

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі
Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

**«Орта білім беру ұйымдарындағы кәсіптік бағдар беру жұмысының
мониторингі»**

Астана, 2025

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының Ғылыми-әдістемелік кеңесі баспаға ұсынған (2025 жылғы 5 қарашадағы №5 хаттама)

Әдістемелік ұсынымдар жалпы орта білім беру ұйымдарының әкімшілігіне, педагог-кәсіби бағдар берушілерге, бастауыш сынып мұғалімдеріне, сынып жетекшілеріне, педагог-психологтарына арналған.

Құрылымы

Кіріспе

1. Кәсіптік бағдар беру жұмысын мониторингтеу әдіснамасы

2. Мониторингтеу нәтижелері

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

Кіріспе

Біздің тұжырымдама бойынша мониторинг – мектеп жүйесінің қалай жұмыс істейтінін, қандай шешімдер нәтиже беретінін және қиындықтар қай жерде туындайтынын тұрақты бақылау. Бұл ретте, біз, белгілі бір уақыт ішінде динамиканы көру үшін бір реттік әсерді емес, қайталанатын фактілерді тіркейміз. Мұндай тәсіл әмбебап рецепттерді іздеуге емес, керісінше, ненің іске асқанын, нені қосымша реттеу қажеттілігін және нақты мектеп кестесінде қандай қадамдардың жылдам әсер беретінін уақтылы байқауға мүмкіндік береді.

Кәсіптік бағдар беру мониторингі – мектептің балаға қызығушылықтан әрекетке дейінгі жолды өтуге қалай көмектесетінін жүйелі тексеру. Яғни, жұмыс түрлерінің қалай ұйымдастырылғаны, ықтимал кәсіби бағыттар мен оқу траекториялары туралы ақпараттың қаншалықты түсінікті екендігі, әрбір оқушының қарапайым практикаларда өзін сынап көруге және жеке консультация алуға мүмкіндігінің бар-жоғы тексеріледі. Сондай-ақ отбасы мен кәсіптік білім беру ұйымдарының әріптестері мен жұмыс берушілердің жұмысқа тартылу деңгейі зерттеледі. Бұл тек іс-шаралар тізбесін қарастыру ғана емес, сонымен қатар осындай әрбір кәсіптік бағдар беру іс-шарасының кәсіби өзін-өзі анықтауда дұрыс қорытынды шығаратынын және келесі қадам түрінде оқушы мен отбасы үшін нәтиже қалдыратынын зерттейді, өйткені дәл осы нәтиже бір реттік белсенділікті нақты қолдауға бағытталатын болады.

Кәсіптік бағдар беру туралы сөз болған кезде мониторинг оқушының қызығушылықтан әрекетке дейінгі жолы мектепте және үйде қалай өтіп жатқанын, барлық қатысушылар үшін ойын ережелерінің қаншалықты түсінікті екенін және оқушының шағын қауіпсіз кәсіптік бағдар беру форматтарында өзін сынап көруге және нәтижелерді ересек тәлімгермен талқылауға мүмкіндігі бар-жоғын көрсетеді. Мониторингтің күші оның циклді болуына және деректерге мұқият болуға бағытталған. Тұрақты өлшеулер, сұрақтардың бірдей тұжырымдары және адал кері байланыс курс ұстанымын сақтауға және тәжірибелерді күрт өзгеріссіз түзетуге, ал түсінікті тілдегі қарапайым қорытындылар өзгерістерді орындауға мүмкіндік береді. Осылайша, мониторинг сыртқы бақылау емес, мектептің біркелкі жұмыс істеуіне, ал оқушының сенімді түрде таңдау жасауына көмектесетін өсу құралына айналады.

Нақты осы құжат 4, 7, 9 және 11-сыныптардағы педагогтердің, ата-аналардың және білім алушылардың жауаптарын жинақтайды және мектепте кәсіптік бағдар беруді ұйымдастыру, оның мазмұны және қамту бағыты қалай өзгертетінін түсіну үшін 2024 және 2025 жылдардағы екі бақылау кезеңін салыстырады.

1. Мониторингтің мақсаты мен міндеттері

Жалпы орта білім беру ұйымдарында білім алушылардың өзін-өзі кәсіби тұрғыдан айқындауы және кәсіптік бағдар беруі бойынша жұмыс жүйесін мониторингілеу (бұдан әрі – мониторинг) кәсіптік бағдар беру жұмысының жағдайын, сондай-ақ орта білім беру ұйымдарында педагог-кәсіби бағдар берушілердің қызметі туралы бастапқы ақпаратты жинауды көздейді.

Мониторингтің *мақсаты* – мектептердегі кәсіптік бағдар беру жұмысының жағдайын, тиімділігі мен динамикасын объективті бағалауды, проблемалар мен өсу нүктелерін анықтауды, сондай-ақ мектеп, аудан, облыс және республика деңгейінде басқарушылық шешімдер қабылдау үшін кері байланысты қамтамасыз ету.

Мониторингтің негізгі *міндеттері*:

- кәсіптік бағдар беру бағдарламалары мен іс-шаралардың сапасын анықтау;
- оқушылардың, педагогтердің, ата-аналардың әлеуметтік серіктестермен қарым-қатынас деңгейін анықтау;
- оқушылардың өз-өзін кәсіби тұрғыдан айқындау деңгейін бағалау;
- оқу жылы бойынша өзгерістер динамикасын тіркеу.

2. Мониторинг объектілері

- жалпы орта білім беру ұйымдары (қалалық, ауылдық, мамандандырылған);
- 4, 7, 9 және 11 сынып оқушылары;
- кәсіптік бағдар беру қызметін жүзеге асыратын педагогикалық қызметкерлер;
- ата-аналар (заңды өкілдері);
- Серіктес ұйымдар (жұмыспен қамту орталықтары, колледждер, ЖОО-ы, жұмыс берушілер).

3. Негізгі индикаторлар

Ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттары

- Мектепте кәсіптік бағдар беру бағдарламасының болуы;
- Жауапты үйлестірушінің тағайындалуы (педагог-психолог, педагог-модератор және т.б.);
- Бір жылда өткізілетін сағаттар/іс-шаралар саны.

Мазмұндық көрсеткіштері

- Іс-шаралар тақырыптарының әртүрлілігі;
- Интерактивті формалардың болуы (ойын, жоба, экскурсия, шеберлік сағаты);
- Цифрлық ресурстарды (Enbek.kz, Kasipker.kz және т.б. сияқты ұлттық платформаларды) пайдалану.

Нәтижелік көрсеткіштері

- Оқушылардың кәсіби өзін өзі анықтау деңгейі (сауалнама/тестілеу бойынша);
- Ата-аналарды тарту деңгейі;
- Оқушылар мен ата-аналардың қанағаттану деңгейі;
- Мамандықты саналы түрде таңдаған түлектердің үлесі.

4. Мониторинг жүргізу кезеңдері

Дайындық кезеңі

- Құралдарды әзірлеу;
- Мониторингке қатысушыларды ақпараттандыру;
- Өңірлік және мектеп деңгейінде жауапты тұлғаларды тағайындау.

Диагностикалық-аналитикалық кезең

- Сауалнама алу, құжаттарға талдау жасау, сұхбаттасу;
- Сандық және сапалық деректерді жинау.

Аналитикалық-қорытынды кезеңі

- Деректерге салыстырмалы талдау жасау;
- Мектеп, өңір және республика бойынша есептер әзірлеу.

Рефлексивті-ұсыныстық кезең

- Ұсыныстарды дайындау;
- Жергілікті жерлерде кәсіптік бағдар беру бағдарламаларын түзету және дамыту;
- Мониторинг нәтижелері бойынша әдістемелік семинарлар/тренингтер өткізу.

5. Мониторингті басқару

Мониторингті Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының (бұдан әрі – ҰБА) қызметкерлері, сондай-ақ кәсіптік бағдар беру жұмысына жетекшілік ететін өңірлердегі әдістемелік кабинеттердің (орталықтардың) мамандары жүргізеді.

ҰБА Астана, Алматы, Шымкент қалалары мен 17 облыстың білім басқармаларына алдағы мониторингтің өткізілетіні туралы мерзімі көрсетілген хаттар жіберіледі. Хатпен бірге төмендегілер ұсынылады:

- Мониторинг әдіснамасы
- Сауалнама (нұсқаулықпен).

Мониторинг аясында мониторингтің технологиялық рәсімдерін ұйымдастыру, түсіндіру және орындау үшін кәсіптік бағдар беру қызметінің өңірлік кураторларына арналған ZOOM-семинарлары өткізіледі. Жергілікті жерлерде мониторингті жүргізуге жауапты тұлғалар ретінде жұмыс тобының мүшелері – облыстық білім басқармалары мен қалалық білім басқармалары (Астана, Алматы, Шымкент) жанындағы кәсіптік бағдар беру жұмысына жауапты әдістемелік кабинеттердің (орталықтардың) өкілдері тағайындалады.

6. Іріктеу

Мониторингке еліміздің 17 өңірі мен үш республикалық маңызы бар қаласынан 200 мектеп қатысады (1- кесте).

Кесте 1 – Мониторингке қатысу үшін мектептерді өңірлер бойынша бөлу

Өңірлер	Жалпы білім беретін ұйымдар				Мамандырылған білім беру ұйымдары	
	қалалық		ауылдық			
	Оқу тілі					
	қаз	орыс	қаз	орыс	қаз	орыс
Абай облысы	2	2	2	2	1	1
Ақмола облысы	2	2	2	2	1	1
Ақтөбе облысы	2	2	2	2	1	1
Алматы облысы	2	2	2	2	1	1
Атырау облысы	2	2	2	2	1	1
Батыс Қазақстан облысы	2	2	2	2	1	1
Жамбыл облысы	2	2	2	2	1	1
Жетісу облысы	2	2	2	2	1	1
Қарағанды облысы	2	2	2	2	1	1
Қостанай облысы	2	2	2	2	1	1
Қызылорда облысы	2	2	2	2	1	1
Маңғыстау облысы	2	2	2	2	1	1
Павлодар облысы	2	2	2	2	1	1
Солтүстік Қазақстан облысы	2	2	2	2	1	1
Түркістан облысы	2	2	2	2	1	1
Ұлытау облысы	2	2	2	2	1	1
Шығыс Қазақстан облысы	2	2	2	2	1	1
Астана қаласы	2	2	2	2	1	1
Алматы қаласы	2	2	2	2	1	1
Шымкент қаласы	2	2	2	2	1	1
	40	40	40	40	20	20
	Барлығы: 200 мектеп					

Респонденттер санына қатысты түсініктемелер:

- мектепте жұмыс істейтін бастауыш сынып мұғалімдерінің кем дегенде 30% -ы;
- 4, 7,9,11 – сыныптардың әрбір параллель сыныбынан бір-бір сынып жетекшісі;

- педагог-кәсіби бағдар беруші (болған жағдайда);
- 4, 7, 9, 11 – сыныптардағы білім алушылар санының кем дегенде 80% - ы;

- мектептің 4, 7, 9, 11 – сыныптарындағы білім алушылардың ата-аналарының кем дегенде 60%-ы (әр параллельден бір-бір сынып). Оқушылар мен ата-аналардан алынатын сауалнама анонимді түрде жүргізіледі.

Сауалнаманы ұйымдастыру мен жүргізуге жауапты ретінде өңірлік куратор; мониторингке қатысу үшін белгіленген мектеп директорының орынбасары белгіленеді.

7. Деректерді жинау

Деректерді жинау келесідей жолдармен жүзеге асырылады:

- Педагогтер мен ата-аналарға арналған сауалнамалар Google форма арқылы алынады.

- Оқушыларға арналған сауалнамалар Google форма арқылы алынады.

Содан кейін сауалнамалар мониторингке қатысушыларға электрондық пошта арқылы таратылады. Электрондық хатқа сауалнама сілтемесі қоса беріледі, сондай-ақ мониторингтің мақсаттары мен міндеттері сипатталған ілеспе хат ұсынылады.

8. Этикалық пайымдау

Мониторингтің негізіндегі этикалық пайымдау Қазақстанның білім беру зерттеушілерінің этикалық кодексіне және Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының ғылыми-әдістемелік кеңесінің ұсыныстарына негізделген.

Бұл тәсілдің негізгі принциптерінің бірі – мониторинг барысында жиналған деректердің анонимділігі мен құпиялылығын қамтамасыз ету.

Осыны қамтамасыз ету үшін мониторингтің әр қатысушысына ақпараттық парақ беріледі. Бұл құжатта зерттеудің мақсаттары мен міндеттері, сондай-ақ жиналған деректердің құпиялылығы мен оларды пайдалану ережелері туралы толық түсініктеме қамтылған.

Сонымен қатар, қатысушыларға Google формасында арнайы парақты толтыру арқылы мониторингке қатысуға келісімін білдіру мүмкіндігі беріледі. Бұл тетік олардың қатысу шарттарымен және ұсынылған деректерді пайдаланумен келіскенін растайды.

Құрал

БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНЕ АРНАЛҒАН САУАЛНАМА/ АНКЕТА ДЛЯ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Мақсаты/Цель: Бастауыш сыныптарда кәсіптік бағдар жұмысын ұйымдастырудың қазіргі жағдайы мен қажеттіліктерін анықтау. Оценить текущее состояние и потребности в организации профориентационной работы в начальных классах.

1. Жалпы ақпарат/ Общая информация

1. Облысы/Регион
2. Қала/Ауыл Город/Село
3. Мектебі /Школа
4. Білімі /Образование
5. Еңбек өтілі /Стаж работы
- 5 жылға дейін /до 5 лет
- 5-10 жыл / 5-10 лет
- 10 жылдан жоғары /более 10 лет

2. Кәсіптік бағдар беру тәжірибесі /Опыт профориентационной работы

6. Сіз бастауыш сынып оқушыларымен кәсіптік бағдар жұмысын жүргізесіз бе? / Ведете ли вы профориентационную работу с учащимися начальных классов?

- Иә /Да
- Жоқ /Нет
- Жартылай /Частично

7. Сіз кәсіптік бағдар жұмысын қандай формада жүргізесіз? / В каких формах вы проводите профориентацию? (бірнеше жауап таңдауға болады / можно несколько ответов)

- Сынып сағаттары /Классные часы
- Ойындар /Игры
- Сурет салу, қолөнер /Рисунки, поделки
- Экскурсиялар / Экскурсии
- Ата-аналар жиналысы /Родительские собрания
- Мамандық иелерімен кездесу / Встречи с профессионалами
- Басқа / Другое

8. Кәсіптік бағдар жұмысы аясында қандай тақырыптарды қамтыдыңыз?/Какие темы вы освещаете в рамках профориентации?/ (ашық сұрақ /открытый вопрос)

3. Қолдау және ресурстар /Поддержка и ресурсы

9. Кәсіптік бағдар жұмысын жүргізу үшін сізде жеткілікті материал мен әдістемелік құралдар бар ма?/Достаточно ли у вас материалов и методических пособий для профориентационной работы?

- Иә /Да
- Жартылай /Частично
- Жоқ /Нет

8. Сіз өз тәжірибеңізде қандай ресурстарды қолданасыз?/ Какие ресурсы вы используете в своей практике? (ашық сұрақ /открытый вопрос)

9. Сізге қандай ресурс немесе қолдау қажет?/В каких ресурсах/поддержке вы нуждаетесь? (бірнеше жауап таңдауға болады /множественный выбор)

- Әдістемелік ұсынымдар / Методические рекомендации
- Онлайн-платформалар / Онлайн платформы
- Вебинарлар / Вебинары
- Баспа материалдары / Печатные материалы
- Біліктілікті арттыру курстары / Курсы повышения квалификации
- Басқа / Другое

4. Пікір мен ұсыныстар / Мнение и предложения

10. Кәсіптік бағдар жұмысын бастауыш сыныптан бастау маңызды деп ойлайсыз ба? / Считаете ли вы важным начинать профориентацию уже в начальной школе?

- Иә / Да
- Онша емес / Не совсем
- Жоқ / Нет

11. Бастауыш сыныпта кәсіптік бағдар жұмысын ұйымдастыруда қандай қиындықтарға тап болдыңыз? / С какими трудностями вы сталкиваетесь при организации профориентации в начальных классах?

12. Бастауыш сыныпта кәсіптік бағдар жұмысын жетілдіру бойынша ұсыныстарыңыз: / Ваши предложения по улучшению профориентационной работы в начальной школе:

**Сауалнама анонимді және кәсіптік бағдар жүйесін жақсарту
мақсатында талдау үшін ғана қолданылады.**

**Анкета анонимна и предназначена для анализа в целях улучшения
профориентационной системы.**

СЫНЫП ЖЕТЕКШІЛЕРІНЕ АРНАЛҒАН САУАЛНАМА / АНКЕТА ДЛЯ КЛАССНЫХ РУКОВОДИТЕЛЕЙ

Мақсаты / Цель:

Сыныптардағы кәсіптік бағдар жұмысының қазіргі жағдайын анықтап, оны жетілдіруге сынып жетекшілерінің қажеттіліктерін зерделеу. Определить текущее состояние профориентационной работы в классах и выявить потребности классных руководителей для её улучшения.

1. Жалпы ақпарат / Общая информация

1. Облысы /Регион
2. Қала/Ауыл/ Город/Село
3. Мектебі /Школа
4. Сіз жетекшілік ететін сынып(тар) / Класс(-ы), в которых вы классный руководитель:

5. Предмет/ Пән
6. Педагогикалық өтілі / Педагогический стаж:
 - 5 жылға дейін / до 5 лет
 - 5–10 жыл / 5–10 лет
 - 10 жылдан жоғары /более 10 лет

2. Кәсіптік бағдар беру тәжірибесі /Опыт профориентационной работы

7. Сіз сыныбыңызбен кәсіптік бағдар жұмысын жүргізесіз бе?/
Проводите ли вы профориентационную работу со своим классом?

- Иә /Да
- Жоқ /Нет
- Жартылай /Частично

8. Сіз кәсіптік бағдар жұмысын қандай түрде жүргізесіз? / Какие формы профориентационной работы вы используете?

(бірнеше жауап таңдауға болады / несколько вариантов)

- Әңгіме, сынып сағаттары / Беседы, классные часы
- Тесттер, сауалнамалар / Тесты, анкеты
- Ата-аналармен, мамандармен кездесу / Встречи с родителями, специалистами
- Жобалар, байқаулар, ойындар / Проекты, конкурсы, игры
- Экскурсиялар / Экскурсии
- Онлайн платформалар / Онлайн-платформы
- Басқа / Другое

9. Кәсіптік бағдар іс-шараларында сіз жиі қозғайтын тақырыптар қандай? / Какие темы чаще всего вы поднимаете на профориентационных мероприятиях?

3. Ресурстар мен қолдау / Ресурсы и поддержка

10. Кәсіптік бағдар жүргізу кезінде қандай ресурстарды қолданасыз? / Какие ресурсы вы используете при проведении профориентации?

11. Тиімді кәсіптік бағдар беру үшін сізге не жетіспейді? / Чего вам не хватает для эффективной профориентационной работы? (бірнеше жауап таңдауға болады /несколько вариантов)

- Әдістемелік құралдар /Методические материалы
- Диагностикалық құралдар /Диагностические инструменты
- Сандық ресурстар/ Цифровые ресурсы
- Әкімшілік тарапынан қолдау /Поддержка со стороны администрации
- Біліктілікті арттыру /Повышение квалификации
- Оқушылардың мотивациясы /Мотивация учащихся
- Басқа /Другое

12. Кәсіптік бағдар беру бойынша курстарға қатысқыңыз келе ме?/ Хотели бы вы пройти курсы по профориентационной работе?/

- Иә /Да
- Мүмкін /Возможно
- Жоқ /Нет

4. Ата-аналармен жұмыс /Работа с родителями

13. Сіз ата-аналарды кәсіптік бағдар жұмысына қалай тартасыз?/ Как вы вовлекаете родителей в профориентацию?

- Ата-аналар жиналысы / Родительские собрания
- Бірлескен іс-шаралар / Совместные мероприятия
- Жеке әңгімелер / Индивидуальные беседы
- Тартпаймын / Не привлекаю
- Другое / Басқа

14. Какие формы взаимодействия с родителями вы считаете наиболее эффективными?/Ата-аналармен өзара әрекеттесудің ең тиімді формалары қандай деп есептейсіз?

5. Пікір мен ұсыныстар / Мнение и предложения

15. Сіздің ойыңызша, мектептегі кәсіптік бағдар жұмысы қаншалықты маңызды?/Насколько, по вашему мнению, важна профориентационная работа в школе?

16. Мектебіңіздегі кәсіптік бағдар жұмысын жетілдіру үшін қандай ұсыныс білдірер едіңіз?/Какие предложения вы могли бы дать для улучшения профориентационной работы в вашей школе?

ПЕДАГОГ-КӘСІПТІК БАҒДАР БЕРУШІЛЕРГЕ АРНАЛҒАН САУАЛНАМА / АНКЕТА ДЛЯ ПЕДАГОГОВ-ПРОФИОРИЕНТАТОРОВ

Мақсаты /Цель:

Мектептегі кәсіптік бағдар жұмысының жай-күйін бағалау, педагог-кәсіптік бағдар берушілердің қиындықтары мен қажеттіліктерін анықтау/Оценка состояния профориентационной работы в школе, выявление затруднений и потребностей педагогов-профориентаторов.

1. Жалпы мәліметтер/ Общие сведения

1. Облысы /Регион
2. Қала/Ауыл /Город/Село
3. Мектеп /Школа
4. Қызметтік мәртебеңіз /Ваш должностной статус:

- Кәсіптік бағдар беруші ретінде штатта бармын/Я официально назначен(а) педагогом-профориентатором

- Қосымша жүктемемен орындаймын/Выполняю функции по совместительству

- Сынып жетекшісімін және кәсіптік бағдар жұмысын жүргіземін/ Являюсь классным руководителем и курирую профориентацию

- Басқа /Другое

5. Педагогикалық өтілі /Стаж педагогической работы

- 3 жылға дейін/ до 3 лет
- 3–10 жыл /3–10 лет
- 10 жылдан астам/ более 10 лет

2. Кәсіптік бағдар жұмысын ұйымдастыру/ Организация профориентационной работы

6. Сіздің мектебіңізде кәсіптік бағдар жұмысының жоспары бар ма?/ Имеется ли в вашей школе план профориентационной работы?

- Иә /Да
- Жартылай / Частично
- Жоқ /Нет
- Айта алмаймын /Трудно сказать

7. Кәсіптік бағдар беру аясында сіз кімдермен өзара әрекеттесесіз?/ С кем вы взаимодействуете в рамках профориентационной работы? (бірнеше жауап таңдауға болады /несколько вариантов)

- Әкімшілік /Администрация
- Сынып жетекшілері /Классные руководители

- Пән мұғалімдері /Учителя-предметники
- Психолог /Психолог
- Ата-аналар /Родители
- Жұмыспен қамту орталықтары /Центры занятости
- Колледждер /Колледжи
- ЖОО /ВУЗы
- Жеке серіктестер /Частные партнеры

8. Қандай жұмыс формаларын қолданасыз?/Какие формы профориентационной работы вы используете?

- Жеке кеңес беру/Индивидуальные консультации
- Тестілеу /Тестирование
- Профориентационные мероприятия / Іс-шаралар
- Онлайн-платформы / Онлайн платформалар
- Экскурсиялар, мамандармен кездесу/ Экскурсии, встречи с профессионалами
- Оқушы портфолиосы/ Портфолио учащегося
- Басқа /Другое

3. Методическое и ресурсное обеспечение / Әдістемелік және ресурстық қамтамасыз ету

9. Сіз өз жұмысыңызда қандай материалдарды қолданасыз?/Какие материалы вы используете в своей работе?

- /Методические рекомендации / Әдістемелік нұсқаулықтар
- Онлайн ресурстар /Онлайн-ресурсы
- Тесттер, сауалнамалар /Тесты, опросники
- Әріптестердің әзірлемелері /Разработки коллег
- Өзіндік материалдар /Собственные наработки
- Ештеңе қолданбаймын /Ничего не использую

10. Сізге тиімді жұмыс жасау үшін не жетіспейді? / Чего вам не хватает для эффективной работы? (бірнеше жауап таңдауға болады /несколько вариантов)

- Уақыт /Времени
- Нақты нұсқаулықтар /Четких инструкций
- Сандық құралдар /Цифровых инструментов
- Әкімшіліктің қолдауы /Поддержки администрации
- Біліктілікті арттыру /Повышения квалификации
- Әдістемелік материалдар /Методических материалов
- Қаржыландыру /Финансирования
- Басқа /Другое

4. Талдау және ұсыныстар /Анализ и предложения

11. Кәсіптік бағдар жұмысы кезінде жиі кездесетін қиындықтар қандай?/Какие трудности чаще всего возникают в вашей профориентационной деятельности?

12. Сіз қандай цифрлық платформаларды (қазақстандық немесе халықаралық) қолданасыз?/ Какие цифровые платформы (казахстанские или международные) вы используете в работе?

13. Оқушылармен жұмыстың қандай түрлері ең тиімді деп есептеледі?/Какие формы работы с учащимися считаются наиболее эффективными?

14. Мектептегі кәсіптік бағдар жұмысын жақсарту үшін қандай ұсыныстарыңыз бар?/ Какие предложения вы могли бы дать для повышения качества профориентационной работы в школе?

Сауалнама анонимді және мектептердегі кәсіптік бағдар жұмысын жетілдіру мақсатында қолданылады.

Анкета анонимна и предназначена только для анализа и улучшения профориентационной работы в школах.

Мониторинг жүргізуге көрсеткен көмегіңіз үшін алғысымызды білдіреміз!

Благодарим, за оказанную помощь в проведении мониторинга!

ҚР жалпы білім беру мектептеріндегі кәсіптік бағдар беру жұмысы бойынша АТА-АНАЛАРҒА АРНАЛҒАН САУАЛНАМА /АНКЕТА ДЛЯ РОДИТЕЛЕЙ обучающихся по вопросам профориентационной работы в школе

Құрметті ата-аналар!

Сауалнама сұрақтарына жауап беруіңізді сұраймыз. Сіздің пікіріңіз оқушылармен жүргізілетін кәсіптік бағдар беру жұмысын жетілдіруге көмектеседі.

Уважаемые родители!

Просим Вас ответить на вопросы анкеты. Ваше мнение поможет нам лучше организовать профориентационную работу с обучающимися.

1. Сіздің балаңыз қай сыныпта оқиды?/В каком классе учится ваш ребенок

2. Мектепте қандай кәсіптік бағдар беру іс-шаралары өткізілетінін білесіз бе?/ Вы знаете, какие мероприятия по профориентации проводятся в школе?

- Иә /Да

- Жоқ /Нет

3. Сіздің балаңыз әртүрлі мамандықтарға қызығушылық танытады ма?/ Интересуется ли Ваш ребенок различными профессиями?

- Иә /Да

- Жоқ /Нет

- Білмеймін /Не знаю

4. Сіз мектептегі кәсіптік бағдарлау жұмысына қалай қатысасыз?/ Как Вы участвуете в профориентационной работе школы? *(Бірнеше нұсқаны таңдауға болады /Можно выбрать несколько вариантов)*

- Кәсіптік бағдарлау тақырыбындағы ата-аналар жиналысына қатысамын /Участвую в родительских собраниях по профориентации

- Экскурсиялар ұйымдастыруға көмектесемін/Помогаю в организации экскурсий

- Өз мамандығым бойынша балалармен кездесу өткіземін /Провожу встречи с детьми по своей профессии

- Қатыспаймын /Не участвую

5. Кәсіптік бағдарлаудың қандай түрлері ең тиімді деп санайсыз?/Какие формы профориентации Вы считаете наиболее эффективными?
(Бірнеше нұсқаны таңдауға болады /Можно выбрать несколько вариантов)

- Экскурсии /Экскурсиялар
- Кәсіптік бағдарлау тесттері /Профориентационные тесты
- Мамандық иелерімен кездесулер /Встречи с представителями профессий
- Онлайн платформалар мен бейнероликтер /Онлайн-платформы и видео
- Басқа (көрсетіңіз): _____/Другое (указать): _____

6. Сіз балаңызбен оның болашақ мамандығы мен қызығушылығы туралы сөйлесесіз бе?/Обсуждаете ли Вы с ребёнком его профессиональные интересы и будущее?

- Иә, үнемі /Да, регулярно
- Кейде /Иногда
- Жоқ /Нет

7 . Сіздің ойыңызша, оқушының кәсіби өзін-өзі анықтауында мектеп қандай рөл атқаруы керек? Какую роль, по Вашему мнению, должна играть школа в профессиональном самоопределении обучающегося?

8. Ваши предложения по улучшению профориентационной работы в школе:/ Мектептегі кәсіптік бағдарлау жұмысын жақсарту бойынша Сіздің ұсыныстарыңыз:

Сауалнама анонимді және мектептердегі кәсіптік бағдар жұмысын жетілдіру мақсатында қолданылады.

Анкета анонимна и предназначена только для анализа и улучшения профориентационной работы в школах.

Мониторинг жүргізуге көрсеткен көмегіңіз үшін алғысымызды білдіреміз!

Благодарим, за оказанную помощь в проведении мониторинга!

4-сынып оқушыларына арналған сауалнама /Анкета для обучающихся 4 класса

Мақсаты /Цель: Оқушылардың мамандықтар туралы түсініктерін, қызығушылықтары мен еңбекке көзқарасын анықтау.

Выявить представления учащихся о профессиях, их интересы и отношение к труду.

1. Облысы/Регион
2. Қала/Ауыл /Город/Село
3. Оқыту тілі/Язык обучения
 - Қазақша /Казахский
 - Орысша /Русский

4. Қандай мамандықтар ұнайды? (2–3 мамандықты жаз) Какие профессии тебе нравятся? (Напиши 2–3 профессии)

Ашық сұрақ /Открытый вопрос

5. Бұл мамандықтар туралы қайдан білдің? Откуда ты узнал(а) об этих профессиях? (*Бірнеше нұсқаны таңдауға болады/ Множественный выбор*)

- Теледидардан /Из телевизора
- Мұғалімнен /От учителя
- Ата-анамнан /От родителей
- Достарымнан /От друзей
- Кітаптан /Из книги
- Басқа: _____ /Другое: _____

9. Үйде қандай міндеттер орындайсың? /Какие обязанности ты выполняешь дома? (*Бірнеше нұсқаны таңдауға болады /Множественный выбор*)

- Үй жинаймын /Убираю дома
- Тамақ дайындауға көмектесемін /Помогаю готовить
- Гүл суарамын /Поливаю цветы
- Ініммен/қарындасыммен қараймын /Присматриваю за братом/сестрой
- Сабағымды орындаймын /Учу уроки
- Ештеңе істемеймін /Ничего не делаю

7. Болашақта кім болғың келеді? /Кем ты хочешь стать в будущем?
Ашық сұрақ/ Открытый вопрос

8. Бұл мамандықты неге таңдадың? /Почему ты выбрал(а) эту профессию? *Ашық сұрақ/ Открытый вопрос*

9. Сабақтарда немесе сынып сағаттарында қандай мамандықтар туралы білдің? О каких профессиях ты узнал(а) на уроках или классных часах?/
Ашық сұрақ/ Открытый вопрос

10. Сен үшін еңбек дегеніміз не? /Что для тебя означает труд? (*Бір нұсқаны таңдаңыз/ Выбор одного*)

- Ақша табу тәсілі /Способ зарабатывать деньги
- Адамдарға көмектесу /Помощь людям
- Жақсы көретін іс /Занятие по душе
- Жай ғана жұмыс /Просто работа

11. Ата-анаңның мамандығын білесің бе?/Ты знаешь профессию своих родителей?

- Иә, білем /Да, знаю
- Жоқ, білмеймін /Нет, не знаю

12. Мектепте өткізілген мамандықтар туралы іс-шаралар ұнады ма?/Тебе понравились мероприятия о профессиях, проведённые в школе?

- Иә/ Да
- Жоқ/ Нет
- Орташа болды /Было средне

13. Сен болашақ мамандығыңды қалай таңдаймын деп ойлайсың? Как ты думаешь, как ты выберешь свою будущую профессию?

- Өз қалауыммен/ Сам(а) по желанию
- Ата-анамен ақылдасып/ Посоветовавшись с родителями
- Мұғалімнің көмегімен/ С помощью учителя
- Әлі білмеймін /Пока не знаю

7-сынып білім алушыларына арналған сауалнама/ Анкета для обучающихся 7 класса

Мақсаты/Цель: Мақсаты – білім алушылардың кәсіби қызығушылықтары мен мамандықтар туралы хабардарлығын анықтау. Изучить профессиональные интересы и осведомлённость учащихся о мире профессий

1. Облысы/Регион
2. Қала/Ауыл/Город/Село
3. Оқыту тілі/Язык обучения
 - Қазақша Казахский
 - Орысша Русский

4. Жынысы (әйел / ер).

5. Қандай мамандықтар саған қызықты? (3–4 мамандықты жаз)
Какие профессии тебе интересны? (Напиши 3–4)

6. Бұл мамандықтар туралы ақпаратты қайдан алдың? (Қажеттісін белгіле)/Откуда ты получил(а) информацию об этих профессиях? (Отметь нужное)

- Ата-анам /Родители
- Мұғалімдер /Учителя
- Интернет /Интернет
- Әлеуметтік желілер /Социальные сети
- Кітаптар /Книги
- Теледидар /Телевидение
- Басқа/Другое: _____

7. Сенің хоббиің немесе қызығушылығың бар ма? Қандай?

Есть ли у тебя хобби или увлечения? Какие?

4. Болашақ мамандығың туралы ойланып көрдің бе?/Ты уже задумывался(лась) о будущей профессии?

- Иә /Да
- Жоқ /Нет
- Әлі шешкен жоқпын /Пока не уверен(а)

8. Мамандық таңдауда сен үшін не маңызды? (Бірнешеуін таңдауға болады)/Что важно для тебя при выборе профессии? (Можно выбрать несколько)

- Жоғары жалақы /Высокая зарплата
- Адамдарға көмек көрсету /Помощь людям
- Қызықты жұмыс /Интересная работа
- Мансаптық өсу мүмкіндігі /Возможность карьерного роста
- Тұрақтылық /Стабильность
- Ата-анамның кеңесі /Родители советуют

9. Мектепте өткізілетін кәсіптік бағдарлау іс-шараларына қатысу ұнай ма?/Тебе нравится участвовать в профориентационных мероприятиях в школе?

- Иә, өте ұнайды /Да, очень
- Кейде /Иногда
- Жоқ /Нет

10. Кәсіптік бағдарлау тестінен немесе тренингтен өткің келе ме?/Хочешь ли ты пройти профессиональное тестирование или тренинг?

- Иә /Да
- Жоқ /Нет
- Білмеймін /Не знаю

11. Сіз бұл мәлімдемелермен қаншалықты келісесіз немесе келіспейсіз?/В какой степени Вы согласны или не согласны с этими утверждениями?

Мәлімдеме /Утверждение	Толық келісемін/ Полностью согласен	Жауап беру қиын /Затрудняюсь с ответом	Мүлдем келіспеймін/ Полностью не согласен/
Мен болашақ мамандығымды таңдау үшін мектептен жеткілікті ақпарат аламын /Я получаю достаточно информации в школе для выбора профессии в будущем			

Егер менде мамандық немесе болашақ мамандықты таңдау туралы сұрақтар туындаса, мектепте кімге жүгіну керектігін білемін/Я знаю, к кому обратиться в школе, если у меня возникнут вопросы о профессии или по выбору будущей профессии			
Мамандықтар немесе болашақ мамандықты таңдау бойынша мектеп бағдарламалары, курстары немесе дәрістер қажет /Нужны школьные программы, курсы или лекции о профессиях или выборе будущей профессии			
Маған болашақта мамандық таңдау қиын болады, себебі оны қалай таңдау керектігін білмеймін /Мне трудно будет выбрать профессию в будущем, так как я не знаю, как нужно ее выбрать			

12. Бұрын қандай кәсіби бағдарлау іс-шараларына қатысқаныңыз бар (егер «иә» деп жауап берсеңіз)?/Какие профориентационные мероприятия Вы посещали ранее (если ответили «да»)?

- Әртүрлі мамандық иелерінің дәрістері /Лекции от представителей различных профессий
- Мансап жәрменкелері мен көрмелер /Карьерные ярмарки и выставки
- Кәсіпорындар мен оқу орындарына экскурсиялар /Экскурсии на предприятия и в учебные заведения
- Практикалық шеберлік сабақтары мен семинарлар /Практические мастер-классы и семинары
- Басқалары /Другие

9-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АРНАЛҒАН САУАЛНАМА

АНКЕТА ДЛЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ 9 КЛАССА

Мақсаты /Цель:

Оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау деңгейін, олардың қызығушылығын және болашақ жоспарларын анықтау.

Определить образовательные и профессиональные планы учащихся, уровень их осознанности и потребности в профориентационной поддержке.

1. Жалпы ақпарат /Общая информация

1. Облысы /Регион
2. Қала/Ауыл /Город/Село

Оқыту тілі /Язык обучения

Қазақша /Казахский

Русский/Орысша

3. Жынысы (әйел / ер).
4. Жасы/ Возраст
5. Жынысы/ Пол
- Ер/ М
- Әйел /Ж

2. Білім беру жоспарлары /Образовательные планы

6. 9-сыныптан кейін не істеуді жоспарлайсың? Что ты планируешь делать после 9 класса?

- 10–11 сыныпта қалу /Остаться в 10–11 классах
- Колледжге түсу /Поступить в колледж
- Әлі шешкен жоқпын/ Еще не решил(а)

7. Егер колледжге түсу жоспарың болса, оның атауын және мамандығын көрсет (егер білсең) /Если планируешь поступать в колледж, укажи его название и специальность (если знаешь):

8. Мектепте қалу мақсатың қандай?/Если хочешь остаться в школе, то с какой целью?

- ҰБТ-ға дайындалу /Подготовка к ЕНТ
- Толық орта білім алу /Получение полного среднего образования
- Мамандықты әлі таңдаған жоқпын /Еще не определился(лась) с профессией

- ЖОО-ға түсемін /Планирую поступать в вуз
 - Басқа (көрсету)/Другое (указать)
3. Кәсіби қызығушылықтар/ Профессиональные интересы
9. Болашақта кім болғың келеді? (Қалаған мамандығың)/Кем ты хочешь стать в будущем? (Желаемая профессия)
10. Неліктен дәл осы мамандықты таңдадың?/Почему ты хочешь выбрать именно эту профессию?
- Жалақы мен мансаптық өсу/Заработок и карьерный рост
 - Жеке қызығушылықтар мен әуестенулер/Личные интересы и увлечения
 - Басқа адамдарға және қоғамға көмектесу/ Помощь другим людям и обществу
 - Шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі көрсету/Творческое самовыражение
 - Саяхаттау және шетелде жұмыс істеу мүмкіндігі/Возможность путешествий и работы за границей
 - Басқа/Другое
11. Бұл мамандыққа қандай қасиеттер қажет?/Какие качества нужны для этой профессии?
12. Қай мектеп пәндері саған көбірек ұнайды?/Какие школьные предметы тебе больше всего нравятся?
- Математика
 - Биология
 - Қазақ тілі /Казахский язык
 - Орыс тілі /Русский язык
 - Ағылшын тілі / Английский язык
 - Информатика
 - Тарих / История
 - Физика
 - Басқа / Другое
4. Хабардарлық деңгейі /Осведомленность
13. Мамандықтар туралы ақпаратты қайдан аласың?/Откуда ты получаешь информацию о профессиях?
- Ата-ана /Родители
 - Мұғалімдер /Учителя
 - Интернет, YouTube, әлеуметтік желілер / Интернет, YouTube, соцсети
 - Кәсіптік бағдар тесттері /Профориентационные тесты
 - Мамандық таңдау бойынша кездесулер/ Встречи с профориентаторами

- Басқа /Другое
14. Сен кәсіптік бағдар тесттерінен өттің бе?/Проходил(а) ли ты профориентационные тесты?
- Иә /Да
 - Жоқ /Нет
 - Есімде жоқ /Не помню
15. Қазіргі таңда ең өзекті мамандықтар қандай деп ойлайсың? Неліктен?/Какие профессии считаешь наиболее актуальными сегодня? Почему?
5. Қолдау және мотивация/ Поддержка и мотивация
16. Мамандық таңдауыңа кім әсер етеді?/ Кто влияет на твой выбор профессии?
- Ата-ана /Родители
 - Достар /Друзья
 - Учителя /Мұғалімдер
 - Личный интерес /Жеке қызығушылық
 - Интернет /Интернет
 - Басқа /Другое
17. Ата-анаң сенің мамандық таңдауыңды қолдай ма?/Поддерживают ли родители твой выбор профессии?
- Иә, толық /Да, полностью
 - Иә, мүмкін /Скорее да
 - Жоқ /Нет
 - Бұл тақырыпты талқылаған жоқпыз /Не обсуждали
6. Қорытынды /Завершение
18. Мамандықты саналы түрде таңдау үшін не қажет? Что тебе нужно, чтобы осознанно выбрать профессию?
- Кәсіптік бағдар тесті /Профориентационное тестирование
 - Мамандық иелерімен кездесулер /Встречи с профессионалами
 - Жеке кеңес беру /Индивидуальные консультации
 - Колледждерге және мекемелерге экскурсиялар/Экскурсии в колледжи и на предприятия
 - Мамандықтар туралы көбірек ақпарат /Больше информации о профессиях
 - Басқа /Другое
19. Сіз кәсіби бағдар және өзін-өзі анықтау бойынша кеңес алдыңыз ба?/ Получали ли Вы консультацию по профессиональной ориентации и самоопределению?

- Иә/ Да
- Жоқ /Нет

17. Мамандық таңдауда маманнан көмек алғыңыз келе ме?/Хотели бы Вы получить помощь специалиста в выборе профессии?

- Иә, маған бұл қажет /Да, мне это необходимо
- Жоқ, мен бәрін өзім шешемін /Нет, я все решу самостоятельно
- Мектепте ондай маман жоқ /Такого специалиста в школе нет

18. Сіз қандай да бір кәсіби бағдарлау іс-шараларына қатыстыңыз ба?/
Участвовали ли Вы в каких-либо профориентационных мероприятиях?

- Қатысқан жоқпын/ Не участвовал(а)
- Мектептегі кәсіби бағдарлау іс-шараларына қатыстым/

Участвовал(а) в школьных мероприятиях по профориентации

19. Қазіргі әлемде маманды ең сұранысқа ие әрі болашағы бар ететін қандай дағдылар?/Какие навыки делают специалиста наиболее востребованным и перспективным в современном мире?

Дағдылар/ Навыки	Ең маңыздысы/ Больше всего	Жауап беруге қиналамын/ Затрудняюсь с ответом	Ең маңызды емес/ Меньше всего
Креативтілік /Креативность			
Адамдарды басқару дағдысы /Навык управления людьми			
Коммуникабельділік/ Коммуникабельность			
Эмоционалдық интеллект /Эмоциональный интеллект/			
Шешім қабылдай алу қабілеті /Способность принимать решения			
Клиентке бағытталғандық/ Клиентоориентированность			
Келіссөз жүргізу дағдылары /Навыки ведения переговоров			
Жаңа нәрсені үйрену қабілеті /Способность обучаться новому			
Қақтығыстарды шеше білу/ Умение решать конфликтные ситуации			
Стреске төзімділік /Стрессоустойчивость			
Көп тапсырмалы жұмыс режимі /Работа в режиме многозадачности			
Жобалық жұмыс дағдылары/ Навык проектной работы			

Бұл сауалнама анонимді. Жауаптар тек талдау үшін қолданылады.

Форма анонимна. Результаты используются только в исследовательских целях.

АНКЕТА ДЛҢ ОБУЧАЮЩИХСЯ 11 КЛАССА

11-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АРНАЛҒАН САУАЛНАМА

Мақсаты: Түлектердің кәсіби ниеттерін, ақпараттану деңгейін және қолдауға деген қажеттілігін анықтау.

Цель: выявить профессиональные намерения выпускников, уровень их осознанности, информированности о профессиях и потребности в поддержке/

1. Жалпы мәліметтер /Общие сведения

1. Облысы /Регион
2. Қала/Ауыл /Город/Село
3. Оқыту тілі /Язык обучения
Қазақша /Казахский
Орысша /Русский
4. Жынысы (әйел / ер).
5. Жынысы /Пол
Ер /М
Әйел /Ж

2. Білім беру және кәсіби жоспарлар /Образовательные и профессиональные планы

6. Мектепті бітіргеннен кейін не жоспарлап отырсыз? Что вы планируете после окончания школы?

- Жоғары оқу орнына түсу /Поступление в вуз
- Колледжге түсу /Поступление в колледж
- Жұмысқа тұру /Устройство на работу
- Демалыс жылы /Год отдыха
- Әлі шешкен жоқпын /Еще не определился(лась)

7. Егер ЖОО/колледжге түсу жоспарыңыз болса, қандай мамандықты таңдадыңыз?/ Если планируете поступать в вуз/колледж, то на какую специальность?

8. Неліктен дәл осы мамандықты таңдадыңыз? /Почему выбрали именно эту профессию?

3. Саналылық және ақпараттану деңгейі /Осознанность и информированность

9. Кәсіби таңдауыңызға қаншалықты сенімдісіз?/ Насколько вы уверены в своем профессиональном выборе?

- Толық сенімдімін /Полностью уверен(а)
- Сенімдірекіпін /Скорее уверен(а), чем нет
- Күмәнім бар /Сомневаюсь
- Мүлде сенімсізбін /Совсем не уверен(а)

10. Мамандықтар туралы ақпаратты қайдан аласыз?/Где вы получаете

информацию о профессиях? (Бірнеше жауап /Множественный выбор)

- Интернет, YouTube, әлеуметтік желілер / Интернет, YouTube, соцсети

- Ата-анам /Родители
- Мұғалімдер /Учителя
- Мансап орталығы /Центр карьеры
- Тестілеу мен тренингтер /Тесты и тренинги
- Маман иелерімен кездесулер /Встречи с профессионалами
- Басқа /Другое

11. Сіз кәсіптік бағдар тестілерінен өттіңіз бе?/Проходили ли вы профориентационные тесты?

- Иә /Да
- Жоқ /Нет
- Есімде жоқ /Не помню

4. Қолдау және мотивация /Поддержка и мотивация

12. Сіздің кәсіби таңдауыңызға кім көбірек әсер етеді?/Кто оказывает наибольшее влияние на ваш профессиональный выбор?

- Ата-анам /Родители
- Мұғалімдер /Учителя
- Достар /Друзья
- Жеке қызығушылығым /Личные интересы
- Интернет /Интернет
- Басқа /Другое

13. Ата-анаңыз сіздің мамандық таңдауыңызды қолдай ма?/Поддерживают ли родители ваш выбор профессии?

- Иә, толық /Да, полностью
- Жартылай /Частично
- Жоқ /Нет
- Біз бұл туралы сөйлескен жоқпыз /Мы не обсуждали

5. /Потребности и предложения / Қажеттіліктер мен ұсыныстар

14. Сіз кәсіби бағдар және өзін-өзі анықтау бойынша кеңес алдыңыз ба?/Получали ли Вы консультацию по профессиональной ориентации и самоопределению?

- Иә /Да
- Жоқ /Нет

15. Мамандық таңдауда маманнан көмек алғыңыз келе ме?/Хотели бы Вы получить помощь специалиста в выборе профессии?

- Иә, маған бұл қажет /Да, мне это необходимо
- Жоқ, мен бәрін өзім шешемін /Нет, я все решу самостоятельно
- Мектепте ондай маман жоқ /Такого специалиста в школе нет

16. Сіз қандай да бір кәсіби бағдарлау іс-шараларына қатыстыңыз ба?/Участвовали ли Вы в каких-либо профориентационных мероприятиях?

- Қатысқан жоқпын /Не участвовал(а)
- Мектептегі кәсіби бағдарлау іс-шараларына қатыстым/

Участвовал(а) в школьных мероприятиях по профориентации

17 Қазіргі әлемде маманды ең сұранысқа ие әрі болашағы бар ететін қандай дағдылар? /Какие навыки делают специалиста наиболее востребованным и перспективным в современном мире?

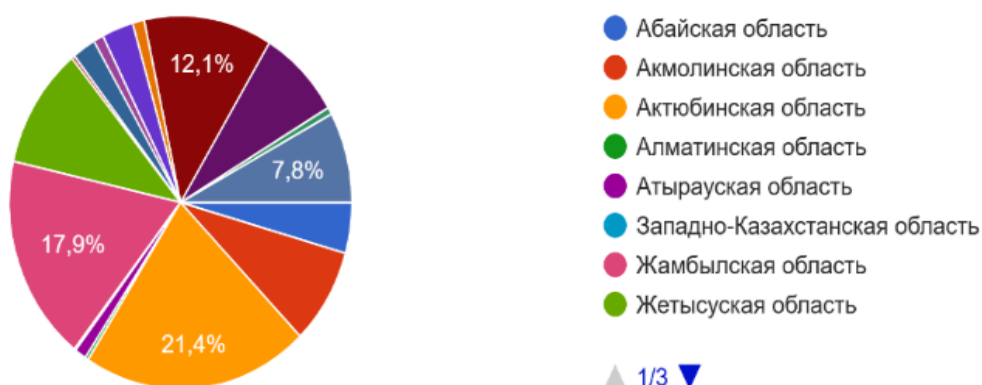
Дағдылар/ Навыки	Ең маңыздысы/ Больше всего	Жауап беруге қиналамын/ Затрудняюсь с ответом	Ең маңызды емес/Меньше всего
Креативтілік /Креативность			
Адамдарды басқару дағдысы /Навык управления людьми			
Коммуникабельділік /Коммуникабельность			
Эмоционалдық интеллект/ Эмоциональный интеллект			
Шешім қабылдай алу қабілеті /Способность принимать решения			
Клиентке бағытталғандық /Клиентоориентированность			
Келіссөз жүргізу дағдылары /Навыки ведения переговоров			
Жаңа нәрсені үйрену қабілеті /Способность обучаться новому			
Қақтығыстарды шеше білу / Умение решать конфликтные ситуации			
Стресске төзімділік /Стрессоустойчивость			
Көп тапсырмалы жұмыс режимі / Работа в режиме многозадачности			
Жобалық жұмыс дағдылары / Навык проектной работы/			

Сауалнама анонимді. Ақпарат тек талдау үшін қолданылады.

Анкета анонимна. Информация используется только для анализа.

Бастауыш сынып педагогтерінің кәсіптік бағдар беру жұмысы

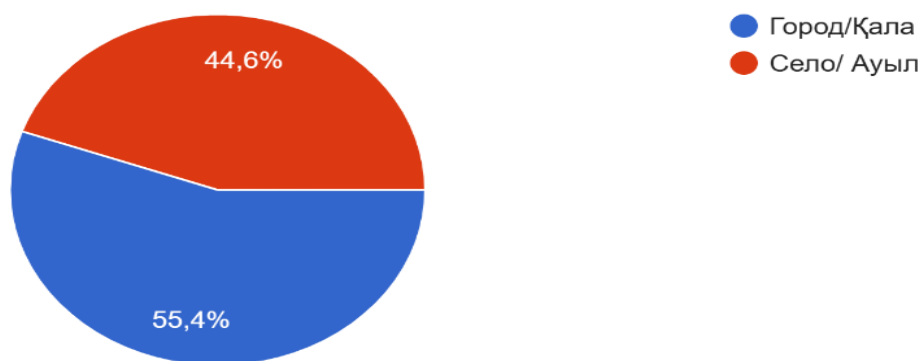
Мониторингке әртүрлі өңірлерден 637 бастауыш сынып педагогтері қатысты. Респонденттердің ең көбі Ақтөбе (21,4%; ~136 сауалнама) мен Жамбыл (17,9%; ~114) облыстарынан қатысқанын көруге болады. Одан кейінгі орында Ұлытау (12,1%; ~77) және Жетісу (10,5%; ~67) қалалары сауалнамаға қатысқан. Қалған облыстардан жиынтығы 40,8% (~260) жауап алынды. Сондықтан нәтижелерді талдау кезінде өңірлер бойынша берілген жауаптар санындағы айырмшылықтар ескеріледі (1-сурет).

1-сурет. Өз өңіріңізді таңдаңыз.

«Сіздің мектебіңіз қай жерде орналасқан?» деген сұраққа (n = 637) келесідей жауап берілді: қалалық мектептер 55,4 %-ын (шамамен 353 сауалнама), ал ауылдық мектептерден 44,6 %-ын (шамамен 284 сауалнама) құрады. Бұл қала мен ауыл білім беру ұйымдарындағы кәсіптік бағдар беру жұмыстарының ерекшеліктерін салыстырмалы талдауға мүмкіндік береді.

Диаграмма деректеріне сәйкес қала мектептерінің бастауыш сынып педагогтерінің саны ауылдық жерлердегі педагогтерге қарағанда жоғары екендігі байқалады (2-сурет).

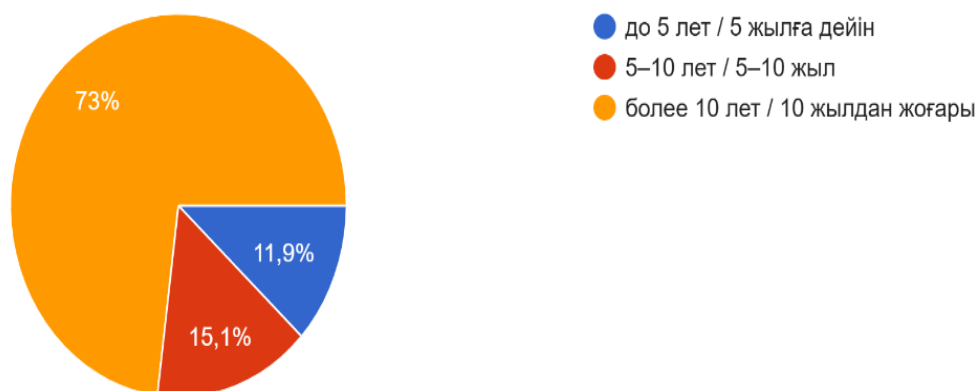

2-сурет. Сіздің мектебіңіз қай жерде орналасқан?

«Біліміңіз» деген сұрақ бойынша жауаптар ашық түрде болды және

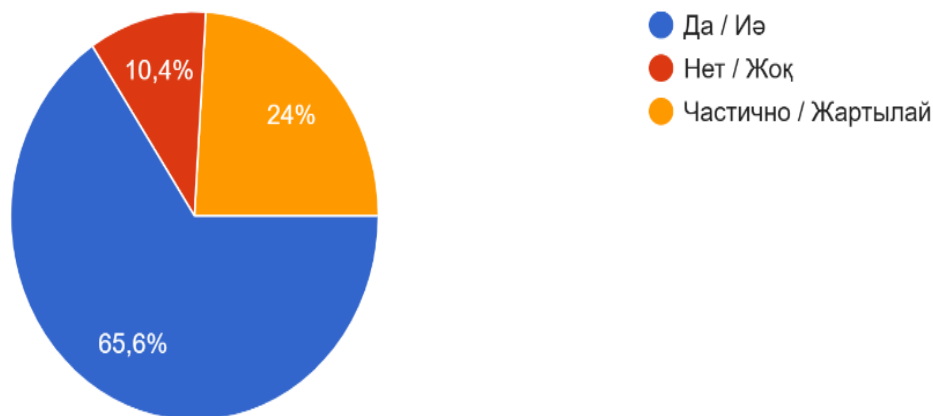
алдын ала төрт санатқа бөліп қарастырылды. Олар «жоғары», «жоғары оқу орнынан кейінгі (магистр және одан жоғары)», «орта-педагогикалық (колледж, БМБО бағыты бойынша/бастауыш сынып мұғалімі)» және «орта-арнаулы (оның ішінде кәсіптік-техникалық)». Зерттелген деректер бойынша басым бөлігі жоғары білімі бар, респонденттердің елеулі бөлігі орта-арнаулы білімді, одан кейінгі орта-педагогикалық білімді көрсеткен. Жоғары оқу орнынан кейінгі деңгей сирек кездеседі.

Жұмыс өтілі бойынша сұраққа (n = 637) бастауыш сынып педагогтерінің басым көпшілігі 73%-ы 10 жылдан астам өтілін көрсеткен. Орташа 5-10 жыл тәжірибеге ие педагогтердің үлесі 15,1 % ал 5 жылға дейін жас мамандың үлесі 11,9%. Бұл нәтиже кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыруға жауапты педагогтердің көпшілігінің мол тәжірибесі бар екендігін көрсетеді (4-сурет).

4-сурет. Еңбек өтілі

«Бастауыш сынып оқушыларымен кәсіптік бағдар беру жұмысын жүргізесіз бе?» деген сұраққа (n = 637) жауаптар келесідей көрсетілген: 65,6%-ы «иә», 24%-ы «жартылай» десе, 10,4 %-ы «жоқ». Педагогтердің басым бөлігі жүйелі жұмыс жүргізетінін, шамамен әрбір төртіншісі жартылай жүргізетінін, ал әрбір оныншысы мүлдем жұмыс жүргізбейтінін көрсеткен. Алайда, нәтижеде байқағанымыздай жұмыс жүргізбейтін педагогтердің 10,4 % болуы, бұл бағыттағы жұмысты жүйелі түрде ұйымдастыруды және барлық педагогтерді қамтуды қажет ететінін білдіреді (5-сурет).

5-сурет. Сіз бастауыш сынып оқушыларымен кәсіптік бағдар жұмысын жүргізесіз бе?

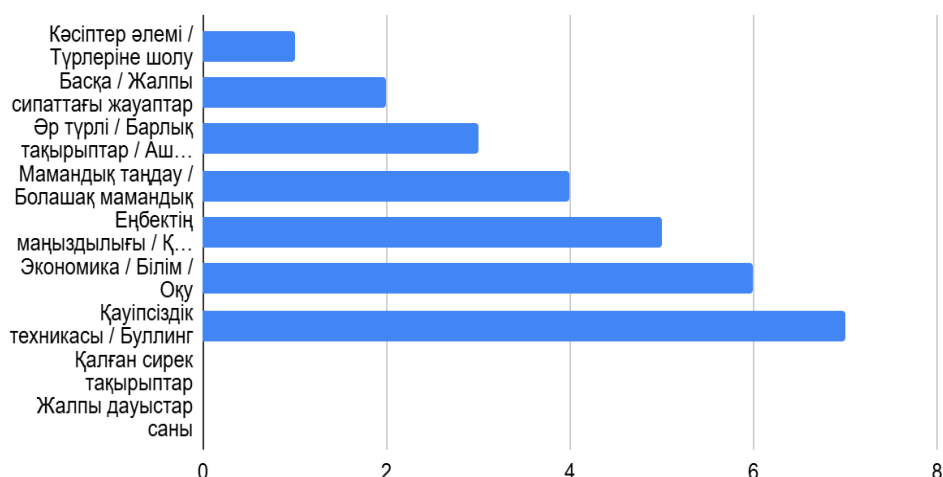
Диаграммада кәсіптік бағдар беру жұмысының түрлеріне қатысты респонденттердің жауаптары көрсетілген. Онда ең жиі кездесетін жауап – сынып сағаттары: бұл нұсқаны респонденттердің 62,5 % -ы таңдаған. Одан кейін ойындар 12,1% -ы және басқа 8,9% -ы атап көрсетілген. Қалған жауаптар (ата-аналар жиналыстары, мамандық иелерімен кездесу, экскурсиялар және т.б.) бір-екі пайыздық көрсеткіштерді құрайды (6-сурет).

6-сурет. Сіз кәсіптік бағдар жұмысын қандай формада жүргізесіз? (бірнеше жауап таңдауға болады)

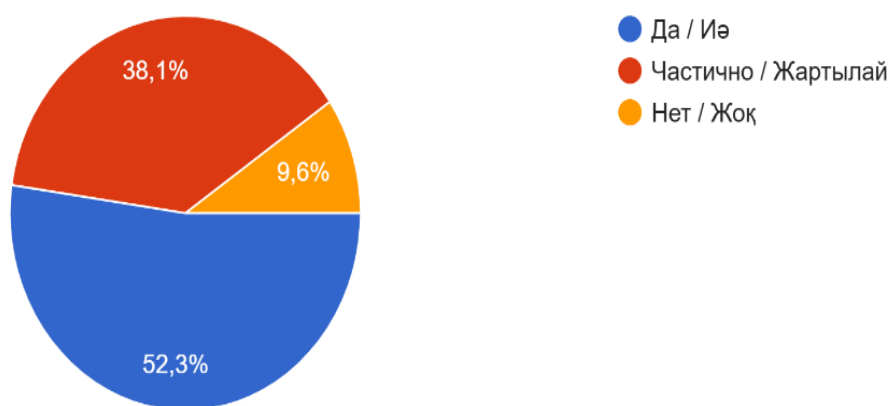
Келесі «Кәсіптік бағдар жұмысы аясында қандай тақырыптарды қамтыдыңыз» деген сұраққа респонденттердің көпшілігі (Кәсіптер әлемі/ қандай кәсіптер болады» деп – 34 жауап (35,1%). Одан кейінгі орындарды жалпы сипаттағы жауаптар – «әр түрлі/барлық тақырыптар/ашық сұрақ» – 18 (18,6%) және «басқа» – 22 (22,7%) категориялары иеленеді. Келесі үлесі аз көрсетілген тақырыптар төмендегідей: «мамандық таңдау/кім болғым келеді /болашақ мамандық» – 4 (4,1%), «еңбектің маңыздылығы, кәсіптерге құрмет, құндылықтар» – 4 (4,1%), «экономика/білім/оқу» – 4 (4,1%), «қауіпсіздік техникасы» – 3 (3,1%), «қызығушылықтар/мықты жақтар/қызығушылық әлемі» – 2 (2,1%), «ата-ана кәсіптері» – 1 (1,0%). Жауаптардың құрылымы кәсіптік бағдар беру жұмысының негізінен ақпараттық сипатқа ие екенін және

қамтылған тақырыптардың тереңдігі жеткіліксіз екенін көрсетеді (7-сурет).

7-сурет. Кәсіптік бағдар жұмысы аясында қандай тақырыптарды қамтыдыңыз? (ашық сұрақ)

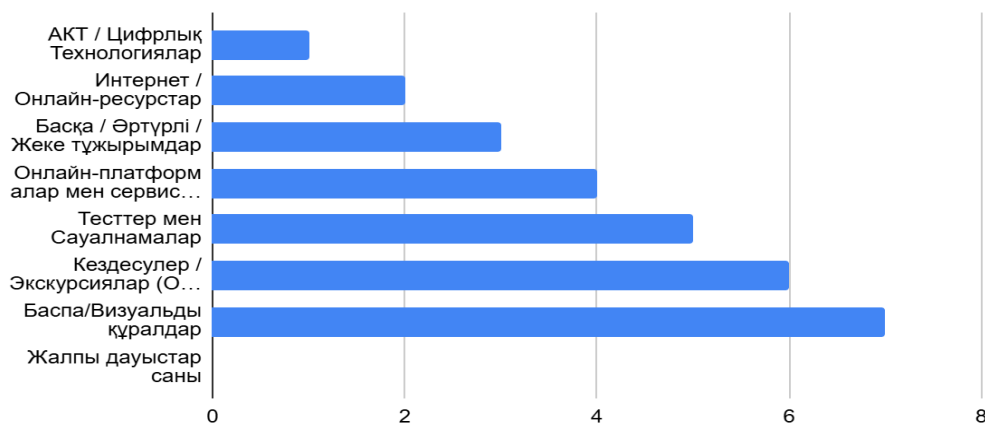
Респонденттердің жартысынан астамы 52,3%-ы – кәсіптік бағдар беру жұмысын жүргізу үшін жеткілікті материалдар мен әдістемелік құралдардың бар екенін растап, «иә» деп жауап берген. Аталған көрсеткіш жұмысты жүргізуге негіз болатын әдістемелік базаның қалыптасқанын білдіреді. Алайда, 38,1%-ы, құрал-жабдықтардың тек ішінара немесе жартылай ғана жеткілікті екенін, ал 9,6 %-ы жоқ екендігін көрсеткен. Бұл қажетті ресурстарға деген сұраныстың бар екенін көрсетеді, өйткені материалдар мен құралдардың жеткіліксіздігі жұмыстың жүйесіз және тиімсіз болуына әкеледі. Сондықтан, бұл мәселені шешу үшін білім беру ұйымдары кәсіптік бағдар беруге арналған әдістемелік құралдарды, жаңа материалдарды және заманауи технологияларды енгізуге баса көңіл бөлуі қажет екендігі байқалады (8-сурет).

8-сурет. Кәсіптік бағдар жұмысын жүргізу үшін сізде жеткілікті материал мен әдістемелік құралдар бар ма?

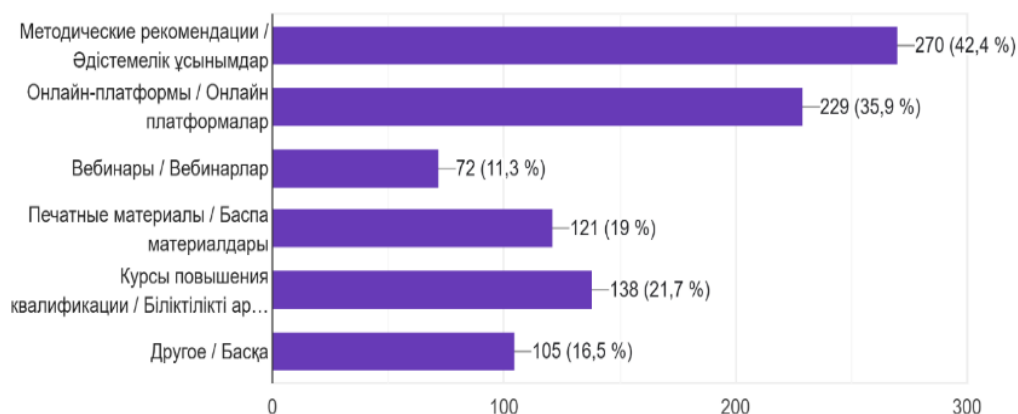
Сауалнамада бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіптік бағдар беруде қандай ресурстарды қолданатыны туралы сұраққа ең жиі интернет/ онлайн – ресурстарды атап көрсеткен. Одан кейінгі орындарды әртүрлі/ барлық/ басқа

және цифрлық технологиялар/ ЖИ, бейнематериалдар/ мультимедиа ресурстарын қолданатындықтарын байқауға болады. Сонымен қатар визуальды құралдар (карточкалар, макеттер) және баспа/әдістемелік материалдар сирек қолданылатындарын көрсеткен. Сондай-ақ, ресурстарды мүлдем қолданбайтындар туралы «жоқ» деген жауаптар да тіркелген (9-сурет).

9-сурет. Сіз өз тәжірибеңізде қандай ресурстарды қолданасыз? (ашық сұрақ)

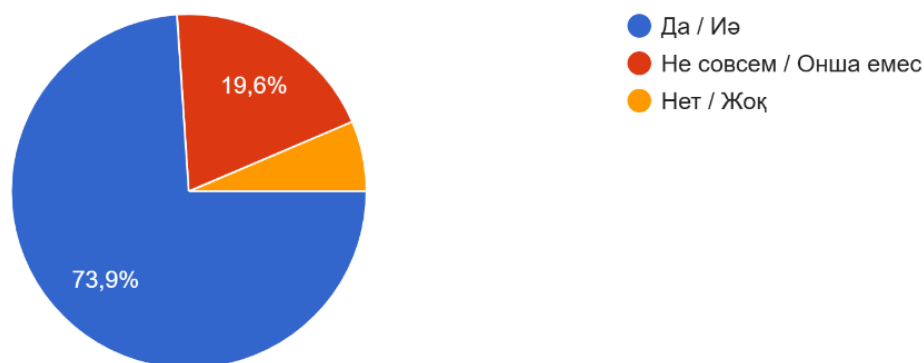
Сауалнамаға қатысқан педагогтердің басым көпшілігі «әдістемелік ұсынымдарға» қажеттілік бар екенін көрсеткен (270 жауап, 42.4%). Одан кейінгі орындарды «онлайн платформалар (229 жауап, 35.9%) мен біліктілікті арттыру курсы (138 жауап, 21.7%)» иеленеді. Одан кейін вебинарларды 72 респондент (11,3%) атап өтсе, «басқа» деген жауап 105 респондентте (16,5%) тіркелген. Жауаптардың құрылымы жүйелі әдістемелік материалдар мен ыңғайлы цифрлық сервистерге басымдық берілетінін көрсетеді; білім беруді қолдау (курстар, вебинарлар) және баспа құралдары сирек сұралады (10-сурет).

10-сурет. Сізге қандай ресурс немесе қолдау қажет? (бірнеше жауап таңдауға болады)

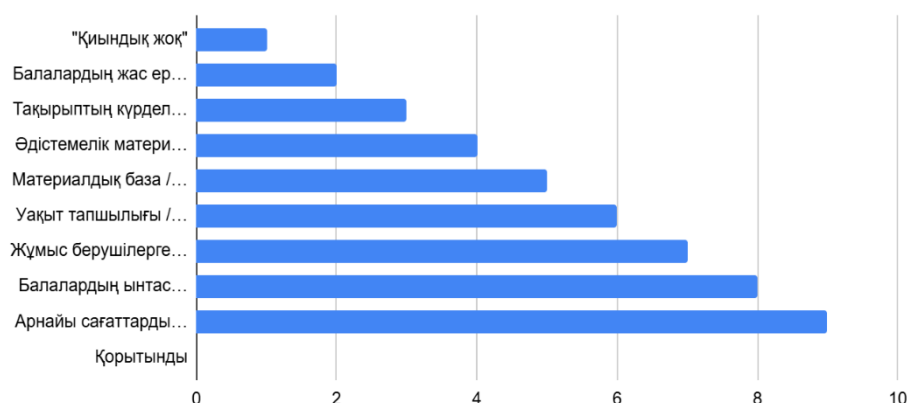
Респонденттердің басым көпшілігі, яғни 73,9% (≈471 респондент) кәсіптік бағдар беру жұмысын бастауыш сыныптардан бастау өте маңызды деп санайды. Аталған көрестекіш педагогтердің балалардың ерте жастан бастап мамандықтар әлімімен танысудың маңыздылығын түсіндіретінін көрсетеді.

Қатысушылардың айтарлықтай бөлігі 19,6% (≈ 125) «онша емес» деп жауап берді, бұл ерте бастауға күмәні бар педагогтер тобының бар екендігін көрсетеді. Жауаптардың шағын бөлігі «жоқ» нұсқасын (6,5%, ≈ 41) көрсеткен. Жалпы алғанда келісушілер басым, күмандаушылар тобы бар, ал теріс жауаптар сирек кездеседі (11-сурет).

11-сурет. Кәсіптік бағдар жұмысын бастауыш сыныптан бастау маңызды деп ойлайсыз ба?

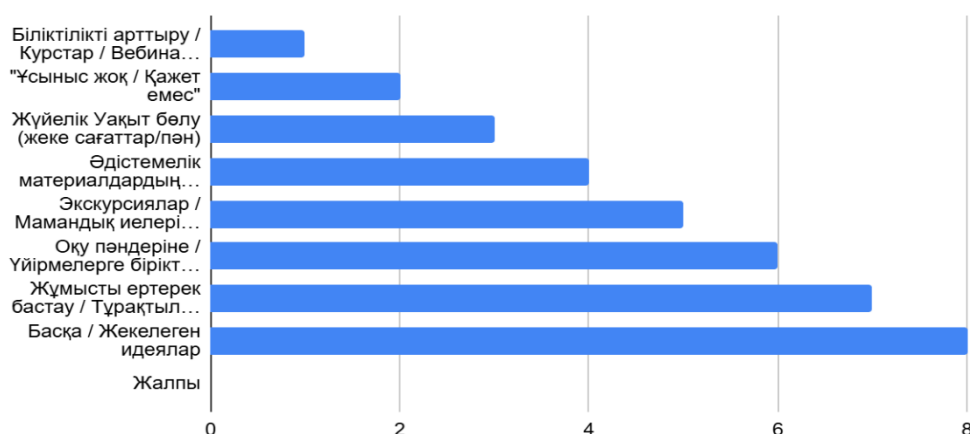
Сауалнамаға қатысқан педагогтерге кәсіптік бағдар беру жұмысын жүргізуде қандай қиындықтарға тап болатыны туралы сұрақ қойылғанда, келесідей жауаптар тіркелді: «Қиындық жоқ» деп жауап бергендер – 28%. Бұл педагогтердің бір бөлігі өз жұмысында айтарлықтай кедергілерді кездестірмейтінін көрсетеді. Нақты қиындықтар арасында ең жиі кездесетіндер: Балалардың жас ерекшеліктері және қызығушылықтарының тұрақсыздығы – 8%. Тақырыптың күрделілігі / түсіндіру қиындығы-6%. Одан кейін жиілігі бойынша: әдістемелік материалдардың жетіспеушілігі-5% және материалдық базаның / құрал – жабдықтың / техниканың жетіспеушілігі - 4% аталған. Сирек айтылатын қиындықтар қатарында: уақыттың жетіспеушілігі, жұмыс жүктемесінің көптігі (3%), жұмыс берушілерге / экскурсияларға қолжетімділіктің шектеулігі (3%), балалардың ынтасының / қызығушылығының төмендігі (2%), кәсіптік бағдар беру сағаттарының / бағдарламасының болмауы (1%) көрсетілген (12-сурет).

12-сурет. Бастауыш сыныпта кәсіптік бағдар жұмысын ұйымдастыруда қандай қиындықтарға тап болдыңыз?

Диаграммада бастауыш мектепте кәсіптік бағдар беру жұмысын жақсарту бойынша респонденттердің ұсыныстарының бөлінісі көрсетілген (ашық сұрақ, n = 99). Ең жиі айтылған ұсыныс – курстар, вебинарлар және біліктілікті арттыру қажеттілігі – 14,1%. Келесі орында – «ұсыныс жоқ/қажет емес» деген жауаптар – 12,1%. Басқа ұсыныстардың ішінде: уақыт бөлу: жеке сағаттар/жеке пән бөлу – 6,1%.

Әдістемелік материалдардың/құралдардың/көмектің қажеттілігі – 5,1%. Экскурсиялар және мамандық иелерімен тікелей кездесулер – 4%. Кәсіптік бағдар беру тақырыптарын оқу пәндеріне, үйірмелер мен секцияларға біріктіру – 4%. Жұмысты ертерек бастау туралы пікірлер – 4%. Ұйымдастырушылық тұрақтылық пен тәртіп – 4%. Материалдық базаны, онлайн-платформаларды, ойын және шығармашылық түрлерді, ата-аналармен жұмыс істеуді жақсарту сияқты жекелеген ұсыныстар сирек айтылған. Жауаптардың айтарлықтай бөлігі «басқа (жекелеген тұжырымдамалар)» ретінде топтастырылған – 19,2% және 15,2%. Жауаптардың құрылымы педагогтардың біліктілікті арттыруға және жүйелі әдістемелік қолдауға деген жоғары сұранысын көрсетеді (13-сурет).

13-сурет. Бастауыш сыныпта кәсіптік бағдар жұмысын жетілдіру бойынша ұсыныстарыңыз:

Бастауыш сынып педагогтерінің сауалнама қорытындысы

Сауалнамаға 637 педагог қатысты. Қатысушылардың басым бөлігі Ақмола және Жамбыл облыстарынан, сондықтан олардың тәжірибесі жалпы нәтижелерге көбірек әсер етеді. Қала мектептерінің үлесі (55,4%) ауыл мектептерінен (44,6%) қарағанда көбірек, бірақ бөлінісі шамамен тең.

Білімі бойынша мұғалімдердің көпшілігі жоғары білімді, ал кейбіреулері орта-арнаулы және педагогикалық колледж түлектері. Жұмыс өтілі бойынша суретке қарайтын болсақ үштен екісінен астамы 10 жылдан артық жұмыс істейтін тәжірибелері мамандар.

Бастауыш сыныптарда кәсіптік бағдар беру жұмысы жалпы алғанда жүргізілетіндігін сауалнама нәтижесінен көруге болады, мәселен мұғалімдердің үштен екісі «иә» деп жауап берсе, тағы төрттен бірі «жартылай»

деп жауап береді. Бұл жұмыс көбіне сынып сағаттары арқылы өтеді. Кәсіби мамандармен кездесулер, экскурсиялар, ата-аналармен жұмыс және басқа да қызықтыру форматтары сирек қолданылады.

Тақырыптар бойынша «мамандықтар әлемі» деген мамандықтар танысу тақырыптары басым болып келеді. Жеке таңдау, баланың мықты жақтары мен қызығушылықтары, ата-ананың рөлі сияқты тақырыптар сирек кездеседі, сондықтан мазмұны шашыраңқы болып шығады.

Материалмен қамтамасыз етілуіне келетін болсақ, педагогтардың жартысы «барлығы бар» дейді, бірақ көбісінің құралдары толық емес. Экскурсиялар мен кәсіптік сынақтарға арналған дайын өнімдер, отбасылармен жұмыс істеуге арналған материалдар, 1-4 сыныптарға арналған қысқа диагностикалар, көрнекі және ойын ресурстары, өңірдегі мамандықтар туралы қарапайым жинақтар мен кәсіптік бағдар беруді сабақтарға енгізу мысалдары жетіспейді. Жұмыста мұғалімдер көбінесе жүйеленген әдістемелік құралдарға емес, жалпы интернетке сүйенеді.

Қолдауға келгенде әдістемелік ұсыныстар мен ыңғайлы онлайн-платформа басымдықта; одан кейін – курстар мен вебинарлар, баспа құралдары туралы барлығы түсінікті. Кәсіптік бағдар берудің басталу жасына қатысты көпшілігі «қолдайды», күмәнданушылар тобы да бар. Бұл 1-4 сыныптарда нақты не істеу керек екенін анық бағалау үшін маңызды екенін көрсетеді.

Екі бағыт бойынша қиындықтар жиі айтылады. Біріншісі – жас ерекшеліктері: балалардың қызығушылықтары тұрақсыз, тақырыпты түсіндіру қиын. Екіншісі – жүйелілік: әдістемелік материалдар жетіспейді, кейде техника мен уақыт та жетіспейді; экскурсияларға шығуға мүмкіндіктер шектеулі. Қатысушылардың шағын бөлігі қиындықтарды көрмейді.

Жалпы алғанда, бастауыш мектепте кәсіптік бағдар беру бар және педагогтер оны қолдайды, бірақ көбінесе ол ақпараттық, тақырыптық сипатта болады. Жұмысты жүйелеу үшін дайын материалдар жиынтығы мен қарапайым цифрлық платформа, ата-аналар мен кәсіби мамандардың қатысуымен көбірек практикалық жұмыс, сондай-ақ мұғалімдер үшін ойындар, шағын диагностикалар, пәндерге біріктіру және экскурсиялар мен кәсіптік сынақтарды қауіпсіз ұйымдастыру туралы қысқа, қолданбалы курстар қажет.

2024 жылы Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының Кәсіптік бағдар беру және адами капиталды дамыту орталығы жүргізген мониторингтік зерттеу бастауыш мектептегі кәсіптік бағдар берудің базалық деңгейі мен негізгі кемшіліктерін анықтады. Енді бұл нәтижелерді 2025 жылғы деректермен салыстырамыз.

2025 жылы сауалнамаға 637 мұғалім қатысты, бұл бір жыл бұрынғымен салыстырғанда 312 адамға көп. Осыған байланысты өңірлердегі қатысушылардың үлес салмағы өзгеріп, жалпы нәтижелер сенімдірек болды. Орналасқан жері бойынша да құрылым өзгерді: 2025 жылы қала мектептері (55,4%) көп, ал ауыл мектептері (44,6%) аз болды. 2024 жылы керісінше, ауыл

мектептері басым болған.

2025 жылы 10 жылдан астам өтілі бар педагогтердің үлесі 73%-ды құрайды. Биылғы мониторинг нәтижелері бойынша мектептерде кәсіптік бағдар беру жұмысы негізінен жүргізіледі: «иә» деп бастауыш сынып мұғалімдерінің 65,6%-ы, «ішінара» – 24,0%-ы, «жоқ» – 10,4%-ы жауап берді. Форма бойынша бұрынғыдай сынып сағаттары басым (62,5%); ата-аналар жиналыстары мен кәсіби мамандармен кездесулер сирек. 2024 жылы сипаттамаларда нақтылық аз болған: іс-шаралардың мысалдары айтылмай, көбінесе «кәсіптік бағдар беру сағаттары» деп жай ғана айтылған, ал ата-аналармен жұмыс жүйелі жүргізілмеген.

Мазмұны бойынша 2025 жылы бастысы «мамандықтар әлемінде» – әртүрлі мамандықтармен танысуға назар аударылады. Жеке таңдау, баланың қызығушылықтары мен мықты жақтары, отбасының рөлі сияқты тақырыптар сирек кездеседі. Материалдармен қамтамасыз етілуіне келер болсақ, жартысында «жеткілікті», бестен екісі шамасы «ішінара», оннан бір бөлігінде «жоқ» деген жауап алынды. Жиі жетіспейтіндер қатарына экскурсиялар мен шағын кәсіптік сынақтарға арналған дайын әдістемелік өнімдер, ата-аналармен жұмысқа арналған материалдар, 1-4 сыныптарға арналған қысқа диагностикалар, көрнекі және ойын жиынтықтары, өңір мамандықтары туралы қарапайым жинақтар кіреді.

2025 жылы қолдауға деген сұраныс айқынырақ болды. Ең алдымен әдістемелік ұсынымдар (42,4%) және онлайн-платформа (35,9%) қажет; одан кейін – курстар (21,7%), баспа материалдары (19,0%), вебинарлар (11,3%). Бұл «интернеттен бірдеңе іздейміз» дегеннен «бір терезе» арқылы жүйелі шешімдерге көшуді білдіреді. 2024 жылы көптеген адамдар ұсыныс бере алмаған немесе жауап беруге қиналғанын көруге болады.

2025 жылы ерте бастауға деген көзқарас жалпы оң болды. «Иә» – 73,9%, «толықтай емес» – 19,6%, «жоқ» – 6,5% деген жауап алынды. Бұл 1-4 сыныптар үшін нақты ережелерді батыл белгілеуге болады дегенді білдіреді, бұл әлі де күмәнданып жүргендердің күдігін сейілтеді.

Қиындықтар туралы екі жылғы сурет те ұқсас, бірақ 2025 жылы ол айқынырақ сипатталған: ең қиыны – балалардың жасына және тұрақсыз қызығушылықтарына байланысты тақырыпты түсіндіру; жүйелік проблемалар ішінде – әдістемелік материалдардың жетіспеушілігі, кейде техника мен уақыттың тапшылығы, экскурсиялар мен жұмыс берушілермен байланысты ұйымдастырудағы қиындықтар. Мұғалімдердің аз бөлігі қиындықтарды елемейді.

Осылайша, кәсіптік бағдар беру қызметінің тәжірибесі бұрынғыша негізінен «сабақтық» және ақпараттық сипатта болғанымен, педагогтер стандартталған әдістемелік өнімдер мен ыңғайлы платформаны жиі сұрай бастады.

Бастауыш сынып педагогтеріне арналған ұсынымдар

1 сынып

1) Кәсіптік бағдар беру жұмысының мақсаты (1-сынып)

Еңбекке оң көзқарас, мамандықтарға қызығушылық және ересектердің еңбек рөлдері туралы базалық түсініктерді «Әлемтану» тақырыптары және «Еңбекке баулу/Бейнелеу өнері» практикалары арқылы қалыптастыру. (№399 ҰОЖ-ға сүйене отырып: «Әлемтану» 1–4-сыныптар; «Еңбекке баулу» 1-сынып; «Бейнелеу өнері» 1-сынып).

2) Кәсіптік бағдар беруші мен мұғалімнің бірлескен жұмысы

- Ай сайынғы шағын-брифинг (15–20 мин): 1 сынып сағатын, 1 шағын-экскурсияны/бейне-турды, 1 ойындық кәсіби сынаманы, 1 отбасылық тапсырманы келісу.

- Рөлдерді бөлу: кәсіптік бағдар беруші – үйлестіру, әріптестермен байланыс, мониторинг; мұғалім – сценарийлер бойынша сабақтар/сынып сағаттарын өткізу, портфолиоға деректер жинау.

- Іс-шараларды мектептің «Адал азамат» жоспарына және «Еңбегі адал – жас өрен»/»Мамандықтар әлемі» жобаларына енгізу.

3) 1-сыныптың «кірісі»

Бірінші сынып оқушылары отбасылық рөлдер және ересектердің еңбегі туралы бастапқы түсініктермен келеді; ҰОЖ-да бұл мектеп, отбасы, қауымдастық және қарапайым еңбек дағдылары туралы тақырыптармен («Әлемтану», «Еңбекке баулу»/»Трудовое обучение», «Бейнелеу өнері» / «Изобразительное искусство») қолдау табады.

4) 1-сыныптың айлар бойынша жоспары

Айлық формат: 1-апта – сценарий бойынша сынып сағаты/сабақ → 2-апта – бақылау/шағын-экскурсия (мектепте немесе бейне-тур) → 3-апта – ойындық кәсіби сынама/шеберхана → 4-апта – отбасылық тапсырма + «Еңбек туралы портфолиоға» тіркеу. * А – апта

Айлық басымдықтар «Адал азамат» құндылықтарымен сәйкестендіріледі (құндылықтық негізді және «Еңбегі адал – жас өрен» жобасын қараңыз).

Қыркүйек – «Менің айналадағы мамандықтар»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар (Әлемтану)

Н1: Сабақ-әңгіме «Біздің мектепте кім еңбек етеді?».

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар

Н2: Мектеп бойынша экскурсия (асхана/медпункт/кітапхана).

Н2 (балама): Балалар кітапханасы бойынша виртуалды тур – қысқа бейне (3–6 мин) <https://www.youtube.com/watch?v=R0QQUV2YlkQ>

Н3: «Кім не істейді?» лото ойыны.

Н4: «Менің отбасымның мамандықтары» отбасылық тапсырмасы (сурет + 3 факт).

Қазан – «Отбасының күзгі еңбегі» («Күзгі асар» байланысы)

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар (Еңбек/Бейнелеу өнері)

Н1: «Кішкентай шеберлер» шеберханасы (қағаз бұйымдар; ұқыптылық,

дәйектілік).

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар

Н2–Н3: «Күзгі асар» жәрмеңкесіне дайындық (ата-аналармен бірге жасалған бұйымдар).

Н2 (нан/наубайхана бойынша бейне-тур, 5–10 мин):
<https://www.youtube.com/watch?v=MF0FqeIFNjs> (нанның жолын балаларға түсіндіру)

Қараша – «Танимын және ойлап табамын»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар (Әлемтану)

Н1: «Өнертабыс деген не? Айналамыздағы мысалдар».

Н3: «КішкҰБТай инженер» ойындық кәсіби сынамасы (LEGO конструкторы/т.б.).

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар

Н2: «Ыңғайлы мектеп» шағын-хакатоны (сыныпты/мектепті жақсартуды салу).

Н2 (нан пісіру/цех туралы қосымша бейне): [YouTube сілтемесін толықтыру қажет, егер бар болса]

Желтоқсан – «Адамдар адамдарға көмектеседі»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар

Н1: Әңгіме «Дәрігерлер/өрт сөндірушілер/полицейлер кімдерге көмектеседі?».

Н3: Сюжеттік-рөлдік ойын «Көмек қызметтері».

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар (қысқа мульт-роликтер 3–6 мин)

Н2/Н4: Құтқарушы-мамандықтар туралы таңдау:

https://www.youtube.com/watch?v=_9jflcIJdkg

Қаңтар – «Қысқы шеберханалар»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар (Еңбек)

Н1: «Сынып дизайны» шеберханасы (тәртіп, ұқыптылық).

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар

Н3: «Пошта/дүкен» ойыны (сыпайылық, есеп, кезектілік).

Н2/Н4: Отбасылық «демалыс күні шеберханасы» (қарапайым қолөнер бұйымы және фото).

Ақпан – «Менің қаламның мамандықтары»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар (Әлемтану)

Н1: Шолу «Мамандықтардың белгілері мен құралдары».

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар

Н2: Асханаға/балалар кітапханасына экскурсия (варианттар).

Наурыз – «Көктемгі еңбек»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар (Әлемтану + Еңбек)

Н1–Н3: Терезе алдына көкөніс отырғызу және күтіп-баптау кестесі.

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар

Н4: Отбасылық серуен-бақылау «Біздің аулада кім жұмыс істейді?».

Сәуір – «Еңбек туралы кітаптар әлемі»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар

Н1-Н4: Кітапхана сағаты «Еңбек туралы кітап».

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар

Н3: Ата-анасының жұмысына экскурсия.

Мамыр – «Мамандықтар туралы не білдім»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар

Н1: Квест-қорытынды «Мамандықтар бізге өмір сүруге көмектеседі».

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар

Н3–Н4: 1–2 ата-ана-спикер қатысатын сынып мерекесі.

Жыл бойы «Мамандықтар әлемі» жобасының базалық элементерін енгізу – мектеп және жергілікті атқарушы органдармен келісілген мекемелерге/кәсіпорындарға бару жоспары (оның ішінде виртуалды).

5) 1-сыныптың «шығысы» (күтілетін нәтижелер)

Жыл соңында бала: еңбекке құрметпен қарайды; 10–12 мамандықты және әрқайсысының 2–3 еңбек затын атайды; ата-анасының біреуінің еңбегін сипаттай алады (3–5 сөйлем/сурет); кем дегенде 2 ойындық кәсіби сынамаға және 1 отбасылық белсенділікке қатысты; «Еңбек туралы портфолиосында» 2–3 артефактісі бар.

Оқу жылы ішінде (1-сынып үшін 33 оқу аптасы):

- Минимум: 17 сабақ x 35 минут = 9 сағ 55 мин
- Оптималды: 25 сабақ x 35 минут = 14 сағ 35 мин

Ескерту: «сабақ» 35 минут деп есептеледі (1-сынып үшін стандарт). Бұл сағаттар оқу жоспарынан тыс қосылмай, қолданыстағы пәндерге («Әлемтану», «Еңбек/Бейнелеу өнері») және «Адал азамат» сынып сағаттарына біріктіріледі.

2 сынып

1) Кәсіптік бағдар беру жұмысының мақсаты (2-сынып)

Еңбекке деген оң көзқарасты нығайту, мамандықтар және олардың қоғамдық пайдасы туралы түсініктерді кеңейту; еңбек рөлдерін, құралдарын және қауіпсіздік ережелерін «танудан» қарапайым сипаттауға көшу. Мұны, ең алдымен, бастауыш мектеп деңгейіндегі №399 ҰОЖ-ға сүйене отырып, «Әлемтану» және «Еңбекке баулу»/«Көркем еңбек» пәндері арқылы пәнаралық интеграция ретінде жүзеге асырамыз.

2) 2-сыныптың «кірісі»

Балалар отбасы, мектеп, қауымдастық туралы базалық лексиканы меңгерген, заттарды, құбылыстарды және қарапайым себеп-салдарлық байланыстарды сенімді сипаттай бастайды – бұл ересектердің еңбегі, көмекші-мамандықтар, еңбек және қауіпсіздік ережелері туралы әңгімелер үшін негіз болып табылады. (2-сыныптың «Әлемтану» тақырыптарына сүйену).

3) 2-сыныптың айлар бойынша жоспары (сыныптық / сыныптан тыс бөлу)

Қыркүйек – «Мен және менің айналамдағылардың еңбегі»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар (Әлемтану)

Н-1: Сабақ «Менің сыныбым, менің мектебім: кім және не істейді?» (адамдардың рөлдері мен еңбек орындарының байланысы).

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар

Н-2: Бейнесабак/ролик «Мен және менің отбасым» (BilimLand онлайн-мектебі, 2-сынып): <https://www.youtube.com/watch?v=LVFg4f1QIv8>

Н-3: Ойын «Мектепке кім қалай көмектеседі?» (карточкалар: мамандық – орын – құрал).

Н-4: Отбасылық тапсырма «Үйдегі кішкентай кезекшілік» (1 іс + фото/сурет, пайдасы туралы 2–3 сөйлем).

Қазан – «Күзгі мамандықтар және еңбек өнімдері»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар (Көркем еңбек)

Н-1: Шеберхана «Наубайшының/аграрийдің төсбелгісі» (мамандық белгісі: қағаз, маркерлер; ұқыптылық және дәйектілік). Шеберхана «Наубайшының/аграрийдің төсбелгісі»: 35 минут ішінде балалар үлгі бойынша таңдаған мамандығының жеке төсбелгісін жасайды (атын жазады, символын салады, 3 құралын тізімдейді, жіп байлайды) және жұпта өз рөлін қысқаша таныстырады («Мен адамдарға былай көмектесемін...»).

Мақсаты – ұқыпты жұмыс арқылы іс-әрекеттердің реттілігін пысықтау, еңбектің қоғамдық пайдасы мен өзін-өзі таныстыру дағдыларын бекіту.

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар

Н-2 (бейне-тур): Аралар балды қалай жасайды? – Blippi рус. (Moonbug Kids) балалар шығарылымы – 5–7 мин. <https://www.youtube.com/watch?v=yq3HGC-NIuw>.

Н-3 (ойын станциялары): «Гүлден балға дейін»

1-станция – «Гүл және шырын» (өсімдіктер карточкалары → фишкалармен

«шырын жинау»);

2-станция – «Бал арасы ұясы» (картоннан жасалған «балауызы» бар рамка; «еңбекқор ара» рөлі);

3-станция – «Ара шаруашылығы» (арашы, ыс түтін, «балды алу» – «бал»-фишкаларын «банкәларға» ауыстыру);

4-станция – «Қаптау және дүкен» («заңбаны» жапсыр, 1 сөйлем айт: «Мен адамдарға былай көмектесемін...»).

Н-4: Отбасылық тапсырма «Өнім/зат және бұл кімнің еңбегі?» (ата-анамен шағын сұхбат).

Қараша – «Көмекші-мамандықтар және қауіпсіздік»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар (Әлемтану)

Н-1: Сабақ «Өрт сөндірушілер, құтқарушылар, дәрігерлер: кімге және қалай көмектеседі?» (101/103 ережелері, қарапайым қауіпсіздік).

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар

Н-2: Өрт сөндіру бөліміне виртуалды экскурсия (балалар туры): <https://www.youtube.com/watch?v=ISGgx3kOgkM>

Н-3: Сюжеттік-рөлдік ойын «Диспетчер – бригада – көмек».

Н-4: Отбасылық тапсырма «Үйдегі қауіпсіздік жоспары» (2 ережені жаттау + сурет).

Желтоқсан – «Пошта және логистика: хат адресатқа қалай жетеді»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар (Әлемтану)

Н-1: Сабақ «Хаттың жолы: автордан алушыға дейін» (мекенжай, индекс, командалық жұмыс ретінде сұрыптау).

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар

Н-2: Поштаға бейне-тур (балалар үшін):

<https://www.youtube.com/watch?v=tGOE-qxRVZw>

Н-3: Ойындық кәсіби сынама «Сынып поштасы» (қарапайым ашық хаттарды толтырамыз, мөр-макет, ұяшықтар бойынша «сұрыптау»).

Н-4: Отбасылық тапсырма «Алғыс хат» (адресат – туысқан/мұғалім).

Қаңтар – «Сервис және қонақжайлылық»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар (Көркем еңбек)

Н-1: Шеберхана «Сервис мамандығының белгісі/бейджі» (тазалаушы, кітапханашы, сатушы; еңбек мәдениеті, сыпайылық).

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар

Н-2: Бақылау: мектеп кітапханасы/асханасы қалай жұмыс істейді (мектеп ішіндегі шағын-экскурсия).

Н-3: Ойын «Сыпайы қызмет көрсету ережелері» (рөлдік диалогтар «сатып алушы–сатушы»).

Н-4: Отбасылық «қамқорлық қызметі» (үйде көмек – 1 шағын іс).

Ақпан – «Менің қаламның мамандықтары»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар (Әлемтану)

Н-1: Сабақ-шолу «Қала мамандықтарының белгілері, киімдері және құралдары».

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар

Н-2: Виртуалды экскурсия: кітапхана/музей (BilimLand-тағы 2-сыныпқа арналған таңдаулардан немесе 2-сыныптың YouTube-плейлистінен қысқа ролик).

Таңдаулар:<https://bilimland.kz/ru/teacher-page/uroki-i-klassnye-chasy/nachalnaya-shkola/poznanie-mira/class/2-klass>

және 2-сыныптың плейлисті

<https://www.youtube.com/playlist?list=PLRRSaWagWKdltJWEFRuFI6yskW5ExF3dx>.

Н-3: Ойын «Сипаттама бойынша мамандықты тап».

Н-4: Отбасылық бақылау «Менің ауламда/ЖАО-да/ХҚКО- кім жұмыс істейді?».

Наурыз – «Еңбек экологиясы: сақтаймыз және жасаймыз»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар (Әлемтану + Көркем еңбек)

Н-1: Көкөніс отырғызу/күту (бақылау кестесі, кезекшілік).

Н-3: Шеберхана «Затқа жаңа өмір беру» (қарапайым қайта өңдеу: қағаз/картон).

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар

Н-2: Қалдықтарды қайта өңдеу/сұрыптау туралы бейнесюжет. Балаларға арналған бөлек жинау туралы қысқа ролик: қайта өңдеу деген не, қандай контейнерлер болады (қағаз, пластик/металл, шыны), нені араластыруға болады және болмайды, және неге сұрыптау табиғатқа көмектеседі.

Н-4: Отбасылық тапсырма «Үй/аула үшін бір пайдалы іс».

Сәуір – «Еңбек туралы кітап»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар

Н-1: Кітапхана сағаты «Еңбек адамдары туралы әңгімелер» (оқу/талқылау, 1 сурет немесе шағын-рецензия).

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар

Н-2: «Кітаптар қалай пайда болады» (баспаханаға виртуалды экскурсия, 3–6 мин). Мазмұны: макеттен бастап баспаға және түптеуге дейінгі кітаптың жолы; баспа машинасын басқарушы, баспашы деген кім, неліктен сапаны бақылау маңызды. Сілтеме: <https://www.youtube.com/watch?v=eXvcGYGbRIc>.

Мамыр – «Мамандықтар туралы не білдім»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар

Н-1: Қорытынды квест «Қалаға кім өмір сүруге көмектеседі?» (станциялар: медицина, қауіпсіздік, сервис, өндіріс).

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар

Н-3–Н-4: 1–2 ата-ана-спикер қатысатын сынып мерекесі (әрқайсысы 5–7 мин).

Сабақтар мен көрнекі құралдарды дайындау үшін BilimLand-тағы бастауыш мектептің «Әлемтану» жалпы бөлімдерін пайдалану ыңғайлы (конспектілер, тапсырма идеялары және қысқа роликтер бар).

4) 2-сыныптың «шығысы» (күтілетін нәтижелер)

Жыл соңында 2-сынып оқушысы:

- еңбекке және қоғамдық көмекшілерге құрметпен қарайды;

- 15–18 мамандықты және әрқайсысының 2–3 сипаттамалық құралын/атрибутын атайды;
- «қай жерде және кім еңбек етеді» дегенді ажыратады, «өндірістен тұтынушыға дейін» қарапайым тізбектерді түсінеді (нан/кітап/пошта мысалында);
- кем дегенде 3 ойындық кәсіби сынамаға және 2 отбасылық белсенділікке қатысады;
- «Портфолиода» 3–4 артефактісі бар (бұйымның/істің фотосы, мамандық карточкасы, шағын-әңгіме, ашық хат). Бұл нәтижелер «Маман» бағдарламасының дайындық кезеңінің мақсаттарына және бастауыш мектептің ТҮЖ тақырыптарына сәйкес келеді.

Оқу жылы ішінде (2-сынып үшін 34 оқу аптасы):

- Минимум: $\sim 18 \text{ сабақ} \times 40 \text{ мин} = \sim 12 \text{ сағат}$;
- Оптималды: $\sim 27 \text{ сабақ} \times 40 \text{ мин} = \sim 18 \text{ сағат}$.

Ескерту: Сағаттар «Әлемтану» және «Көркем еңбек» пәндеріне, сондай-ақ «Адал азамат» сынып сағаттарына біріктіріледі, оқу жоспарынан тыс қосылмайды.

3 сынып

1) Кәсіптік бағдар беру жұмысының мақсаты (3-сынып)

Еңбекке деген құрметті нығайту және қарапайым өндірістік және сервистік тізбектерді («шикізаттан өнімге дейін», «қызмет/қызметкер қалай жұмыс істейді») зерделеу арқылы мамандықтар туралы түсініктерді кеңейту, бұл ретте «Маман» бағдарламасының дайындық кезеңіне (1–4-сыныптар – еңбекке қызығушылықты және бастапқы кәсіби түсініктерді қалыптастыру), «Адал азамат» құндылықтарына (әсіресе «еңбексүйгіштік және кәсібилік») және ҰОЖ мазмұндық бағыттарына («Әлемтану», «Еңбекке баулу»/«Көркем еңбек») сүйену.

2) 3-сыныптың «кірісі»

3-сыныптың басына қарай балалар заттарды/құбылыстарды сенімді сипаттайды, қарапайым себеп-салдарлық байланыстарды орнатады – бұл еңбек тізбектері және мамандықтардың қоғамдық пайдасы туралы әңгімелер үшін негіз болып табылады. ТҰЖ-да бұл «Әлемтану» (социум, табиғи ресурстар, қауіпсіздік) және «Көркем еңбек» (қарапайым бұйымдарды жоспарлау және жасау) арқылы жүзеге асады. Bilimland+1.

3) 3-сыныптың айлар бойынша жоспары (сыныптық / сыныптан тыс бөлу)

Қыркүйек – «Білім құралдары» (кеңсе және еңбек)

Н-1: Сабақ «Оқуға көмектесетін заттар қалай жасалады?» (дәптер, қарындаш; шикізат → өндіріс → дүкен).

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар:

Н-2: Бейне-тур «Қарындаштарды қалай жасайды» (үзінді 3–6 мин). <https://www.youtube.com/watch?v=u4WKMwHAUCc> YouTube

Н-3: Шеберхана «Өз мамандық белгіңді ойлап тап» (таңдалған мектеп мамандығы үшін белгіше/стикер – кітапханашы, лаборант, кезекші).

Н-4: Отбасылық тапсырма «Үйдегі бір зат – бұл кімнің жұмысы?» (фото/сурет + 2 сөйлем).

Қазан – «Фермадан стаканға дейін» (тамақ өндірісі)

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар (Әлемтану):

Н-1: Сабақ «Сүт қалай өнімге айналады?» (фермер – сүт зауыты – дүкен; мамандықтар мен гигиена ережелері).

Н-2: Сүт зауытына виртуалды экскурсия (үзінді 3–6 мин). https://mail.ru/search?search_source=mailru_desktop_safe&msid=1&encoded_text=AAAjBNxVYYC_ttYV-1rDz70wfXFlQtvk_W9RHo3W9vA-GG2obN7wua5Y2S10W3RhvfNt_MPbmvVnW3iFUI9y7WpO5qgSImlQ1ObNsMyeaVqfjimfrLdpuOeSj_gk9_vWMtmffASjErHshnZ4Ic_uMi1ysl39OsnXch-eJApVmZ8Z7nDltEafroGOmUhT2AnVklWcuxoCOwUZqlgg7wvjS_gA81IEytjZ_AM%2C&serp_path=%2Fvideo%2Fpreview%2F6750493657438937891&type=video

Н-3: Ойын-станциялар «Сапа бақылау» (температураны/маркировку/көлікті тексеру – карточкалар).

Н-4: Отбасылық тапсырма «Менің тоңазытқышымдағы нелерді адамдар

жасаған?»).

Қараша – «Медиа және байланыс»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар:

Н-1: Сабақ «Жаңалықтарды кім жасайды? Медиа-команда мамандықтары» (репортер, оператор, монтажер; медиагигиена).

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар:

Н-2: Бейнесюжет «Мектеп теледидары: репортажды қалай түсіреміз» (3–7 мин). <https://www.youtube.com/watch?v=5DygvpFzh8M> YouTube

Н-3: Кәсіби сынама «Сыныптың шағын жаңалықтары» (рөлдерді бөлу, 30–60 секундтық сюжет жазу).

Н-4: Отбасылық тапсырма «30 секундта нені түсіру керек? Идея + 3 кадр».

Желтоқсан – «Жеткізу және логистика»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар:

Н-1: Сабақ «Сәлемдеме үйге қалай жетеді?» (сұрыптау, маршруттар, жеткізу мамандықтары; мекенжай ережелері).

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар:

Н-2: Пошта қызметінің сұрыптау орталығына бейне-тур (қысқа үзінді). <https://www.youtube.com/watch?v=0Ug92JQPT1Q> YouTube

Н-3: Ойын «Маршруттар және сұрыптау» (ұяшық-қораптар, «штрихкодтар», сканер-макет).

Н-4: Отбасылық ашық хат «Жеткізушілерге рахмет».

Қаңтар – «Үйдегі жылу және су»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар:

Н-1: Сабақ «Таза су қайдан келеді? Бұған кім жауапты?» (инженер-эколог, станция операторы).

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар:

Н-2: Балаларға арналған суды тазарту/қорғау туралы бейнесюжет (3–6 мин). <https://www.youtube.com/watch?v=BzY2QBrjv5M> YouTube

Н-3: Шеберхана «Мини-сүзгі» (құм/көмірмен тәжірибе + қауіпсіздік ережелері).

Н-4: Отбасылық чек-парақ «Үйде суды үнемдейміз» (3 тармақ).

Ақпан – «Менің қаламның мамандықтары: сервис және қауіпсіздік»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар:

Н-1: Сабақ «Қаланың жұмыс істеуіне кім көмектеседі?» (сервис/қауіпсіздік қызметтері; сыпайылық және ТҚ).

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар:

Н-2: Бейне-тур «Ауыз суды қалай тазартады» (балалар станциясы, 3–6 мин; үзінді алу). https://www.youtube.com/watch?v=N_hgiGdMrvM YouTube

Н-3: Рөлдік ойын «Диспетчер – бригада – өтінім» (Сантехникалық қызмет).

Н-4: Отбасылық бақылау «Көшеде қандай қызметтерді көреміз?».

Наурыз – «Экология және қайта өңдеу»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар:

Н-1: Сабақ «Неліктен қалдықтарды сұрыптау керек? Нені қайта өңдеуге болады?» (қағаз/пластик/шыны; қауіпсіздік).

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар:

Н-2: Қысқа ролик «Recycling for Kids» (3–5 мин; пластик/шыны/қағаз туралы бөлімді таңдау). https://www.youtube.com/watch?v=6jQ7y_qQYUA YouTube

Н-3: Ойын-станциялар «Үш контейнер» (дұрыс орналастыр + неліктен екенін түсіндір).

Н-4: Отбасылық шағын-экочеллендж (1 апта – «бөтелкелер/қағаз бөлек»).

Сәуір – «Технологиялар және шеберханалар»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар (Көркем еңбек):

Н-1: Шағын-жоба «Мектеп кеңістігін жақсарту» (эскиз → қағаздан/картоннан жасалған бұйым).

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар:

Н-2 (бейне-тур): «Мектеп дәптерлерін қалай жасайды» (3–6 мин, үзінді алу). Түсінікті технологиялық желі: қағаз → баспа → кесу → бүктеу → түптеу → орау. Сілтемелер: <https://www.youtube.com/watch?v=3wb24Tfq65M>.

Н-3 (кәсіби сынама): «Дәптер мұқабасының дизайнері және маркерлеуші» (жұпта жұмыс).

1. Жылдам «шағын-конвейер»: 4 парақ А4 қағазды екіге бүктеу (макет-дәптер), мұқабаны жапсыру, «маркерлеуді» қою, сапаны бақылау.

1. Қысқаша қорғау: «Біздің дәптер мына пәнге арналған... Ол несімен ыңғайлы?».

Н-4: Отбасылық тапсырма «Үйдегі бір технологиялық процесс» (бақылау + 2 сөйлем).

Мамыр – «Қорытынды: мамандықтар бізге өмір сүруге көмектеседі»

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар:

Н-1: Квест «Адамдарға ыңғайлылықты кім және қалай жасайды?» (станциялар: тамақ, су, байланыс, жеткізу).

Н-3/Н-4: 1–2 ата-ана-спикер қатысатын «Менің қаламның мамандықтары» сынып мерекесі (әрқайсысы 5–7 мин). Ескерту: 3-сыныптар 34 оқу аптасы оқиды, жоспарды осы шеңберде айлар бойынша ұстау ыңғайлы; кәсіптік бағдар беруді «Адал азамат» және мектептің жылдық жоспарына енгіземіз.

4) 3-сыныптың «шығысы» (күтілетін нәтижелер)

Жыл соңында 3-сынып оқушысы:

- 18–20 мамандықты атайды және қарапайым процестің 3–4 қадамын сипаттай алады (мысалы, сүт: ферма → зауыт → дүкен → тұтынушы);
- сервис/логистика/медиа командаларындағы 2–3 рөлді ажыратады және олардың қоғамдық пайдасын түсіндіреді;
- кем дегенде 3 ойындық кәсіби сынама, кем дегенде 2 шағын-жоба және Еңбек туралы портфолиосында кем дегенде 3 артефактісі бар;
- «Адал азамат» құндылықтарын іс-әрекетінде көрсетеді (сыпайылық, ұқыптылық, жауапкершілік). («Маман» бағдарламасының дайындық кезеңімен және 2025/26 оқу жылына арналған ОӘН басымдықтарымен сәйкестендірілген.)

Оқу жылы ішінде (3-сынып үшін 34 оқу аптасы):

- Минимум: ~18 сабақ × 40 мин = ~12 сағат;

- Оптималды: $\sim 27 \text{ сабақ} \times 40 \text{ мин} = \sim 18 \text{ сағат}$.

Ескерту: Сағаттар «Әлемтану» және «Көркем еңбек» пәндеріне, сондай-ақ «Адал азамат» сынып сағаттарына біріктіріледі, оқу жоспарынан тыс қосылмайды.

4 сынып

4-сынып: кәсіптік бағдар беру («Маман» дайындық кезеңі)

1) Мақсаты (4-сынып)

Мамандық топтары (инженерия, көлік, энергетика, сервис, АТ, агротехника, тоқыма) туралы түсініктерді кеңейту, әрқайсысының рөлін және қарапайым сапа/қауіпсіздік нормаларын көре білуді үйрету арқылы 5-сыныпқа өтуге дайындау.

2) «Адал азамат» бағдарламасымен ықпалдастыру

Айлық құндылықтарға (қыркүйек – еңбексүйгіштік және кәсібилік; қазан – тәуелсіздік және патриотизм; ...) және мектеп жобаларына («Еңбегі адал – жас өрен», «Мамандықтар әлемі», жәрмеңкелер, жарияланымдар) сүйенеміз.

3) 4-сыныпқа «кірісте» не бар

Балалар процестерді сипаттауды, мамандықтарды салыстыруды, қарапайым тапсырмаларда сапа чек-парағы бойынша жұмыс істеуді (1–3-сыныптар) игерген. 4-сыныпта командалық жұмысты, қауіпсіздік/сапа ережелерін, шағын-жобаларды күшейтеміз. ҮОЖ/ОӘН-ге сәйкес, кәсіптік бағдар беруді оқу-тәрбие жұмысының бір бөлігі ретінде ұйымдастыру ұсынылады.

4) 4-сыныптың айлар бойынша жоспары (1-4-апталар)

Тақырыптарды «Адал азамат» құндылықтарымен байланыстырамыз.

Қыркүйек – «Инженерлер және көпірлер» (еңбексүйгіштік және кәсібилік)

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар:

Н-1: Сабақ «Көпір салмақты қалай ұстайды?» (күш, пішін, құрылысшылар командасы).

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар:

Н-2 (бейне): Көпірлер неге сонша берік? (SciShow Kids, 3–5 мин). YouTube

Н-3: «Қағаз көпір»: командалар парақтардан/таяқшалардан көпір салады, жүгін тексереді (чек-парақ: беріктігі, ұқыптылығы, материалды үнемдеу).

Н-4: Отбасылық фото/бақылау «Біздің қаламыздағы көпір: оған кім қызмет көрсетеді?».

Қазан – «Жолдар және жолшылар» (тәуелсіздік және патриотизм)

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар:

Н-1: Сабақ «Жолды қалай салады: қабаттары, техникасы, қауіпсіздік».

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар:

Н-2 (бейне): «Жолды қалай салады» (Синий трактор; үзінді 3–6 мин). YouTube

Н-3: Кәсіби сынама «Таңбалаушылар»: қиылыс макеті (картон/лента), бригада жоспар бойынша «зебра» мен жол белгілерін салады.

Н-4: Отбасылық маршрут «Мектепке дейінгі қауіпсіз жол» (схема + 3 ереже).

Қараша – «Жел энергетикасы» (әділеттілік және жауапкершілік)

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар:

Н-1: Сабақ «Желден шамға дейін: кім неге жауап береді».

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар:

Н-2 (бейне): «Жел электр станциясы қалай жұмыс істейді» (үзінді 3–6 мин).

YouTube

Н-3: Шеберхана «Жел дөңгелегі»: моделін құрастырамыз, қалақтардың тиімділігін салыстырамыз.

Н-4: Отбасылық шағын-аудит «Үйде энергияны қайда үнемдейміз?».

Желтоқсан – «Қонақжайлылық және асхана» (бірлік және ынтымақтастық)

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар:

Н-1: Сабақ «Мейрамхана командасы: бас аспаз, әкімші, даяшы; тазалық стандарттары».

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар:

Н-2 (бейне): «Алты маусым мейрамханасының асханасы бойынша экскурсия» (үзінді таңдау 3–6 мин). YouTube

Н-3: Кәсіби сынама «Сервис»: команда «балалар мәзірін» ойлап табады және сыпайылық чек-парағы бойынша «қонақтарға» қызмет көрсетеді.

Н-4: Отбасылық ашық хат «Бізді тамақтандыратын және қызмет көрсететін адамдарға рахмет».

Қаңтар – «Метеоролог және қауіпсіздік» (заң және тәртіп)

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар:

Н-1: Сабақ «Болжамды кім жасайды және ауа райы бұзылған кезде қауіпсіздік ережелері неге маңызды».

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар:

Н-2 (бейне): «Ауа райын қалай болжайды» (Развлечеба; 3–6 мин). YouTube

Н-3: Кәсіби сынама «Ауа райы шағын-студиясы»: синоптик/оператор/редактор рөлдері; мектеп үшін 30–60 секундтық болжам түсіреміз.

Н-4: Отбасылық жоспар «Қатты жел/қар болғанда не істеу керек» (3 ереже).

Ақпан – «Новаторлар: 3D баспа немесе визуалды бағдарламалау» (жасампаздық және жаңашылдық)

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар:

Н-1: Сабақ «Идеядан прототипке дейін». Идея – сыныптағы өмірді қалай жақсартуға болады. Прототип – сол идеяның жылдам қағаз моделі. Мысалы, маркер ұстағыш: парақты бүктеп, бір бөлігін скотчпен жапсырсаң – маркер жоғалмайды».

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар:

(А нұсқасы):

Н-2 (бейне): «Сюжеттегі балалар: 3D-принтер қалай жұмыс істейді» (3–6 мин). YouTube

Н-3: Шеберхана «Бөлшек жобасы»: сызба бойынша қағаз макет, өлшемдерін бақылау.

(Б нұсқасы (АТ)):

Н-2 (бейне): «Балаларға арналған бағдарламалау: неден бастау керек?» (3–6 мин). YouTube

Н-3: Кәсіби сынама «Алгоритмист»: карточкалармен «ақылды есік/жарық» алгоритмін құрастырамыз.

Наурыз – «Агротехника: жылыжай және гидропоника» (тәуелсіздік және патриотизм)

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар:

Н-1: Сабақ «Жылыжай жыл бойы тамақты қалай береді: агротехникалық команда мамандықтары».

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар:

Н-2 (бейне): «160-балабақшадағы гидропоника» (3–6 мин; түсінікті балалар форматы). YouTube

Н-3: Кәсіби сынама «Мини-көшет»: салат/пиязды өсіреміз, бақылау жүргіземіз (сапа кестесі).

Н-4: Отбасылық тапсырма «Терезедегі көкөніс».

Сәуір – «Тоқыма: футболканың жолы» (еңбексүйгіштік және кәсібилік)

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар:

Н-1: Сабақ «Киімді кім жасайды: шикізаттан дайын өнімге дейін; адал еңбек».

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар:

Н-2 (бейне): «Киімді қалай тігеді?» «Неліктен? «Қайырлы таң, балақайлар!» (үзінді 3–6 мин). YouTube

Н-3: Кәсіби сынама «Дизайнер және маркерлеуші»: төсбелгі, өлшем, күту белгілері; чек-парақ бойынша тексеру.

Н-4: Отбасылық төсбелгі «Менің затыма қалай күтім жасау керек».

Мамыр – «Технологиялар және фабрикалар: Лего/конвейер» (бірлік және ынтымақтастық)

Сыныптық/сабақтық іс-шаралар:

Н-1: Квест «Конвейердегі команда: әр рөлдің маңызы неге маңызды».

Сыныптан тыс/сабақтан тыс іс-шаралар:

Н-2 (бейне): «Лего фабрикасы: текшелерді қалай жасайды» (үзінді 3–6 мин). YouTube

Н-3/Н-4: «Менің қаламның мамандықтары» мерекесі (шағын-жәрменке + 1–2 ата-ана-спикер).

Ескерту: ОӘН/Адал азаматқа байланыстыру: айлық тақырыптар мен жобаларды ОӘН-2025/26 ұсынғандай құндылықтардың күнтізбелік логикасына сай құрастырамыз (қыркүйек... мамыр).

5) 4-сыныптың «шығысы» (күтілетін нәтижелер)

Жыл соңында оқушы:

- Әр түрлі салалардан (инженерия, құрылыс, көлік, энергетика, сервис, АТ, агротехника, тоқыма) 25-тен астам мамандықты атайды;
- Қарапайым процестің 4–5 қадамын және командадағы 2–3 маманның рөлін сипаттайды (мысалы, сүт → зауыт → дүкен → сатып алушы; сәлемдеме → сұрыптау → жеткізу);
- Кем дегенде 4 ойындық кәсіби сынама мен «Еңбек туралы портфолиосында» кем дегенде 4 артефактісі бар;
- «Адал азамат» құндылықтарына сай мінез-құлықты көрсетеді (сыпайылық, ұқыптылық, қауіпсіздік ережелерін сақтау). «Маман»

бағдарламасымен (1–4-сыныптардың дайындық кезеңі) сәйкестендірілген.

Оқу жылы ішінде (4-сынып үшін 34 оқу аптасы):

- Минимум: ~18 сабақ × 40 мин = ~12 сағат;
- Оптималды: ~27 сабақ × 40 мин = ~18 сағат.

Нормативтік-әдістемелік негіз

- ОӘН-2025/26: 2–11-сыныптар – 34 оқу аптасы; педагог-кәсіби бағдар берушінің жұмысы мен «Жұмысшы мамандықтар жылына» баса назар аударылады.

- «Адал азамат»: айлар бойынша құндылықтық негіз; мектеп жобалары («Еңбегі адал – жас өрен», «Мамандықтар әлемі», жәрмеңкелер).

- «Маман» тұжырымдамасы: дайындық кезеңі 1–4-сыныптар – еңбекке қызығушылық, бастапқы түсініктер; кәсіптік бағдар берушінің функционалы (материалдарды іріктеу, кездесулер, қызығушылықтар деректерін жинау, портфолио).

4-сынып түлегінің құзыреттері (дайындық кезеңі)

1. Мотивациялық-құндылық

- Әр түрлі мамандық иелерінің еңбегін саналы түрде құрметтейді; олардың жұмысының қоғамға несімен пайдалы екенін түсіндіреді;

- Еңбексүйгіштік, ұқыптылық және нәтижеге жауапкершілік танытады («Адал азамат» логикасы).

2. Кәсіптік бағдар беру туралы хабардарлық

- Әр түрлі салалардан (инженерия, құрылыс, көлік, энергетика, сервис, АТ, агротехника, тоқыма) кемінде 25 мамандықты атайды;

- Бір командадағы 2–3 маманның рөлін ажыратады (мысалы, құрылыс, мейрамхана, логистика).

3. Қарапайым технологиялық тізбектерді түсіну

- «Шикізаттан өнімге/қызметке дейін» процесінің 4–5 қадамын сипаттайды (мысалы, сүт → зауыт → дүкен → сатып алушы; сәлемдеме → сұрыптау → жеткізу);

- Қадамды жауапты мамандықпен және базалық сапа/қауіпсіздік ережесімен байланыстырады.

4. Еңбек құралдары мен ортасы

- Таңдалған мамандықтың 2–3 сипаттамалық құралын/атрибутын таниды және атайды;

- Оқу материалдарымен және жабдықтарымен жұмыс істегенде қарапайым қауіпсіздік ережелерін сақтайды.

5. Командалық жұмыс және қарым-қатынас

- Шағын-жобада рөлдерді бөледі (орындаушы, сапа бақылаушы, таныстырушы);

- Ережелер туралы келіседі, құрдастарымен және ересектермен сыпайы қарым-қатынас жасайды (сервис мәдениеті).

6. Жобалық-технологиялық әрекет («идеядан прототипке дейін»)

- Мектеп/үй ортасын жақсартудың қарапайым идеясын тұжырымдайды;

- Бұйымның эскизін және қағаз прототипін жасайды, оны чек-парақ бойынша тексереді (мақсаты, тұрақтылығы, ұқыптылығы), жақсартулар енгізеді.

7. Оқу-практикалық кәсіби сынамалар

- Кемінде 4 ойындық кәсіби сынамадан өткен (шеберханалар, конвейер, сервис, логистика);
- Нұсқаулық бойынша тапсырмаларды орындайды және нәтижені тіркейді (фото, қолтаңба, шағын-есеп).

8. Ақпараттық және медиа сауаттылық

- Ай тақырыбы бойынша қысқа бейнесюжеттерді (3–6 мин) қарайды және 2–3 фактіні алады;
- Оқу ролигі мен жарнаманы ажыратады, спикерге/бейнеге бір мағыналы сұрақ қояды.

9. Экологиялық және азаматтық жауапкершілік

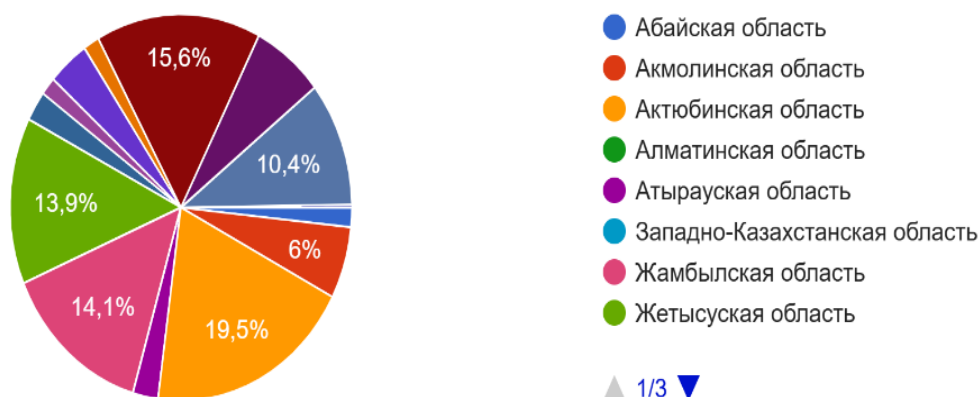
- Қалдықтарды сұрыптаудың, суды/энергияны үнемдеудің неге маңызды екенін түсіндіреді;
- Үйде және мектепте жауапкершілікті мінез-құлықтың кемінде 3 жеке ережесін келтіреді.

10. Өзін-өзі таныстыру және рефлексия

- Жасалған жұмысы туралы қысқаша (30–60 сек) әңгімелейді: не істеді, нені үйренді, нені жақсартады;
- «Еңбек туралы портфолиосын» ресімдейді: кемінде 4 артефактісі бар (сурет/бұйым фотосы, мамандық карточкасы, шағын-әңгіме).

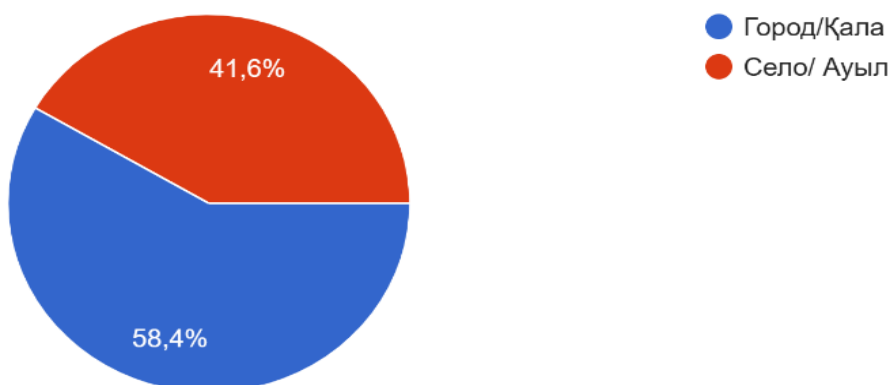
Сынып жетекшілерінің кәсіптік бағдар беру жұмысы

Қазақстан Республикасы мектептеріндегі кәсіптік бағдар беру жұмысының мониторингтік зерттеуіне Республиканың 200 мектебінен 7-ші, 9-шы және 11-сыныптардың 795 сынып жетекшісі қатысты (14-сурет).

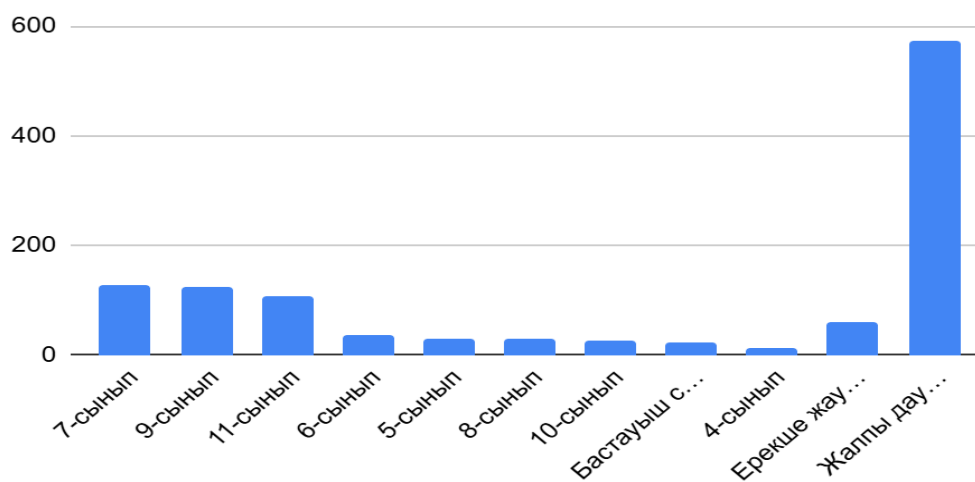
14-сурет. Өз өңіріңізді таңдаңыз.

Сауалнамаға қатысқан сынып жетекшілерінің көпшілігі қалалық жерлерде жұмыс істейтінін көруге болады: 796 респонденттің ≈ 465 -і (58,4%) қала мектептерінің өкілдері. Сонымен қатар, ауылдық сынып жетекшілерінің үлесі де айтарлықтай: ауылдық мектептерден ≈ 331 қатысушы (41,6%) бар. Бұл деректер қалалық және ауылдық мектептердің кәсіптік бағдар беру жұмысына белсенді қатысқанын көрсетеді (15-сурет).

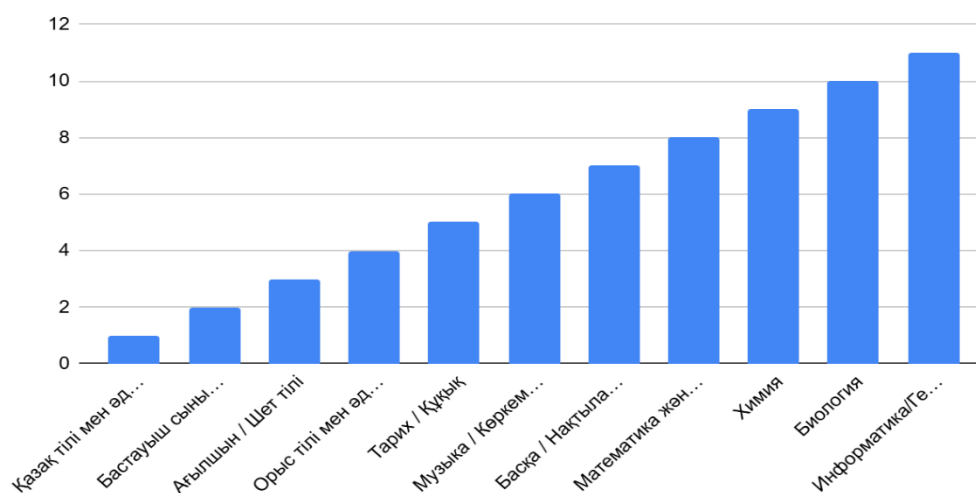
15-сурет. Сіздің мектебіңіз қай жерде орналасқан?

Сауалнамаға қатысқан педагогтер өздері сынып жетекшісі болып табылатын сыныптарды көрсетті. Ең көбі 7-сыныптар – 23,8% (15 жауап). Одан кейінгі 9-шы және 11-ші сыныптар – 14,3%-дан (9 жауаптан). 5-ші және 6-шы сыныптардың үлесі – 7,9%-дан (5 жауаптан). 1-4-ші және 8-ші сыныптар үшін салыстырмалы түрде аз мәндер тіркелді – әрқайсысы 6,3%-дан (4 жауаптан). Респонденттер арасында жауап бергендердің көпшілігі (7, 9, 11 сыныптардың) жетекшілері басым екенін көрсетеді (16-сурет).

16-сурет. Сіз жетекшілік ететін сынып(тар):

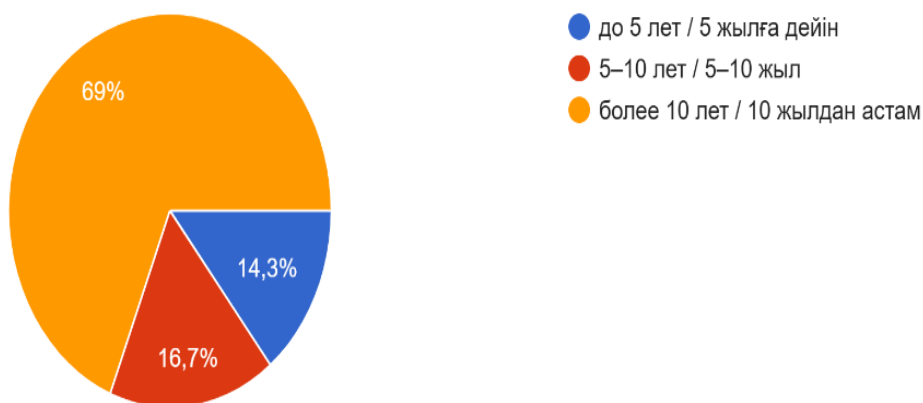
Зерттеуге қатысқан сынып жетекшілерінің қандай пәндерді жүргізетіні туралы сұраққа келесі нәтижелер анықталды: Ең жиі қазақ тілі мен әдебиеті – 18% (≈ 18 жазба). Одан кейін бастауыш мектеп пәндері кешен ретінде – 13% (≈ 13), ағылшын/шет тілі – 11% (≈ 11) және орыс тілі мен әдебиеті – 9% (≈ 9). «Қазақстан тарихы/Құқық» блогы 8% (≈ 8) құрады. Музыка/Көркем еңбек және «басқа» тобы 7%-дан (≈ 7) жинаған. Математика мен іргелес курстардың үлесі – 5% (≈ 5); Химия – 4% (≈ 4); Биология – 3% (≈ 3). Информатика/АҚТ, География, Физика, Дене шынықтыру пәндері де жеке көрсетілген. Жауаптардың құрылымына қарайтын болсақ жаратылыстану-ғылыми пәндеріне қарағанда, бастауыш сынып пен филологиялық пәндерге басымдық көрсеткен (17-сурет).

17-сурет. Пән

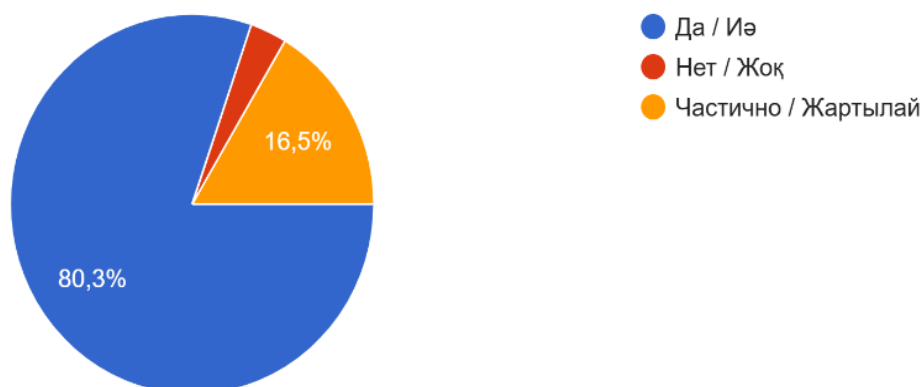
Сынып жетекшілердің бұл сұрақтарға берілген жауаптары олардың кәсіби тәжірибелік деңгейін көрсетеді. Сауалнамаға қатысқан сынып жетекшілерінің басым көпшілігі 10 жылдан астам өтілі бар мұғалімдер

кұрайды, олардың үлесі 69% (≈549 адам). 5–10 жыл аралығындағы өтілі бар педагогтардың үлесі – 16,7% (≈132 адам). Ал 5 жылға дейін өтілі бар бастауыш мұғалімдерінің үлесі – 14,3% (≈114 адам). Бұл нәтиже кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыруға жауапты педагогтердің көпшілігінің мол тәжірибесі бар екендігін көрсетеді, сондай-ақ 10 жылға дейінгі өтілі бар топтардың саны жағынан бір-біріне жақын екенін айқындайды (18-сурет).

18-сурет. Педагогикалық өтілі:

Келесі сұрақ сынып жетекшілерінің кәсіптік бағдар беру жұмысын жүргізу фактісі мен дәрежесін зерттеуге бағытталған. Бұл, негізінде, сынып деңгейіндегі кәсіптік бағдар берудің қамтылу көрсеткіші болып табылады. Сынып жетекшілерінің басым көпшілігі кәсіптік бағдар беру жұмысын жүргізетінін растады: «Иә» деп жауап бергендер – 80,3% (≈639 адам). «Ішінара» деген жауапты таңдағандар – 16,5% (≈131 адам). Ал «Жоқ» деп жауап бергендердің үлесі өте аз – 3,2% (≈26 адам). Сауалнама нәтижелері тұрақты жұмыс жүргізетіндердің басым екенін, кәсіптік бағдар беру мүлдем жүргізілмейтін топтың өте аз екенін және жұмысты ішінара жүргізетіндердің де бар екенін көрсетті (19-сурет).

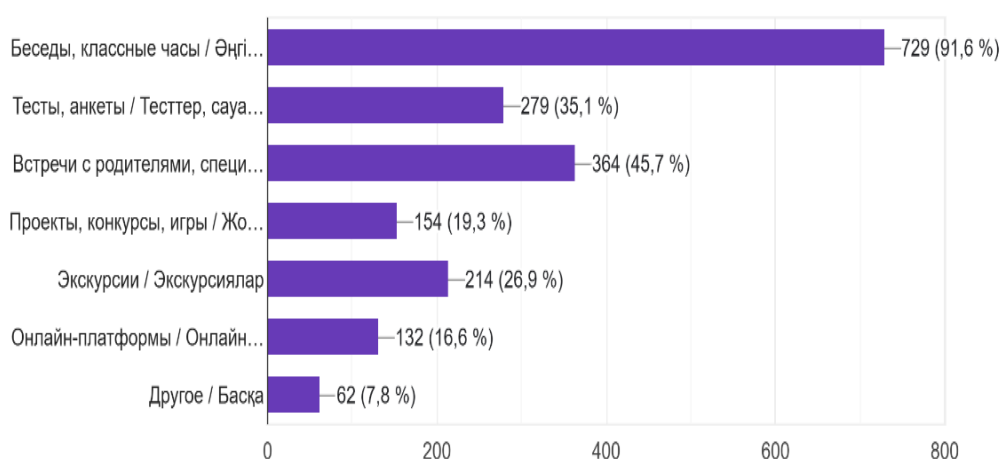

19-сурет. Сіз сыныбыңызбен кәсіптік бағдар жұмысын жүргізесіз бе?

Кәсіптік бағдар беру жұмысын қолданылатын формалары туралы сұраққа сынып жетекшілері ең жиі әңгімелер мен сынып сағаттарын атаған.

Бұл нұсқаны респонденттердің 91,6% (729 жауап) таңдаған. Келесі орындарда ата-аналармен және шақырылған мамандармен кездесулер – 45,7% (364 жауап) және тесттер/сауалнамалар – 35,1% (279 жауап) иеленді. Экскурсиялар – 26,9% (214 жауап). Жобалар, конкурстар және ойындар – 19,3% (154 жауап). Онлайн-платформалар – 16,6% (132 жауап). «Басқа» нұсқасын таңдағандар – 7,8% (62 жауап).

Жауаптардың құрылымы класстық-сабақтық форманың басым екенін көрсетеді. Сыртқы қатысушыларды тартатын және практикалық сипаты бар формалар (кездесулер, экскурсиялар, жобалар) сирек қолданылады, ал цифрлық шешімдердің қолданылуы шектеулі (20-сурет).

20-сурет. Сіз кәсіптік бағдар жұмысын қандай түрде жүргізесіз?
(бірнеше жауап таңдауға болады)

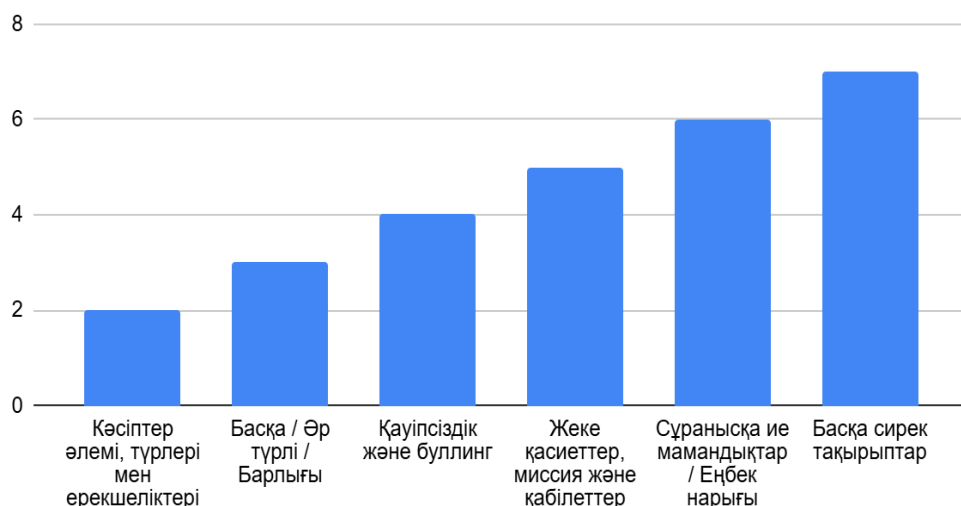
Кәсіптік бағдар берудің сынып сағаттары форматында өтуі – бұл оңай әрі барлық оқушыны бірдей қамтитын тиімді әдіс. Осы тәсіл арқылы мамандықтар әлемі туралы жалпы ақпарат беріп, еңбекке деген құндылықтарын талқылап тақырыпты жыл бойы еске түсіріп отыруға болады. Бірақ, бұл әдіс кәсіби таңдау үшін жеткіліксіз. Мамандық таңдау – тек «кім немен айналысады» деген білім ғана емес, сонымен қатар жеке тәжірибе, сынақ және кері байланыс. Сынып сағаттары басым болған кезде, балалардың мамандардың нақты жұмысын көруіне, олардан сұрақ қойып, өндіріс орындарында болып, өздерін шағын міндеттер мен жобаларда сынап көруіне мүмкіндігі аз болады. Нақты еңбек нарығымен және отбасының рөлімен байланыс әлсірейді, ал мотивация «тыңдаушы» сипатта қалып, іс-әрекетке ұмтылыссыз болады. Нәтижесінде, оқушылардың бір бөлігі мамандықтар туралы жалпы білімге ие бола тұра, бұл білімді өздерінің қызығушылықтарымен және мықты жақтарымен ұштастыра алмайды.

Мектептерге сабақтық негізді «негіз» ретінде сақтап, оны практикаға бағытталған элементтермен толықтыру қажет. Мамандармен тұрақты кездесулер, қысқа экскурсиялар мен кәсіби сынақтар, жобалық және ойын тапсырмалары, қызығушылықтарды анықтауға арналған шағын диагностикалар және ата-аналармен тығыз байланыста болуы керек. Осындай

«жинақтау» кәсіптік бағдар беруді жай ақпараттандырудан жеке тәжірибеге ауыстырып, «білемін» дегеннен «сынап көріп таңдаймын» дегенге қадам жасауға мүмкіндік береді.

Сынып жетекшілеріне «кәсіптік бағдар беру іс-шараларында қандай тақырыптарды жиі қозғайсыз?» деген сұраққа келесі нәтижелер анықталды. Сынып жетекшілері жиі қозғайтын тақырып – мамандық таңдау/болашақ мамандық. Екінші орында – «кәсіптер әлемі, олардың түрлері мен ерекшеліктері» – 20%. Басқа жауаптар – «басқа (жекелеген)» – 19% және «әр түрлі/барлығы» – 11%. Қауіпсіздік және буллинг – 5%, жеке қасиеттер, миссия және қабілеттер – 5%, «тақырып жоқ/ешқандай» – 5%. Сирек айтылатын тақырыптар: сұранысқа ие мамандықтар мен еңбек нарығы – 3%, ата-ана мамандықтары/отбасы; кәсіптік бағдар беруді процесс/тәлімгерлік ретінде қарастыру – 2%, қаржылық сауаттылық/менеджмент/маркетинг – 2%.

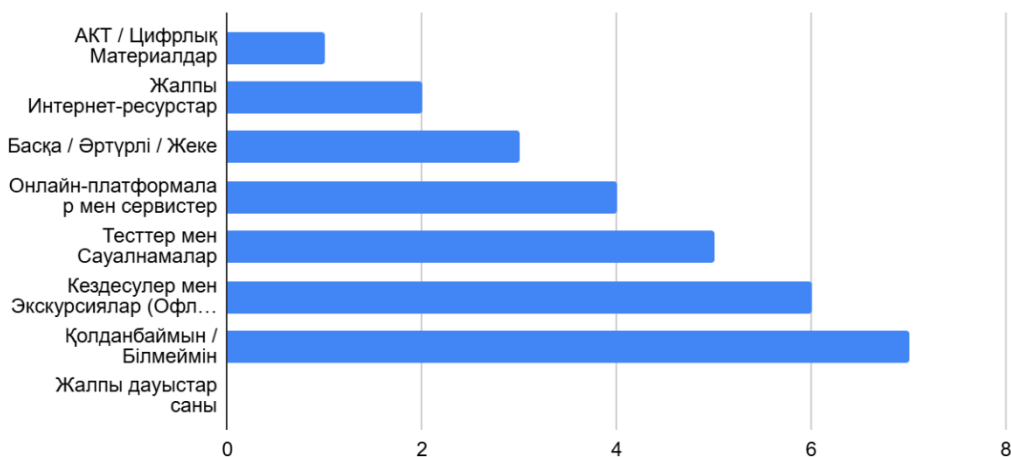
Жауаптардың құрылымы «мамандық таңдау» және «мамандықтармен танысу» деген екі негізгі блоктардың басым екенін көрсетеді. «Әр түрлі/басқа» деген жауаптардың көп болуы тақырыптардың нақты шеңберінің жоқтығын және кәсіптік бағдар беру іс-шараларына арналған айқын тақырыптық жоспардың қажеттілігін көрсетеді (21-сурет).

21-сурет. Кәсіптік бағдар іс-шараларында сіз жиі қозғайтын тақырыптар қандай?

Сауалнамаға қатысқан сынып жетекшілері кәсіптік бағдар беру жұмысын жүргізуде көбінесе АҚТ (ақпараттық-коммуникациялық технологиялар) мен цифрлық материалдарды пайдаланатындарын көрсетті – жауаптардың 34%-ы. Бұл топқа презентациялар мен слайдтар, бейнематериалдар, интерактивті тақталар мен смарт-панельдер кіреді. Екінші орында – жалпы интернет-ресурстар – 24%. Одан кейін онлайн-платформалар мен сервистер – 6%, тесттер мен сауалнамалар – 5% келеді. Кездесулер мен экскурсиялар және «қолданбаймын/сынып жоқ/білмеймін» деген жауаптар 4%-дан белгіленген. Әлеуметтік желілер мен кестелер – 2%, жасанды интеллект – 1%. «Әртүрлі/барлық қолжетімді» деген үлес – 7%, ал жекелеген тұжырымдамалар 11% құрады. Сауалнама нәтижелері сынып жетекшілерінің кәсіптік бағдар

беруді жүргізуде цифрлық контентке және интернетке сүйенетінін анықтады. Мамандандырылған платформалар мен диагностикалық құралдар шектеулі қолданылады, ал офлайн-іс-шаралар (кездесулер, экскурсиялар) өте төмен көрсеткішке ие. Бұл мектептердегі кәсіптік бағдар беру жұмысының әлі де жүйелі және практикаға бағытталмағанын көрсетеді (22-сурет).

22-сурет. Кәсіптік бағдар жүргізу кезінде қандай ресурстарды қолданасыз?

Жауаптарға қарағанда, сыныптардағы кәсіптік бағдар беру жұмысы ең алдымен цифрлық контентке (презентациялар, бейнелер, интерактивті тақталар және «жалпы интернет») сүйенетінін көрсетеді. Бұл материалдарға тез қол жеткізуге және сабақта балаларды қызықтыруға мүмкіндік береді: мультимедиа тақырыптарды жандандырады, әрі қамтуды жаппай қажет етеді. Алайда, мұндай модель жиі ақпараттық сипатта қалады: оқушылар тыңдайды және қарайды, бірақ жеке тәжірибе, қызығушылықтар диагностикасы және кері байланыс сирек алады, ал онсыз мамандық таңдау «жалпы білім» болып қалады, өздігінен анықтауға қадам болмайды.

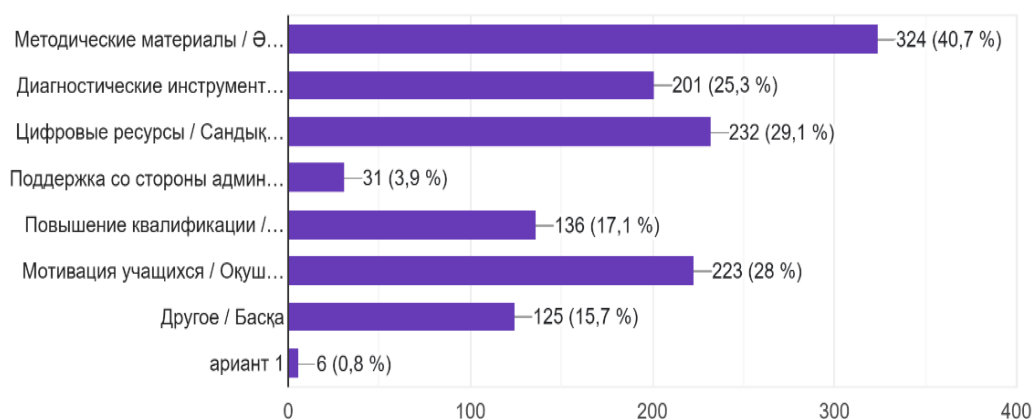
Мамандандырылған онлайн-платформалар мен тестілеу құралдарының төмен үлесі материалдардың жиі жүйесіз және сапасы жағынан әртүрлі екенін білдіреді. Экскурсиялардың, кәсіпкермен кездесулердің және «face to face» (тікелей) байланыстардың сирек аталуы практиканың жетіспеушілігін көрсетеді – бұл оқушының рөлді сынап көру, сұрақтар қою және нақты жұмысты көру бөлігі. Жасанды интеллектінің минималды қолданылуы және әлеуметтік желілердің/чаттардың әлсіз рөлі сабақтан тыс жекелендіру мен сүйемелдеудің толықтай қалыптаспағанын білдіреді.

Кәсіптік өзін-өзі анықтау үшін бұл келесіні білдіреді: цифрлық база бар, бірақ үш тіректен тұратын «жинақ» қажет – дайын бағыттары және қысқа диагностикалары бар тексерілген платформалар, тұрақты офлайн-формалар (кездесулер, шағын кәсіптік сынақтар, қысқа экскурсиялар) және рефлексияның қарапайым құралдары (портфолио, қызығушылық парақтары, ата-аналардың қатысуымен үй тапсырмалары). Осындай үйлесім кәсіптік бағдар беруді «роликті көрдік – талқыладық» жеке тәжірибеге ауыстырады, мамандықтар туралы білімді жеке күшті жақтармен байланыстыруға

көмектеседі және таңдауды саналы етеді.

Сынып жетекшілеріне кәсіптік бағдар беру жұмысында қандай кемшіліктер бар деген сұраққа жауап бергенде, олар көбінесе әдістемелік материалдардың жетіспеушілігін атап көрсетті – 40,7% (324 жауап). Елеулі кемшілік ретінде цифрлық ресурстардың жетіспеушілігі (29,1%, 232 жауап) және қызығушылықтар мен бейімділікті бағалауға арналған диагностикалық құралдардың жетіспеушілігі (25,3%, 201 жауап) аталды. Үштен біріне жуығы оқушылардың мотивациясының төмендігі проблемасын атап өтті – 28,0% (223 жауап). Біліктілікті арттыру қажеттілігін 17,1% (136 жауап) көрсетті. Сирек кездесетін жауаптар: әкімшілік тарапынан қолдау (3,9%, 31 жауап) және «басқа» нұсқасы (15,7%, 125 жауап).

Респонденттердің негізгі сұраныстардың жауаптары мазмұн мен құралдарға қатысты екенін көрсетті: дайын әдістемелік материалдар, сапалы цифрлық материалдар және валидті диагностика. Бұл ретте ұйымдастырушылық кедергілер (әкімшіліктің қолдауы) айтарлықтай сирек кездеседі (23-сурет).

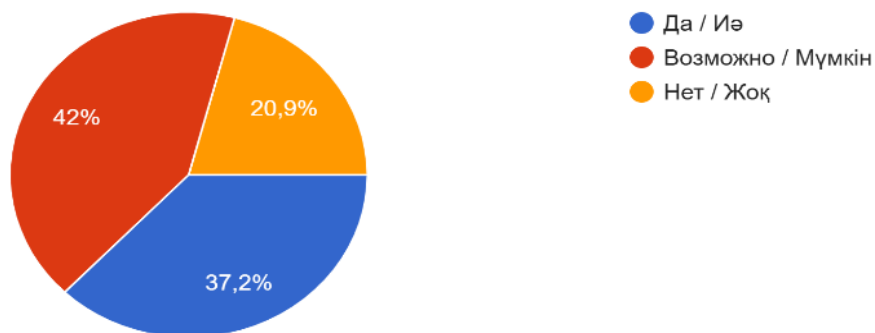

23-сурет. Тиімді кәсіптік бағдар беру үшін сізге не жетіспейді?
(бірнеше жауап таңдауға болады)

Сауалнама нәтижелеріне қарайтын болсақ, оқытуға дайындық туралы сұраққа респонденттер келесідей бөлінді: «Иә» нұсқасын респонденттердің 37,2%-ы (≈296 адам) тандады. «Мүмкін» деп жауап бергендер – 42,0% (≈334 адам). Ал «Жоқ» деген теріс жауапты 20,9% (≈166 адам) берді.

Жалпы алғанда, курстарға қызығушылық көпшілікте байқалады: бір бөлігі дәл қазір оқуға дайын, ал басым бөлігі қолайлы жағдайлар (формат, уақыт, бағдарлама) болған жағдайда қатысуға ниетті екендігін білдірді.

Жалпы бұл жерде байқағанымыз, сауалнамаға қатысушылардың басым бөлігінің арасында кәсіптік бағдар беруге қатысты білімдерін арттыруға деген үлкен сұраныстың бар екендігін көрсетеді. Нақты нәтижелер мектептер үшін сынып жетекшілерге арналған арнайы оқыту бағдарламаларын, курстарды немесе вебинарларды ұйымдастырудың маңызды екенін көрсетеді. Мұндай іс-шаралар сынып жетекшілердің құзыреттілігін арттырып, оларды кәсіптік бағдар беру істеріне белсенді түрде тартуға мүмкіндік береді (24-сурет).

24-сурет. Кәсіптік бағдар беру бойынша курстарға қатысқыңыз келе ме?

Келесі жауаптар кәсіптік бағдар берудің сапасын арттыру үшін үлкен әлеуеті бар екенін көрсетеді. Әр педагогтің оннан сегізі қолайлы формат пен түсінікті бағдарлама болса, курстарға қызығушылық танытады. Бұл оқытуды дұрыс ұйымдастыру, мектептерде кәсіптік бағдар берудің әдістемелік негізін тез арада көтеруге болатынын білдіреді.

Бұл оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауы үшін маңызды сигнал болып табылады. Курстар мұғалімдерге заманауи әдістерді ұсынады: қысқа қызығушылық диагностикасы, мамандармен кездесу мен экскурсия сценарийлері, жобалық тапсырма, ата-аналармен жұмыс және аймақ бойынша еңбек нарығы туралы ақпаратты қолдану. Педагогтер осындай құралдарды алған кезде, кәсіптік бағдар беру тек «әңгімелесу» ғана емес, оқушының жеке тәжірибесі бар практикаға айналады саналы таңдауды тікелей нығайтады.

Назар аударуға тұрарлық өңірлерде бар: респонденттердің 20,9% -ы оқуды жоспарламайды. Көбінесе мұның артында жұмыс жүктемесі мен уақыттың жетіспеушілігі немесе пайдалылығына күмән тұрады. Осыған байланысты курстарды қысқа және қолданбалы (60–90 минуттық микромодульдер, «ал да, ертең істе» деген кейстер) етіп жасау, дайын материалдармен және онлайн оқу мүмкіндігін қамтамасыз ету қажет. Сонда «мүмкін» дегендердің бір бөлігі «иә» деп жауап береді, ал бас тартатындардың үлесі азаяды.

Осылайша, педагогтердің оқуға деген қызығушылығы жоғары. Егер икемді форматтар мен практикалық жиынтықтар ұсынылса, мектептер сапасы бойынша күштірек және біркелкі кәсіптік бағдар беру тәжірибесіне ие болады, демек, оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау траекториясы да тұрақтырақ болады.

Келесі сұрақ кәсіптік бағдар беру жұмысына қатысуға тарту туралы болды. Сынып жетекшілерінің жауаптары бойынша, жиі қолданылатын әдіс ата-аналар жиналыстары – 52,8% (≈420 сауалнама). Ата-аналардың қатысуымен бірлескен іс-шаралар – 24,2% (≈192) мен жеке әңгімелесулер – 17,7% (≈141) сирек қолданылады. «Қатыстырмаймын» және «басқа» сияқты нұсқалар сирек кездеседі және жиынтығында шамамен 5%-ды құрайды. Бұл жағдай ата-аналар жиналыстары форматының басым екенін, ал бірлескен іс-

шаралар мен жеке консультациялар сияқты жекелеген жұмыс түрлерінің үлесі аз екенін көрсетеді; жұмысқа толықтай қатыстырмау сирек тіркелді (25-сурет).

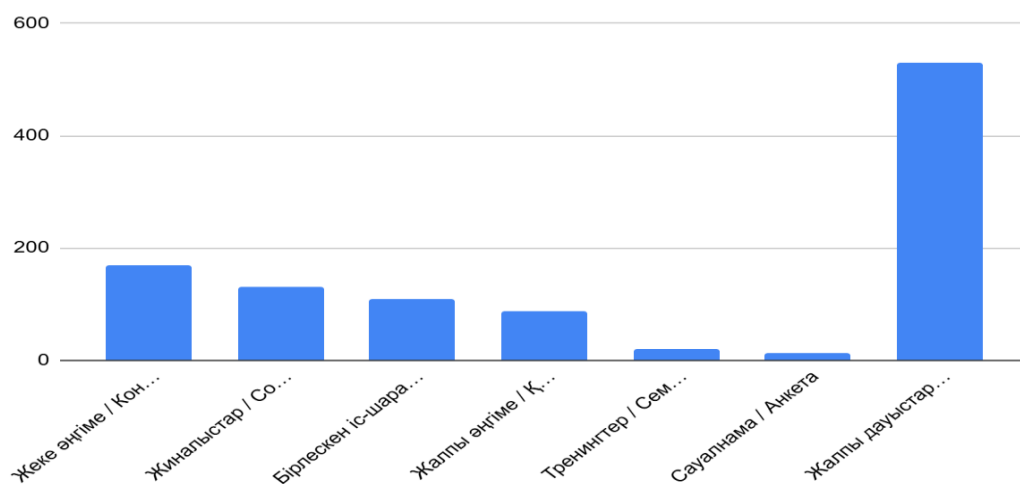

25-сурет. Сіз ата-аналарды кәсіптік бағдар жұмысына қалай тартасыз?

Алынған деректерге сүйенсек, отбасын кәсіптік бағдар беруге тарту көбіне ата-аналар жиналыстары арқылы жүзеге асырылады. Мұндай формат жаппай қамтуға және жалпы ақпарат беруге мүмкіндік береді, бірақ ол негізінен «бір жақты»: ата-аналар тыңдайды, бірақ баламен бірге оның алғашқы қадамдарын жасауға және жеке кәсіби тәжірибесімен бөлісуге қатыспайды. Бірлескен іс-шаралар мен жеке әңгімелесулердің үлесінің төмен болуы балаларда ата-аналарының және таныстарының нақты жұмысын көруге, кәсіпке қатысты нақты сұрақтар қоюға және отбасының қызығушылықтарын ескере отырып, мақсатты қолдау алуға мүмкіндігі аз екенін көрсетеді. Отбасы мүлдем тартылмаған жерде, социализация мен мотивацияның маңызды ресурсы – «алғашқы мансаптық навигатор» ретіндегі отбасы жоғалады.

Оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауы үшін негізгі ақпараттандыру болғанымен, ата-аналар «иық тірестірсе» практика жүзінде жұмыс істеуі мен жеке сүйемелдеу жетіспейді. Нәтижені күшейту үшін мектеп жиналыстардан белсенді формаларға көшуі керек: сыныпта «ата-аналардың кәсіби кездесулерін» ұйымдастыру, жұмыс орындарына шағын экскурсиялар жасау, «менің отбасымның мамандығы» сияқты бірлескен жобалар өткізу, «бала-ата-ана-сынып жетекшісі» форматындағы жеке консультациялар өткізу. Мұны онлайн-форматтар (кешкі/икемді уақыттар), дайын сценарийлер мен ата-аналарға арналған жадынамалар толықтырады. Мұндай тәсіл отбасының қатысуын ақпараттандырудан нақты әріптестікке ауыстырады, ал оқушы үйде жеке тәжірибе мен қолдауға ие болады, бұл саналы таңдаудың негізгі факторы болып табылады.

Келесі диаграммада сынып жетекшілерінің ата-аналармен жұмыс істеудің қандай формаларын ең тиімді деп санайтыны туралы жауаптары көрсетілген (26-сурет).

26-сурет. Ата-аналармен өзара әрекеттесудің ең тиімді формалары қандай деп есептейсіз?

Сауалнамаға қатысқан сынып жетекшілері ең тиімді формат ретінде ата-аналар жиналысын жиі атайды – 23,7%. Одан кейін жалпы форматтағы әңгімелер / кездесулер – 17,5% және бірлескен іс-шаралар / бірлескен жұмыс – 12,4%. Жекелей, нақтыланбаған тұжырымдарғада салыстырмалы үлес тиесілі – 12,4%. Жеке әңгімелер / консультациялар 8,2%, дөңгелек үстелдер / пікірталастар/ тәжірибе алмасу – 7,2% көрсетілген. «әр түрлі/ барлығы» деген жауаптар – 6,2%. Бірлескен іс-шаралар мен ынтымақтастық/кері байланыс – 3,1%-дан, сондай-ақ сауалнамалар/сұрақтар, онлайн/офлайн форматтары және мамандармен/әкімшілікпен кездесулер – әрқайсысы 2,1%-ды жинаған.

Жалпы алғанда, респонденттер жеке консультациялар мен «бірге жасаймыз» кооперациясына қарағанда, жалпы талқылау форматтарына (жиналыс, әңгіме) жиірек сүйенеді.

Педагогтердің пікірлері кәсіптік бағдар берудегі отбасылармен өзара әрекеттесу негізінен ақпараттық сипатта қалатынын көрсетеді: ата-аналар жиналыстары мен жалпы әңгімелер көш бастап тұр. Мұндай формат ыңғайлы және қамтуды қамтамасыз етеді, бірақ онда жеке кері байланыс және отбасы мен мектептің бірлескен әрекеттері аз болғандықтан, баланың жеке таңдауына әсері әлсіз. Жеке консультациялар мен бірлескен жобалардың үлесінің төмен болуы, оқушылардың өз қызығушылықтары мен күшті жақтарын нақты мамандықтар әлемімен және ата-аналардың тәжірибесімен салыстыруда мақсатты көмекті сирек алатынын білдіреді.

Кәсіби өзін-өзі анықтау үшін бұл маңызды: Жеке жұмыс пен практикасыз отбасының «бірінші мансаптық навигатор» ретіндегі рөлі толық пайдаланылмайды. Сондықтан, тиімділікті күшейту үшін жалпы ақпарат алаңы ретінде жиналыстарды сақтап, бірақ басымдықты жекелендіруге және практикаға ауыстыру қажет:

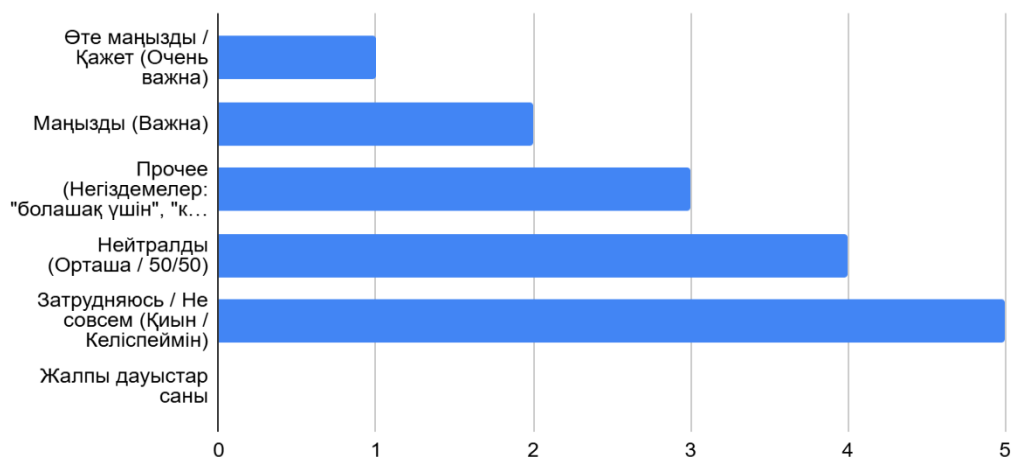
- Жарты жылда кемінде бір рет жоспарлы қысқа «мұғалім–ата-ана–оқушы» кездесулері;
- Шағын отбасылық жобалар және сыныпта «ата-аналардың кәсіби

кездесулерін» ұйымдастыру;

- Қызығушылықтарды шағын-диагностикалаудан кейін мақсатты консультациялар өткізу;
- Ата-аналар арқылы мамандарды/жұмыс берушілерді тарту;
- Қарапайым кері байланыс арналары (сұрақтарға арналған онлайн, үйге арналған чек-парақтар).

Жеке консультациялар мен практиканы қосу ата-аналардың қатысуын «тыңдаудан» нақты әріптестікке айналдыруға көмектеседі және оқушыларға көбірек жеке тәжірибе қосады, саналы таңдауды қолдайды.

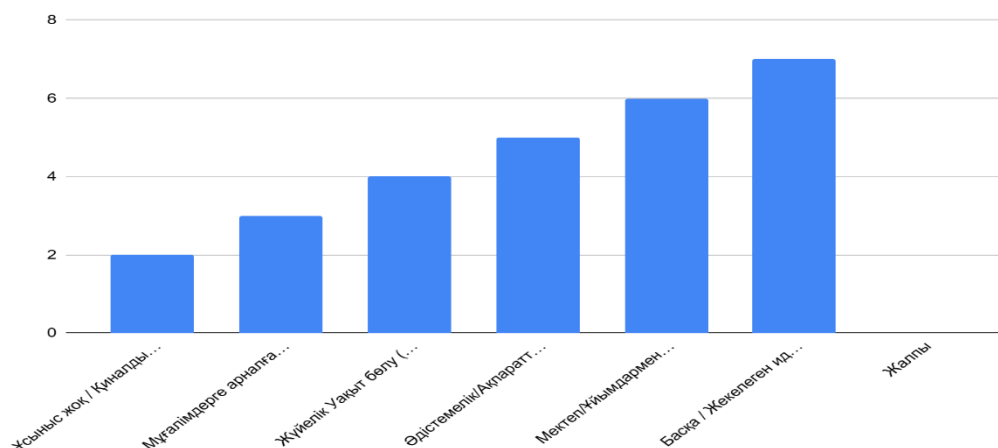
Келесі сұраққа жауап беру кезінде педагогтердің басым көпшілігі кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыру мен жүргізудің маңыздылығын атап өтеді. «Өте маңызды» деген жауаптардың үлесі 33,7%, тағы 32,7% – «маңызды». Яғни, респонденттердің шамамен үштен екісі категориялық оң көзқараста болса, тағы үштен бірі маңыздылығын неғұрлым еркін тұжырымдармен растайды («басқа: негіздемелер/мысалдар» – 26,5%: «мамандық таңдауға көмектеседі», «алғашқы күннен бастап қажет», «болашақ үшін» және т.б.). Бейтарап бағалаулар сирек кездеседі: «орташа / 50/50» – 4,1%, жауап беруге қиналғандар / «онша емес» – 3,1% (27-сурет).

27- сурет. Сіздің ойыңызша, мектептегі кәсіптік бағдар жұмысы қаншалықты маңызды?

Мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысын қалай жақсартуға болады деген сұраққа сауалнамаға қатысқан педагогтер ең жиі экскурсия мен мамандық иелерімен кездесулерді ұсынған. Бұл жауаптардың 21,4%-ы құрайды. Ұсыныстардың жоқтығын немесе идеяларды тұжырымдауға қиналғанын 16,3%-ы атап өткен. Педагогтардың ұсыныстары төмендегідей: Мұғалімдерге арналған курс/семинарлар – 6,1%, практика/кәсіптік сынақтар, айына жеке сағат/факультатив – 5,1%, әдістемелік және ақпараттық қолдау, онлайн-платформалар – 3,1%, мектептер/ұйымдармен байланыс, кәсіптік бағдар беру кабинеттері – 3,1%, мамандарды/кәсіптік бағдар берушіні шақыру – 2,0%, ынталандыратын ойын форматтары мен квесттер – 2,0%, қызығушылық диагностика/тесттер 1,0%. «Жекелеген идеялар» – 7,8%. Жалпы

алғанда, педагогтердің басым бөлігі практикаға бағытталған формаларға басымдық береді. Қосымша сұраныс – педагогтерді даярлау (курс/семинар) және форматты жүйелендіру (факультатив/айына сағат). Бұл педагогтердің кәсіптік бағдар беруді жай ғана ақпараттандырудан оқушының жеке тәжірибесі бар практикаға ауыстыру үшін құралдар мен жағдайларды қалайтынын көрсетеді (28-сурет).

28-сурет. Мектебіңіздегі кәсіптік бағдар жұмысын жетілдіру үшін қандай ұсыныс білдірер едіңіз?

Қорытынды

Мониторингке 200 мектептен 795 сынып жетекшісі қатысты. Орналасқан жері бойынша іріктеу «қалалық» болды: қала – 58,4%, ауыл – 41,6%. Бұл экспериментке кеңінен шолу жасап, ел бойынша қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Респонденттердің қорытындысын негізінен тәжірибелі педагогтар құрайды: өтілі 10 жылдан астам – 69% (5-10 жыл – 16,7%; 5 жылға дейін – 14,3%). Бұл – мақсатты әдістемелік қолдау болған жағдайда жылдам өзгерістерге арналған ресурс.

Кәсіптік бағдар беру жұмысы 80,3% сыныптарда тұрақты жүргізіледі, 16,5%-да «ішінара», ал 3,2%-да мүлдем «жоқ». Кәсіптік бағдар беру жұмысын жүргізуде сабақтық-ақпараттық логика басым: әңгімелер/сынып сағаттары – 91,6%. Ата-аналармен/шақырылған мамандармен кездесулер (45,7%), тестілер/сауалнамалар (35,1%), экскурсиялар (26,9%), жобалар/ойындар (19,3%), онлайн-платформалар (16,6%) сияқты «шынайы тәжірибе» және сыртқы серіктестермен жұмыс әлдеқайда сирек қолданылады. Көбінесе «мамандық таңдау» (26%) және «кәсіптер әлемі» (20%) сияқты тақырыптар қолданылады, ал көптеген бытыраңқы жауаптар кәсіптік бағдар беруді жүргізудегі тақырыптық желінің құрылымдалмағанын көрсетеді.

Ресурстарда педагогтар АҚТ/цифрлық контентке (34%) және жалпы интернетке (24%) сүйенеді. Мамандандырылған платформалар мен

диагностикалық құралдар шектеулі.

Кәсіптік бағдар беру қызметін әдістемелік материалдардың жетіспеушілігі қиындатады, мұны сауалнамаға қатысқан сынып жетекшілерінің 40,7%-ы көрсеткен. Цифрлық ресурстардың жетіспеушілігін – 29,1%, қызығушылық диагностикасының жоқтығын – 25,3%, оқушылардың мотивациясын – 28,0% атап өткен; БК-курстары – 17,1%. Ұйымдастырушылық кедергілер (әкімшілік қолдауы) сирек айтылады – 3,9%. Бұл мектептердің дайындығы емес, «құралдардың проблемасы» екені анық.

Педагогтардың 37,2%-ы курстардан өтуге дайын, тағы 42,0%-ы «мүмкін» деп жауап берді, тек 20,9%-ы ғана дайындықты және/немесе қайта даярлауды жоспарламайды. Демек қолайлы формат болған жағдайда, қысқа, қолданбалы модульдер мен дайын материалдар арқылы біліктілікті тез арттыруға болады.

Сауалнама нәтижелері ата-аналармен жұмыстың негізгі арнасы – ата-аналар жиналыстары (52,8%) екенін көрсетті; бірлескен іс-шаралар – 24,2%; жеке әңгімелелер – 17,7%. Тиімді форма ретінде де жиналыстар мен жалпы әңгіме жиі аталған, «мақсатты кеңестер» мен «бірге жасаймыз» нұсқалары сирек кездеседі. Осылайша бұл бағытта жекелей және отбасымен «иық тіресіп» жұмыс істеу жетіспейді деген қорытынды жасауға болады.

Жалпы алғанда, мектептерде кәсіптік бағдар берудің қамтылуы жоғары және оған деген оң көзқарас қалыптасқанын айтуға болады. Алайда тәжірибе негізінен сабақтық-ақпараттық болып қалып, практикаға бағытталған формалардың, диагностикалардың және жүйелі әдістемелік өнімдердің жетіспеушілігі байқалады. Педагогтер оқуға дайын және өздеріне түсінікті кәсіптік бағдар беру құралдарын сұрайды.

2024 және 2025 жылдардағы мониторинг нәтижелері негізіндегі негізгі қорытындыға тоқталар болсақ, *біріншіден*, 2025 жылы іріктеудің кеңеюі және «ересектенуі» байқалады – 10 жылдан астам өтілі бар педагогтардың үлесі 69%-ға жетті.

Екіншіден, кәсіптік бағдар беру қызметінің өзін тіркеу динамикасы байқалады. Егер 2024 жылы мұғалімдер жұмысты жиі сағаттар мен жалпы тұжырымдар арқылы сипаттаса, ал елеулі бөлігі нақты формаларды атауда қиналса, 2025 жылы сурет айтарлықтай айқын болды: сыныптардың басым көпшілігінде кәсіптік бағдар беру жүйелі жүргізіледі («иә» – 80,3%, «ішінара» – 16,5%, «жоқ» – 3,2%) деген жауап таңдалғанын аңғаруға болады.

Үшіншіден, жұмыс формаларының құрылымында сабақтық-ақпараттық басымдық сақталады, бірақ 2025 жылы оның шарттары мен кемшіліктері айқынырақ белгіленді. Жиі қолданылатыны әңгіме мен сынып сағаттары (91,6%). «Шынайы тәжірибеде» беретін формалар – мамандар мен ата-аналармен кездесулер, тестілер мен сауалнамалар, экскурсиялар, жобалар мен ойындар, сондай-ақ онлайн-платформалар арқылы жұмыс жүргізіледі, бірақ үлесі аз.

Төртіншіден, екі жылда да мазмұндық басымдықтар базалық тақырыптарға («мамандық таңдау», «кәсіптер әлемі») топтастырылған. 2025 жылы қандай модульдердің жетіспейтіні айқындала бастады.

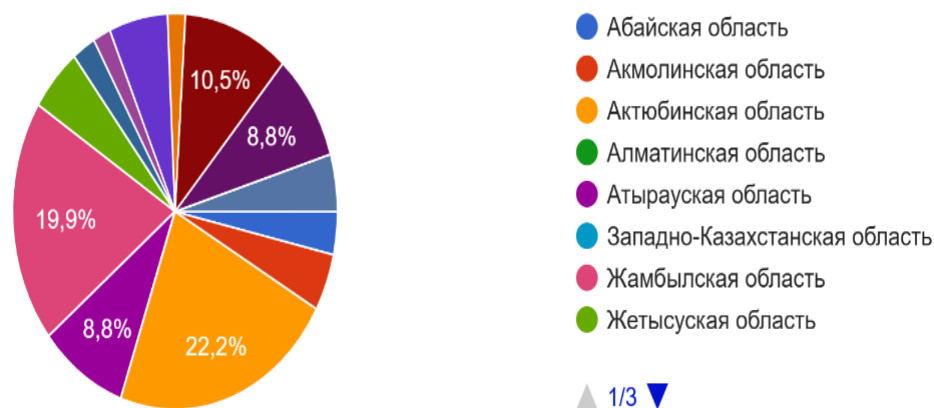
Бесіншіден, ата-аналармен өзара байланыс екі циклда да негізінен жаппай және «бір жақты» болып отыр: ата-аналар жиналысы көбірек өтеді. 2025 жылы жаппай ақпараттандырудың мақсатты жұмыс пен бірлескен практикалардан басым екені анық көрінеді, демек дәл осы жерде баланың жеке таңдауына ықпал етуді күшейту үшін резерв жатыр.

Алтыншыдан, ресурс пен сұраныс бойынша айырмашылықтар ерекше байқалады. 2025 жылы педагогтар сұраныстарды тікелей тұжырымдады: бірінші орында – дайын әдістемелік материалдар, одан кейін – цифрлық ресурстар мен қысқа диагностикалық құралдардың қажеттілігі аталды. Оқуға деген дайындық жоғары (37,2% – «иә», 42,0% – «мүмкін») деген қорытынды жасалды.

2024-2025 жылдар динамикасында шашыраңқы және жиі «жалпы» сипаттамалардан – нақты тұжырымдалған практикалар мен сұраныстарға қарай жылжу байқалады. Респонденттердің қамтылуы мен тәжірибесі өсті, өз кемшіліктерін түсінуі байқалады, оқуға дайындығы жоғары. Стратегиялық сын-қатер бұрынғыдай: кәсіптік бағдар беруді басым «әңгімеден» оқушылардың жеке тәжірибесі мен отбасымен байланысқа негізделген практикаға көшіру жұмыстары жүргізілуде. Бұл үшін жүйелі әдіс-тәсіл қажет, аймақтық, типологиялық және тілдік ерекшеліктерді ескере отырып, «сабақ + сабақтан тыс іс-шаралар» әдістемелік өнімдеріне, қысқа қызығушылық диагностикаларына, сапалы цифрлық ресурстарға және нәтижелер бойынша стандартталған есептілікке сүйенеді. Мұндай кешенді көшу жоғары қамтуды ғана емес, сонымен қатар сапаның өсуін де қамтамасыз етеді: практикаға бағытталған формалардың, отбасылық кейстердің және кәсіби дамудың жеке жоспары бар оқушылардың үлесі артады, демек, түлектердің білім мен мансап траекториясын саналы таңдауға дайындығы жоғарылайды.

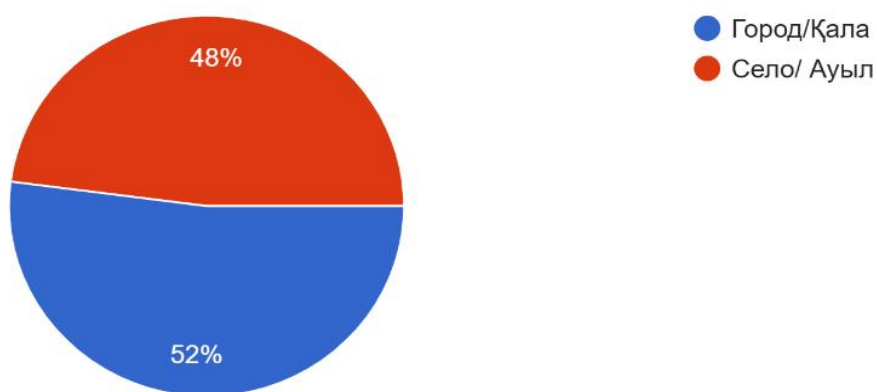
Педагог-кәсіби бағдар берушілердің кәсіптік бағдар беру жұмысы

Мониторингпен қамтылған 200 мектептің ішінен 171 педагог-кәсіби бағдар беруші зерттеуге қатысты. Диаграмманың (29-сурет) деректері бойынша ең көп көрсеткіш Ақтөбе облысына тиесілі – 22,2% жауап. Одан кейін Жамбыл облысы – 19,9%. Ұлытау облысының үлесі 10,5% құрайды. Атырау және Батыс Қазақстан облыстарының көрсеткіштері бірдей – әрқайсысы 8,8%-дан. Іріктеудің қалған бөлігі Ақмола, Алматы және Жетісу облыстары арасында бөлінген; олардың жиынтық үлесі – шамамен 30% (29-сурет).

29-сурет. Өз өңіріңізді таңдаңыз.

Мониторингке Қазақстанның әртүрлі өңірлерінен келген, қалалық және ауылдық мектептердің өкілі болып табылатын педагог-кәсіби бағдар берушілерге қатысты. Қалалық мектептердің үлесі сәл көп, бірақ айырмашылық шамалы. Яғни, қала мен ауыл тең дәрежеде ұсынылған, қала сәл басым (30-сурет).

30-сурет. Сіздің мектебіңіз қай жерде орналасқан?

Келесі сұрақ 2025 жылы «педагог-кәсіби бағдар беруші» штаттық бірлігінің енгізілуі туралы бұйрықтың жұмыс істеп жатқанын тексеруге бағытталған, өйткені бұрын бұл функцияларды көбінесе қоса атқарушылар (психологтар, пән мұғалімдері және т.б.) орындайтын.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, норматив қазірдің өзінде жұмыс істеп тұр: респонденттердің 51,5%-ы кәсіптік бағдар беруші ставкасына ресми түрде тағайындалғанын көрсетті. Сонымен қатар, жүйенің айтарлықтай бөлігі әлі де өтпелі режимде – 15,2%-ы кәсіптік бағдар беруді негізгі лауазымымен қоса атқаруды жалғастыруда, ал 12,9%-ы сынып жетекшілері ретінде арнайы ставкасыз кәсіптік бағдар беруге жетекшілік ететінін атап өткен. Тағы 19,9%-ы «басқа» нұсқасын таңдады, бұл әртүрлі жергілікті тәжірибелерді (уақытша шешімдер, жүктемені мектеп ішінде бөлу және т.б.) көрсетеді.

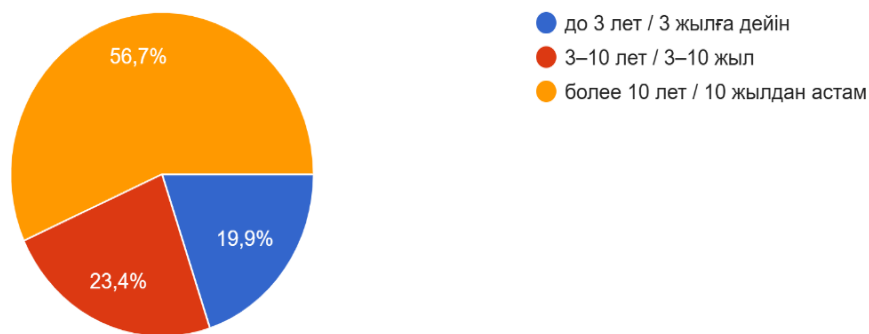
Осылайша, мектептердің жартысынан көбі жеке ставкасы бар формаланған модельге көшкенімен, сауалнамаға қатысқандардың шамамен үштен бірі әлі де гибридті форматта жұмыс істеп жатыр (қоса атқару және жетекшілік ету). Бұл бұйрықтың өзгерістерді іске қосатынын растайды, алайда толық штаттық құрамға жету үшін уақыт пен ұйымдастырушылық қолдау қажет (31-сурет).

31-сурет. Қызметтік мәртебеңіз/Ваш должностной статус:

Кәсіптік бағдар беру қызметін жүргізетін тәжірибелі мамандардың басым екенін көрсетеді: он жылдан астам стажы бар педагогтердің үлесі 56,7%-ға жетеді, бұл кәсіби жетілудің жоғары деңгейін көрсетеді және мектеп ішінде тәлімгерлік пен тәжірибе алмасу үшін ресурс жасайды. Сонымен қатар, іріктеудің айтарлықтай бөлігі «орташа» стаж тобына жатады – 23,4%. Дәл осы жинақталған тәжірибеге сүйене отырып, өзгерістерге икемділікті сақтай отырып, жаңа формалар мен цифрлық құралдарды енгізудің қозғаушы күші болып табылады. Ақырында, үш жылға дейінгі стажы бар педагогтердің болуы – 19,9% – іріктеуге жаңару элементін береді: жас мамандар жаңа тәсілдер әкеледі және заманауи әдістемелік өнімдерді жылдам игере алады, дегенмен олар тәжірибелі әріптестері тарапынан жүйелі қолдау мен сүйемелдеуге мұқтаж.

Осылайша, педагогикалық жұмыс өтілі бар топтардың арақатынасы кадрлық әлеуеттің теңгерімді көрінісін қалыптастырады, мұнда тәжірибенің тұрақтылығы да, жаңару мүмкіндігі де бар, ал кәсіптік бағдар беру жұмысының тиімділігі осы үш педагогтің арасында көлденең өзара іс-қимыл мен тәлімгерлік қаншалықты нәтижелі құрылғанына байланысты болады (32-сурет).

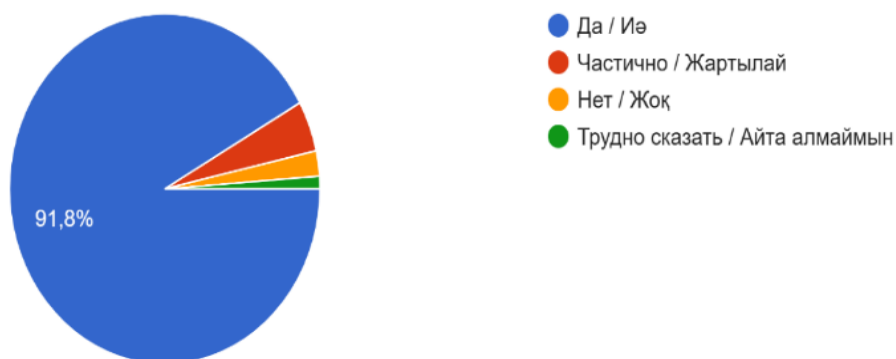

32-сурет. Педагогикалық өтілі

«Сіздің мектебіңізде кәсіби бағдар беру жұмысының жоспары бар ма?» деген сұраққа педагог-кәсіби бағдар берушілердің жауаптары мектептердегі кәсіби бағдар беру қызметін жоспарлы ұйымдастырудың ерекше жоғары көрсеткішін айқындайды.

Респонденттердің 91,8%-ы мектепте кәсіби бағдар беру жұмысының жоспары бар екенін растады. Бұл мектептердің басым көпшілігі кәсіби бағдар беру қызметін жылдық цикліне кірістіріп, ұйымдастыруға жүйелі қарайтынын көрсетеді. Шағын үлесі – шамамен 4%-ы – жоспардың тек ішінара бар екенін айтты, бұл кәсіби бағдар беру жұмысының жүргізілгенімен, барлық сыныптарды немесе бағыттарды қамтымайтынын немесе жоспардың ресми құжат болып табылмайтынын білдіреді.

Бұл нәтижелер Қазақстан Республикасы мектептерінде кәсіби бағдар беру жұмыс жоспары болуы дерлік жалпыға бірдей тәжірибе екенін (91,8%) көрсетеді. Бұл қуантарлық жайт және жұмысты ұйымдастырудың басқарушылық аспектісі – жоспарлау мен құжаттама жүргізуді ретке келтірілгенін білдіреді, алайда жоспардың болуы оның заманауи және тиімді құралдармен толықтырылуына кепілдік бермейтінін атап өтеміз (33-сурет).

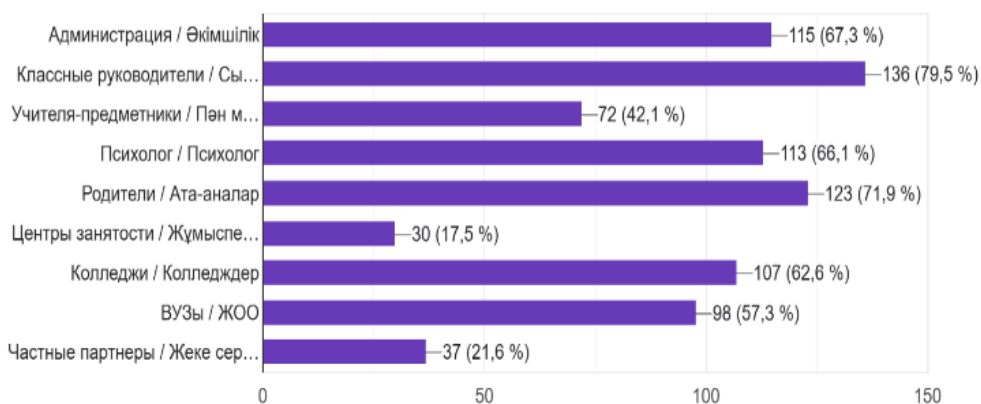
33-сурет. Сіздің мектебіңізде кәсіптік бағдар жұмысының жоспары бар ма?

Педагог-кәсіби бағдар берушілердің өз кәсіби қызметі аясында қандай субъектілермен өзара әрекеттесетіні туралы сұраққа педагогтар келесідей жауап берді. Ең тығыз ынтымақтастық білім беру ұйымының ішінде жүзеге

асырылады: өзара әрекеттесудің абсолютті көшбасшысы – сауалнамаға қатысқан мамандардың 79,5%-ы жұмыс істейтін сынып жетекшілері. Бұл кәсіптік бағдар беру міндеттерін іске асыруда педагогтер арасындағы көлденең байланыстардың негізгі рөлін көрсетеді. Сонымен қатар, мектеп әкімшілігі де бұл процеске белсенді араласады – респонденттердің 67,3%-ы әкімшілікпен өзара әрекеттеседі, бұл мектеп деңгейінде кәсіптік бағдар беруге елеулі ұйымдастырушылық қолдау бар екенін көрсетеді.

Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді қамтамасыз ететін сыртқы және ішкі серіктестер арасында екі топ ерекшеленеді. Біріншіден, бұл оқушылардың ата-аналары, олармен педагогтердің 71,9%-ы ынтымақтасады, бұл олардың отбасын оқушылардың кәсіби өзіндік анықталуындағы маңызды ресурс ретінде қабылдайтынын растайды. Екіншіден, бұл психологтар, олар диагностика және консультация беру бойынша негізгі серіктестер болып табылады, олармен сауалнамаға қатысқан педагог-кәсіби бағдар берушілердің 66,1%-ы өзара әрекеттеседі.

Сыртқы білім беру ұйымдарымен өзара әрекеттесу де жоғары деңгейде көрсетілген, бұл мектептердің оқушылардың одан әрі білім беру траекторияларын құруға бағытталғанын көрсетеді. Мысалы, кәсіптік бағдар берушілер колледждермен (62,6%) және жоғары оқу орындарымен (57,3%) белсенді ынтымақтасады, оқушыларға оқуға түсу мүмкіндіктері туралы ақпарат беруге тырысады. Өкінішке орай, серіктестік байланыстар құрылымында ең аз үлесті сыртқы практикаға бағытталған субъектілер алады, бұл кәсіптік бағдар беру жұмысының тиімділігін арттыру үшін өсу аймағы болып табылады. Мысалы, пән мұғалімдері респонденттердің тек 42,1%-ында ғана жұмылдырылған, бұл мамандықтар туралы ақпаратты сабақ қызметіне кірістіру әлеуетінің жеткіліксіз пайдаланылғанын көрсетеді. Одан да төмен көрсеткіштерді жеке серіктестер (21,6%) және жұмыспен қамту орталықтары (17,5%) көрсетеді, бұл оқушыларды «шынайы» тәжірибемен және нақты еңбек нарығымен байланысты қамтамасыз ете алатын практикаға бағытталған байланыстардың елеулі тапшылығын көрсетеді (34-сурет).

34-сурет. Кәсіптік бағдар беру аясында сіз кімдермен өзара әрекеттесесіз?(бірнеше жауап таңдауға болады)

Педагог-кәсіби бағдар берушілердің кәсіптік бағдар беру жұмысының

қандай формаларын қолданатыны туралы сұраққа берілген жауаптарды көрсетеді. Ең үлкен сегментті «басқа» жауаптар тобы алады (43,3%), бұл жергілікті форматтардың кең таралуын және жеткіліксіз стандарттауды жанама түрде көрсетеді – педагогтар ұсынылған санаттардан тыс өз шешімдерін сипаттайды, осылайша тәжірибелердің жаңашыл, бірақ әлсіз біріздендірілген ландшафтын көрсетеді.

Көлемі бойынша елеулі болып саналатын «кәсіптік бағдар беру іс-шаралары» санаты (33,9%), әдетте, тақырыптық кездесулер мен сынып іс-шараларын қамтиды – бұл қамтуды қамтамасыз ететін «жаппай» формалардың тұрақтылығын растайды, бірақ әрдайым оқушы траекториясын жеке пысықтауға кепілдік бермейді. Осы екі үлкен массивтің аясында жеке жұмыстың үлесі айтарлықтай қарапайым: «жеке консультациялар» небәрі 9,4% құрайды, бұл мақсатты форматтардың нүктелі қолданылуын және оларды кеңейту үшін резервтердің бар екенін көрсетеді. Қалған бағыттар – «тестілеу», «оқушы портфолиосы», «онлайн-платформалар», сондай-ақ «экскурсиялар мен мамандармен кездесулер» – бір-жарым пайызды жинайды және мектептердің арсеналында болғанымен, әлі де тұрақты тәжірибе ядросын қалыптастырмаған; бұл өз кезегінде диагностикалық құралдарды, цифрлық қолдауды және нақты кәсіби әлеммен байланысты күнделікті жұмысқа көбірек кірістіру қажеттілігін білдіреді.

Жалпы алғанда, бөліну оқиғалық формалардың және «стандартты емес» шешімдердің үлкен үлесі басым болғанымен, жеке консультациялар, диагностика, цифрлық сервистер және практикаға бағытталған форматтар толық пайдаланылмай қалғанын көрсетеді, ал олар оқушылардың жеке өзін-өзі анықтау сапасына көбірек әсер етеді (35-сурет).

35-сурет. Қандай жұмыс формаларын қолданасыз?

Келесі сұраққа берілген жауаптар зерттеуге қатысқан педагог-кәсіби бағдар берушілердің өз жұмыстарында қолданатын материалдардың түрлерін көрсетеді. Диаграмма стандартталған құралдардың жетіспеушілігі мен жекеленген немесе ескірген материалдарға сүйенудің үлкен проблема екенін анық көрсетеді (35-сурет).

Респонденттердің ең көп бөлігі – 38,6%-ы – тесттер мен сауалнамаларды қолданатынын айтты. Бұл педагогтердің диагностикалық құралдарға деген

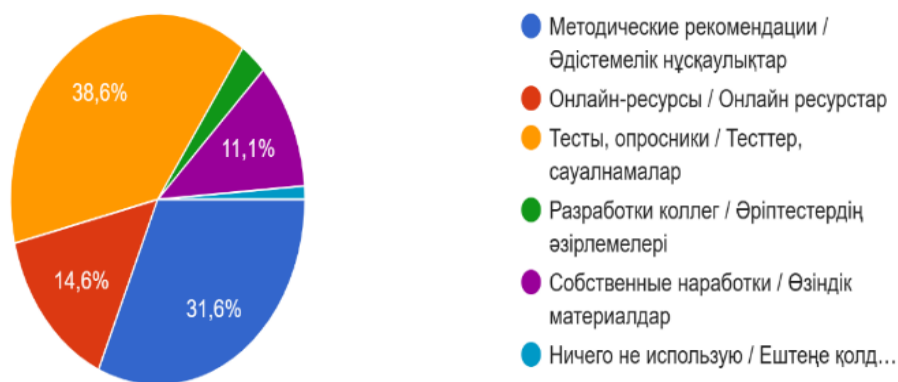
жоғары қажеттілігін растайды, тіпті олардың верификациясы немесе білім беру процесіне жүйелі байланысы болмаса да.

Екінші ең танымал санат – сауалнамаға қатысқандардың 31,6%-ы қолданатын әдістемелік нұсқаулықтар. Яғни, педагогтердің шамамен үштен бірі ресми немесе ұсынылған нұсқауларды орындауға тырысады, бірақ бұл қалған көпшіліктің әдіснамалық дайындығында айтарлықтай олқылық қалдырады.

Онлайн-ресурстарды қолдануды респонденттердің 14,6%-ы көрсетті. Бұл цифрлық сауаттылықтың бар екенін білдіргенімен, өте төмен көрсеткіш болып табылады, әсіресе цифрлық кәсіби бағдар беру платформаларын енгізуге бағытталған мемлекеттік бағыт аясында.

Педагогтердің өздері жасаған әдістемелері (11,1%) әріптестерінің әзірлемелері (5%-дан аз) жиі қолданылатыны назар аудартады. Аталған жағдай жұмысқа жүйелі емес, жекелендірілген тәсілді және мектептер арасында озық тәжірибе алмасудың жетіспеушілігін көрсетеді.

Осылайша, қолданылатын материалдардың құрылымы бұрын анықталған әдістемелік материалдардағы құрал-саймандық тапшылықты растайды. Стандартталған әдістемелік нұсқауларға деген айқын қажеттілік және орталықтандырылған онлайн-ресурстарды пайдаланудың төмен деңгейі кәсіби бағдар беру сапасындағы әркелкілікті тудыру қаупін тудырады, бұл бірыңғай, ғылыми негізделген құралдарды тез арада енгізуді және әдістемелік тәжірибе алмасуды қамтамасыз етуді қажет етеді (36-сурет).

36-сурет. Сіз өз жұмысыңызда қандай материалдарды қолданасыз?

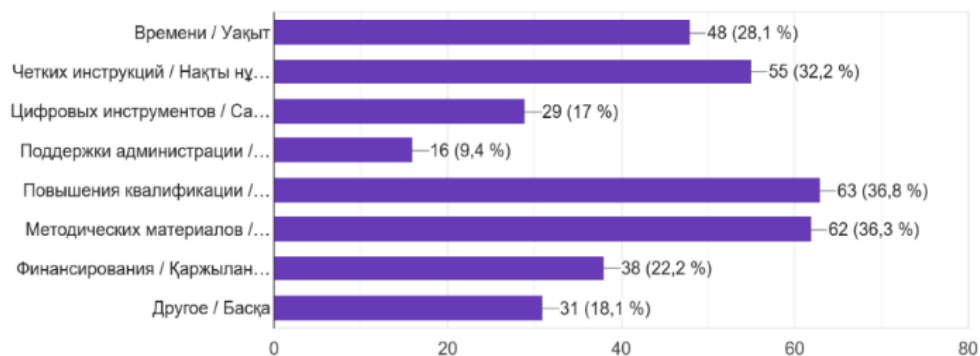
Кәсіптік бағдар беру жұмысындағы тар жерлер ең алдымен мазмұн және кадрларды даярлау саласында екенін көрсетеді: біліктілікті арттыру қажеттілігі 36,8%-ға жетсе, әдістемелік материалдардың жетіспеушілігін респонденттердің 36,3%-ы атап өткен. Бұл көрсеткіштер педагогтердің жай ғана жалпы ұсыныстарды емес, сабақта және сабақтан тыс жұмыстарда бірден қолдануға болатын дайын оқу-әдістемелік шешімдерді және қысқа қолданбалы курстарды күтетінін көрсетеді.

Ұйымдастырушылық жағынан проблема сәл әлсіз, бірақ айтарлықтай сезіледі: нақты нұсқаулар мен регламенттердің жетіспеушілігін қатысушылардың 32,2%-ы, ал уақыттың жетіспеушілігін 28,1%-ы тіркеген.

Бұл жауаптар тіпті ынталы педагогтердің өзіне де түсінікті «жол картасы» және бөлінген уақыт аралықтарынсыз кәсіптік бағдар берудің тұрақтылығын және тереңдігін қолдау қиын екенін көрсетеді; осы жағдайлар болмаған кезде, бұл қызмет жиі ретсіз эпизодтарға бөлініп кетеді.

Технологиялық және ресурстық контур да назар аударуды талап етеді: мысалы, респонденттердің 22,2%-ы қаржыландырудың жетіспеушілігін, 17,0%-ы цифрлық құралдардың жетіспеушілігін көрсетеді. Бұл жауаптар әдістемелік жиынтықтарға және курстық дайындыққа деген сұранысты логикалық тұрғыдан толықтырады, өйткені қазіргі кәсіптік бағдар беру практикалары цифрлық диагностикаға, онлайн-платформаларға және мультимедиялық материалдарға сүйенеді. Әкімшіліктің қолдауын тапшылық ретінде тек 9,4% атап өтеді, бұл екіұшты түсіндірілуі мүмкін: не басқарушылық кедергілер шынымен сирек, немесе негізгі проблема қазір құралдар, уақыт және әдістемелік қамтамасыз ету жазықтығына ауысқан.

Соңында, «басқа» блогы (18,1%) жергілікті қиындықтардың спектрін – контингенттің ерекшеліктерінен бастап сыртқы әріптестердің шектеулеріне дейін тіркейді, бұл жүйелік шешімдерден басқа, мектептерге икемді жергілікті реттеулер қажет екенін көрсетеді (37-сурет).

37-сурет. Сізге тиімді жұмыс жасау үшін не жетіспейді? (бірнеше жауап таңдауға болады)

Кәсіптік бағдар беру қызметінде жиі кездесетін қиындықтар туралы сұраққа берілген жауаптардың негізінде педагогтердің көп бөлігі, яғни 18,7%-ы, ешқандай қиындықтардың жоқ екенін көрсеткен, алайда респонденттердің көпшілігі шұғыл назар аударуды қажет ететін жүйелі кедергілерге тап болатынын атап өткен.

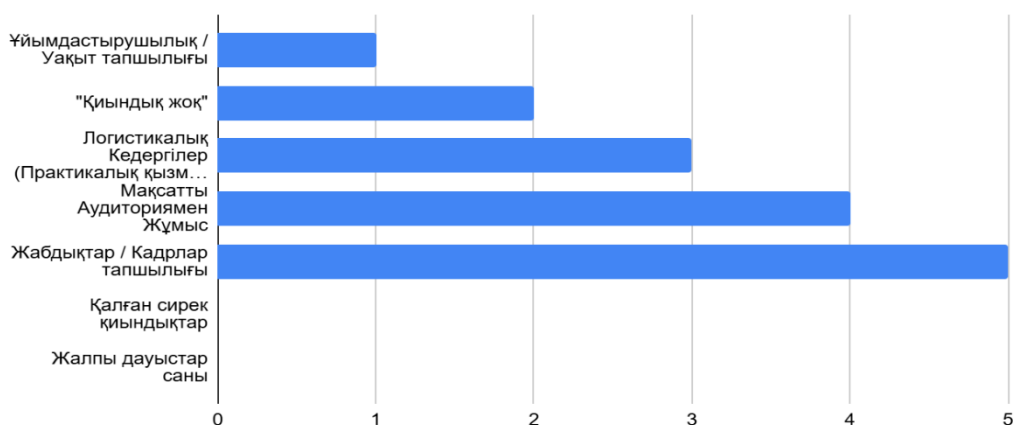
Барлық жауаптардың 28,1% үлесін қосқанда ең жиі аталатын проблемалардың бірі – ұйымдастырушылық-уақыт тапшылығы: педагогтер кәсіптік бағдар беру жұмысы үшін бөлінген сағаттардың жетіспеушілігін, жалпы жүктеменің жоғарылығын, сондай-ақ іс-шаралар мен диагностика жүргізу үшін кестені келісудегі қиындықтарды атап өтеді.

Маңыздылығы бойынша екінші топтағы проблемалар, әрқайсысының көрсеткіші 14,7%-ды құрайды, практикалық қызметтегі логистикалық кедергілер мен мақсатты аудиториямен жұмыс істеудегі қиындықтар. Логистикалық қиындықтарға кәсіпорындарға экскурсияларды ұйымдастыру

үшін көліктің болмауы немесе жетіспеушілігі, өндірістік сектор мен бизнес өкілдерімен байланыс орнатудағы қиындықтар, сондай-ақ нақты кәсіби сынақтарды өткізу үшін орындардың жетіспеушілігі кіреді. Сонымен қатар, жауаптардың 14,7%-ы қатысуға қатысты проблемаларды көрсетеді: бұл оқушылардың таңдауының анық еместігі және жетілмегендігі, сондай-ақ көбінесе мамандықтардың беделі және жоғары білім арқылы жалғыз жол туралы ескірген стереотиптерді басшылыққа алатын ата-аналардың төмен белсенділігі.

Жұмыс сапасын арттыру үшін жабдықтар мен кадрлар тапшылығы сияқты 10,7% жағдайда кездесетін кедергілер өте маңызды. Жабдықтар проблемалары верификацияланған, ғылымға негізделген әдістемелік материалдар мен тесттердің, әсіресе мемлекеттік тілде бейімделген және әзірленген материалдардың жетіспеушілігінен тұрады, бұл диагностика мен консультациялардың сапасына тікелей әсер етеді. Кадрлық проблемалар кәсіби бағдар берушіні жүйелі түрде бағаламауды көрсетеді: педагогтар жеке штаттық бірліктің (ставканың) болмауын, жоғары жүктеме кезінде төмен еңбекақыны, сондай-ақ кәсіптік бағдар беру жұмысын реттейтін нақты ережелердің болмауын көрсетеді.

Кадрлық мәселелер – әрдайым штаттық бірлік немесе қолжетімді маман болмайды – сонымен қатар «жұмсақ» факторлар: балалардың таңдауының тұрақсыздығы, отбасылық стереотиптердің әсері, ата-аналармен диалогтың күрделілігі бөлек тіркеледі. Қаржылық шектеулер мен қауіпсіздік мәселелері, сондай-ақ цифрлық қиындықтар сирек кездеседі, алайда олар бар және, әдетте, әдістемелік және ұйымдастырушылық шешімдердің жалпы жетіспеушілігінің әсерін күшейтеді (38-сурет).

38-сурет. Кәсіптік бағдар жұмысы кезінде жиі кездесетін қиындықтар қандай?

Осылайша, қиындықтардың жүйелік өзегі – бұл уақыт пен регламенттер, әдістемелік қамтамасыз ету және сыртқы алаңдарға қолжетімділік; кадрлық және мотивациялық аспектілер жалпы көріністі толықтырады. Дәл осы нүктелерде басқарушылық және әдістемелік араласулар сапаның ең үлкен өсімін береді.

Педагог-кәсіби бағдар берушілердің цифрлық платформаларды

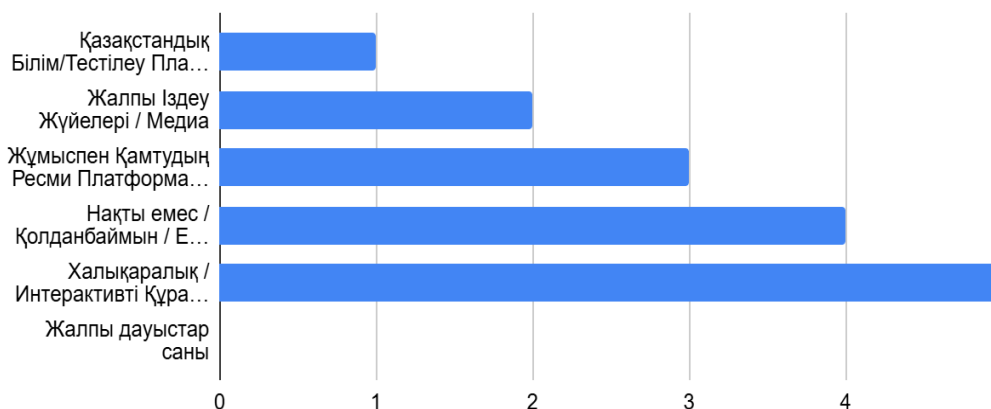
пайдалануы туралы келесі сұраққа берілген жауаптарды жүйелеу кәсіптік бағдар беру жұмысының цифрлық ландшафты өте фрагменттелген және жүйесіз, арнайы емес, жалпы құралдарға жоғары сүйенетіні туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Ең көп үлес (25%) Қазақстандық білім беру және тестілеу платформаларына (мысалы, Eduser, JOO.kz, BilimLand) тиесілі, бұл педагогтердің ұлттық білім беру контекстіне бейімделген құралдарды пайдалануға ұмтылысын растайды. Алайда, бұл көрсеткіш жалпы іздеу жүйелері мен медиа-ресурстарды (Google, YouTube) пайдаланудан сәл ғана озып тұр, олар 22% жағдайда аталады, бұл интерактивті диагностикалық жүйелерді қолданудан гөрі дайын контент пен бейнематериалдарды іздеудің басым екенін көрсетеді.

Сонымен қатар, еңбек нарығымен байланыстың маңыздылығына қарамастан, жұмыспен қамту және кәсіби біліктіліктердің ресми платформалары (Enbek.kz, Skills Enbek) респонденттердің тек 18%-ында ғана қолданылады, бұл нақты еңбек ресурстары мен өзекті бос жұмыс орындары туралы ақпаратты мектептегі кәсіптік бағдар беруге жеткіліксіз кіріктіруді көрсетеді. Қолданылатын халықаралық және интерактивті құралдардың (Zoom, Wordwall, тіпті жасанды интеллектке негізделген құралдар, ChatGPT сияқты) үлесі шамамен 17% құрайды.

Өте алаңдататын факт – жауаптардың 18%-ы тікелей нақты емес тұжырымдарға және цифрлық құралдарды қолданбауға тікелей сілтеме жасайды. Бұл өз жұмысына цифрлық шешімдерді мүлдем кіріктірмейтін немесе қолданып отырған платформаларын нақты айта алмайтын педагогтердің айтарлықтай саны бар екенін растайды.

Қазіргі жағдай бірыңғай верификацияланған цифрлық жүйенің толық енгізілмегенін көрсетеді. Осының салдарынан педагогтер әртүрлі, жиі мамандандырылмаған немесе диагностикалық емес құралдарды қолдануға әкеледі. Сонымен қатар, бұл жағдай бұрын анықталған цифрлық ресурстардың тапшылығын (29,1%) және «Маман» бағдарламасы аясында ғылыми негізделген әдістемесі бар мемлекеттік платформаны (мысалы, ҒПИБМ) тез әрі жүйелі енгізу қажеттілігін растайды (39-сурет).

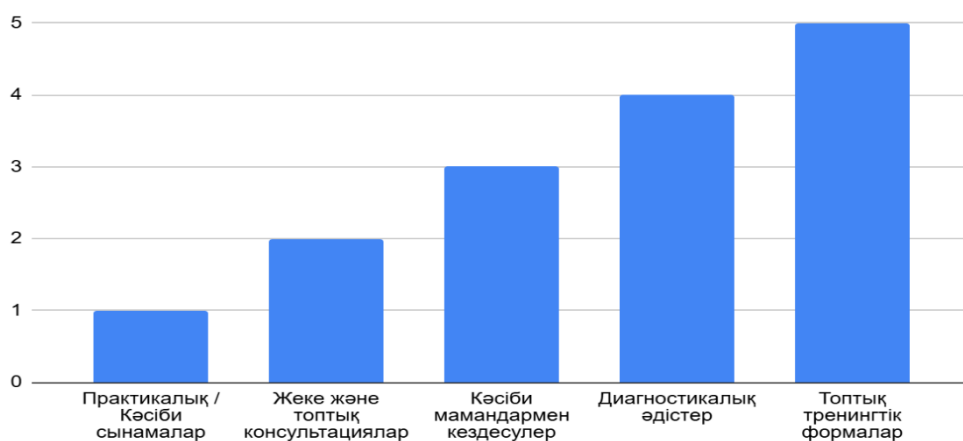
39-сурет. Сіз қандай цифрлық платформаларды (қазақстандық немесе халықаралық) қолданасыз?

Педагогтердің кәсіптік бағдар беру жұмысының ең тиімді формалары туралы пікірлерін талдау қызметке бағытталған тәсілге деген нақты сұранысты көрсетеді, бұл кәсіптік бағдар беруге қойылатын заманауи талаптарды түсінудің оң көрсеткіші болып табылады. Басым көрсеткішпен (40,5%) ең үлкен басымдық кәсіпорындарға экскурсияларды, кәсіптік сынақтарды, шеберлік сыныптарын және жобалық жұмыстарды қамтитын практикаға бағытталған қызметке беріледі. Бұл педагогтердің санасында оқушыларға болашақ мамандықпен өзара іс-қимыл жасаудың нақты тәжірибесін қамтамасыз ететін форматтар ең құнды болып табылатынын растайды.

Келесі маңыздылығы бойынша екінші санат 21,6% үлеспен, жеке және топтық консультацияларды, сондай-ақ жеке әңгімелерді қамтитын жеке өзара әрекеттесу болып табылады. Бұл жоғары көрсеткіш кәсіптік бағдар беру процесін жекелендірудің маңыздылығын мойындауды көрсетеді, өйткені нақты шешім қабылдау үшін әр оқушының бейімділігі мен кедергілерін меңгеруге мүмкіндік беретін дәл осы жеке жұмыс.

Тиімді тәжірибелердің құрылымында кәсіби мамандармен кездесулер де елеулі рөл атқарады, олар 16,2% жағдайда атап өтілген, сондай-ақ 13,5% үлесі бар диагностикалық және құрал-саймандық блок, ол тестілеу мен сауалнама жүргізуді қамтиды. Бұл ретте тесттерді құрал ретінде жоғары бағалағанымен, педагогтер оларды өзін-өзі мақсат ретінде қабылдамайды, керісінше одан әрі практикалық немесе консультациялық жұмыс үшін қажетті дайындық кезеңі ретінде қарастырады. Ең аз, бірақ соған қарамастан маңызды қызығушылықты (8,1%) тренингтер мен коучингтер сияқты топтық тренингтік формалар тудырады, олар «коммуникативті» дағдыларды дамытуға және саналылықты қалыптастыруға бағытталған негізгі қызметтік формаларға маңызды қосымша болып табылады.

Педагогтердің қалауларының құрылымы ең жоғары нәтижеге жету үшін кәсіптік бағдар беру жұмысы үштікке: нақты тәжірибе (экскурсиялар), жекелендіру (консультациялар) және нарықпен өзара әрекеттесуге (мамандармен кездесулер) сүйенуі керек екенін растайды (40-сурет).

40-сурет. Оқушылармен жұмыстың қандай түрлері ең тиімді деп есептеледі?

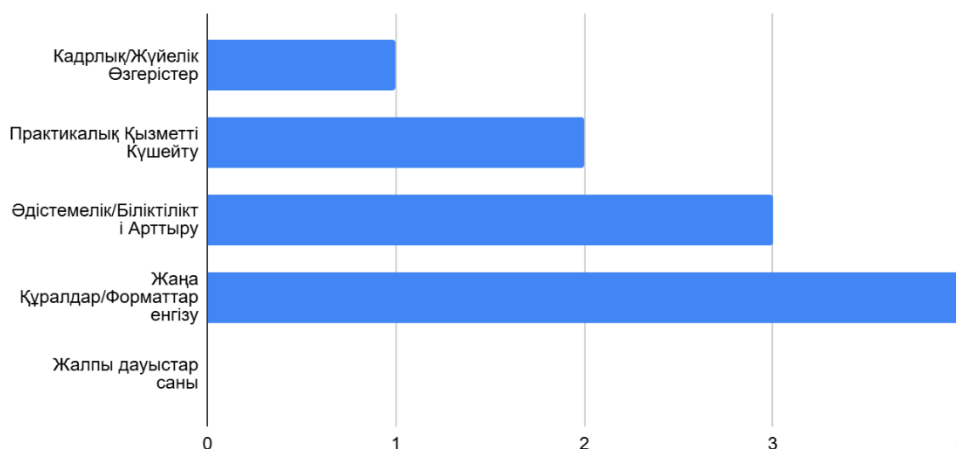
Педагог-кәсіби бағдар берушілерден алынған ашық ұсыныстарды талдау мектептердегі кәсіптік бағдар беру жұмысын жүйелі түрде жақсарту үшін үш негізгі бағытты анық көрсетеді: кадрлық қамтамасыз ету, практикалық қызмет және әдістемелік қолдау.

Ең басым бағыт, ол жүйелік деңгейде шешілуі тиіс – ұйымдастырушылық және кадрлық қамтамасыз ету. Бұл ұсыныстардың ең үлкен үлесін, яғни 39,5%-ын құрайды. Респонденттер педагог-кәсіби бағдар берушінің босатылған ставкасын бөлуді, жүйелі жұмыс жүргізу үшін жеке оқу сағаттарын енгізуді, жабдықталған кабинеттер беруді және жүктеме мен жауапкершіліктің артуын ескере отырып, жалақы деңгейін қайта қарауды талап етеді. Бұл қолданыстағы жүйенің орындалатын міндеттер көлеміне сәйкес келмейтінін көрсетеді.

Маңыздылығы бойынша екінші орында тұрған бағыт (33,3%) – кәсіптік бағдар беру қызметінің практикалық құрамдас бөлігін күшейтумен байланысты. Педагогтер сапаны кәсіпорындарға және білім беру мекемелеріне тұрақты түрде экскурсиялар ұйымдастыруда, сондай-ақ оқушылардың нақты мамандармен, ЖОО-ы және колледж өкілдерімен жиі кездесулерінде көреді.

Үшінші маңызды бағыт – ұсыныстардың 20,9%-ын құрайтын әдістемелік және біліктілікті арттыру бойынша сүйемелдеу. Бұл тұрақты біліктілікті арттыру курстарына деген қажеттілікті, біріздендірілген және сапалы әдістемелік құралдар мен нұсқаулықтар беруді, сондай-ақ кәсіптік бағдар беру жұмысы үшін бірыңғай бағдарламалар әзірлеуді қамтиды. Қосымша 6,3% ұсыныс кәсіптік бағдар беруді жеке пән ретінде енгізу немесе цифрлық платформаларды пайдалану сияқты жаңа құралдар мен форматтарды енгізуге қатысты.

Педагог-кәсіби бағдар берушілер жұмыс сапасын арттыру әлеуетін тек құрал-саймандық жақсартуда (курстар, материалдар) ғана емес, сонымен қатар кәсіптік бағдар берушінің мәртебесін түбегейлі қайта қарауда және практикалық тәжірибені оқу процесіне кіріктіруде көреді (41-сурет).

41-сурет. Мектептегі кәсіптік бағдар жұмысын жақсарту үшін қандай ұсыныстарыңыз бар?

Қорытындылар

2025 жылғы кәсіптік бағдар беру жұмысының мониторингі педагог-кәсіптік бағдар беруші (ПКББ) штаттық бірлігінің енгізілуі алға жасалған үлкен қадам екенін көрсетті және мектептердің жартысынан көбі жаңа норматив бойынша жұмыстарын бастады. Педагог-кәсіптік бағдар берушілер жоғары мотивацияны және тиімді жұмыстың қандай болуы керектігін анық түсінетіндігін көрсетеді: олар ең үздік нәтижені кәсіпорындарға экскурсиялар, кәсіби сынақтар және мамандармен кездесулер сияқты практикалық сабақтар береді деп есептейді. Мамандардың 40,5%-ы бұл форматты ең тиімді деп атаған.

Алайда жаңа лауазымның болуына қарамастан, мамандар өз көзқарастарын іске асыруға кедергі келтіретін елеулі жүйелі кедергілерге тап болады.

№ 1 Проблема: Штат болса да, уақыт пен ресурстардың жетіспеушілігі. Зерттеуде педагогтердің 20,0%-ы ең үлкен қиындық ретінде ұйымдастырушылық-уақыт тапшылығын атады. Бұл жаңа лауазымға жеке консультациялар мен толыққанды жұмыс жүргізу үшін жеткілікті қорғалған оқу уақыты жиі бөлінбейтінін білдіреді. Нәтижесінде, мамандар жаңа міндеттері мен бұрынғы жүктемелері арасында теңгерімді ұстауға мәжбүр. Сондықтан жақсарту жөніндегі ұсыныстардың көпшілігі (39,5%) кадрлық және ұйымдастырушылық қамтамасыз етуге шоғырланған: педагогтер лайықты еңбекақы, жабдықталған кабинет және жұмыс істеуге бөлінген уақытты сұрайды.

№ 2 Проблема: Практиканы ұйымдастырудағы қиындықтар. Педагогтер практикалық сабақтардың ең тиімді әдіс екенін түсінгенімен, оларды толыққанды өткізе алмайды. Логистикалық кедергілер – көлікпен, құжаттарды ресімдеумен және кәсіпорындармен байланыс орнатумен байланысты қиындықтар – көшпелі іс-шараларды жиі ұйымдастыруға мүмкіндік бермейді. Бұл педагог-кәсіби бағдар берушіге (ПКББ) ұйымдастыру бойынша сыртқы, орталықтандырылған көмектің қажет екенін көрсетеді: ЖОО және колледждермен меморандумдарға қол қоюға қолдау көрсету және көлік мәселелерін шешуде көмек қажет.

№ 3 Проблема: Құралдар мен оқытудың тапшылығы. Педагогтер дамуға дайын болғанымен (80%-дан астамы курстардан өтуге дайын немесе мүмкін дайынмын деп жауап берген), оларда өзекті жұмыс материалдары жетіспейді. Ұсыныстардың 20,9%-ы сапалы біліктілікті арттыру курстары мен біріздендірілген әдістемелік құралдардың қажеттілігіне қатысты. Бұл теориялық сынып сағаттарынан жекелендірілген консультацияға көшу үшін мамандарға заманауи, қолданбалы құралдар қажет екенін білдіреді.

Кәсіптік бағдар беру жұмысын жоспарлаудың болуы барлық жерде дерлік расталған. Әрбір он мектептің тоғызы кәсіптік бағдар беру жұмысының жоспары бар екенін хабарлады. Бұл басқарудың ретке келтірілгенін және кәсіптік бағдар берудің жылдық циклға біріктірілгенін көрсетеді. Алайда,

жоспарлаудың өзі оның заманауи құралдармен толықтырылуына кепілдік бермейді, сондықтан бағдарламалардың сапасы жеке назар аударуды талап етеді.

Педагог-кәсіптік бағдар берушінің өзара іс-қимылы туралы айтатын болсақ, ең тығыз көлденең байланыстар сынып жетекшілерімен орнатылған, ал әкімшіліктің қолдауы жоғары деңгейде тіркелген. Бұл тұрақты іске асыру үшін басқарушылық ресурстарды жасайды және кәсіптік бағдар беру жұмысының мектеп өміріне еніп, үйлестіруді сақтай отырып, ауқымдануы мүмкін екенін растайды.

Жұмыс формаларының нақты практикасы оқиғалық сипатын сақтайды. Мектептердің жұмысында жаппай форматтар басым, ал жеке жұмыс, диагностика, цифрлық сервистер және оқушыға нақты тәжірибе беретін практикалар әлсіз көрсетілген. Мұндай бейін сапа резервіне нұсқайды: жеке консультацияларды, қысқа диагностикаларды, онлайн-платформаларды және мамандармен кездесулерді жиірек өткізу қажет.

Осылайша, педагог-кәсіптік бағдар берушілер тиімді жұмысты қалай жүргізу керектігін біледі, бірақ олардың бастамасы сыртқы факторлармен бұғатталады. Яғни, «ақпарат беруші» рөлінен «мансаптық консультант» рөліне ауысу үшін педагог-кәсіптік бағдар берушілерге мемлекеттік тілде верификацияланған диагностикалық кешенмен және жеке және топтық консультациялар дағдыларын пысықтауға бағытталған қолданбалы, модульдік курстармен қамтамасыз ету қажет.

Қазақстан Республикасы мектептеріндегі кәсіптік бағдар беру жұмысының 2024 және 2025 жылдардағы мониторинг нәтижелерін талдау, педагог-кәсіптік бағдар берушінің штаттық бірлігінің енгізілуіне байланысты тәсіл мен құрылымдағы сапалы ауысуды көрсетеді. Егер 2024 жылы зерттеу сынып жетекшілерінің жұмысына және жалпы олқылықтарды анықтауға бағытталса, 2025 жылғы жаңа мамандарға бағытталған мониторинг институционалдық өзгерістердің тиімділігін бағалауға және одан әрі дамуға кедергі келтіретін негізгі кедергілерді анықтауға мүмкіндік берді.

2025 жылы біз кеңірек және жетілген іріктеуді көрдік. Зерттеу көптеген педагог-кәсіптік бағдар берушілерді қамтыды, және олардың көпшілігі енді «қоса атқару» бойынша емес, ресми ставкада жұмыс істейді. Бұл бірден сезіледі: практикалардың сипаттамасы біркелкі, ал қорытындылар – сенімдірек. 2024 жылы жауаптар көбінесе өткізілген «сағаттар» мен жекелеген оқиғалар туралы шашыраңқы жазбаларды еске түсірсе, 2025 жылы біздің алдымызда – нақты жауапкершілікпен және тәжірибелі мамандардың айтарлықтай үлесімен тұрақты жұмыс көрінісі тұр.

Процесті ұйымдастыру да өсті. Егер бір жыл бұрын кәсіптік бағдар беру жоспарлары іс-шаралардың жалпы тізбесі сияқты көрінсе, қазір әрбір мектепте нақты жұмыс істейтін құжат бар. Бұл бәрі тамаша дегенді білдірмейді: педагогтарға дайын әдістемелік жиынтықтар, қысқа және түсінікті диагностикалар, ыңғайлы цифрлық материалдар қажет – барлығын бірден алып, қолдануға болатын нәрселер.

Мектеп ішіндегі байланыстар тығыз болды. Педагогтер сынып жетекшілерімен және әкімшілікпен сенімді түрде өзара әрекеттеседі, психологтармен және ата-аналармен жиі ортақ тіл табады. Сыртқы контур әзірше қарқынды тежеп тұр: кәсіпорындармен келісімдер, экскурсияларға арналған көлік, алаңдарға қол жеткізу сияқты «проблемалар» әлі де бар. Соның салдарынан кәсіптік сынақтар мен мамандармен кездесулер сирек өткізіледі, дегенмен дәл осылар балаларға ең құнды «пайдалы» тәжірибе береді.

Мазмұндық жағынан екі жыл да «мамандықтар әлемі» және білім беру жолын таңдау сияқты таныс тіректерге негізделеді. Айырмашылығы, 2025 жылы педагогтерге алға қадам жасау үшін нақты нәтиженің жетіспейтінін атау оңайырақ болды. Анық емес «интернеттен іздейміз» дегеннің орнына, «беріңіз: тексерілген сценарийлерді, қысқа тесттерді, анық нұсқаулықтарды және шағын қолданбалы курстарды» деген нақты сұраныс естіледі. Және бұл жақсы белгі: адамдар жай ғана қолдап қоймайды, олар жылдам қозғалу үшін нақты не қажет екенін түсінеді.

Жұмыс формалары мазмұны бойынша дерлік өзгерген жоқ: әлі де әңгімелер, сынып сағаттары және басқа да шешілмеген мектеп мәселелері басым. Олар қамтуды қамтамасыз етеді, бірақ оқушыны жеке шешімге нашар жеткізеді. Биыл бұл әлдеқайда анық сезіледі. Мұғалімдер тиімді деп дәл практиканы – экскурсиялар, кәсіптік сынақтар, мамандармен кездесулер – және жеке консультацияларды атайды. Бұл бағытқа ауысуға дайындық бар, алайда уақыт, құралдар және ұйымдастырушылық қолдау ресурстары әлі жетіспейді.

Екі жылдың да қиындықтары ұқсас. Басты кедергі – уақыт пен логистика. Консультациялар мен диагностикаға арналған бөлек уақыт бөлінбейді, сапарларды кестеге енгізу қиын, әрдайым көлік пен түсінікті регламент бола бермейді. Одан сәл алшағырақ тұрған мәселе – штат және кабинет: ставка енгізіліп, жұмыс орны анықталған жерде, істер жақсы жүреді; мұның бәрі жоқ жерде, көп нәрсе ынта-жігерге негізделеді. Әр жауаптан мына ой анық көрінеді: бізге аз импровизация және көбірек дайын, ыңғайлы шешімдер қажет.

Біз бір жыл ішінде жүйенің ұйымдастырушылық тұрғыдан жетілгенін және өзінің қажеттіліктерін анық тұжырымдағанын айта аламыз. Осы өсімді оқушы үшін нақты пайдаға айналдыруға келесі қадамдар қажет: педагог-кәсіптік бағдар берушінің мәртебе уақытын, кеңістік шеңберінде бекіту, тексерілген құралдар мен «қысқа» курстардың бірыңғай жиынтығын беру, сондай-ақ колледждермен, ЖОО-мен және жұмыс берушілермен тұрақты байланыс орнату. Осылайша, әңгімелер мен сынып сағаттары «соңғы нүкте» болуын тоқтатып, жеке тәжірибе, консультация және отбасымен бірлескен қадамдар үшін бастапқы алаңға айналады. Келесі мониторингте бұл нәтиже айқын көрінеді: практикаға бағытталған формалар, отбасылық кейстер және түсінікті жеке кәсіби даму жоспары бар оқушылар саны артады.

Ата-аналардың көзқарастарымен мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысы

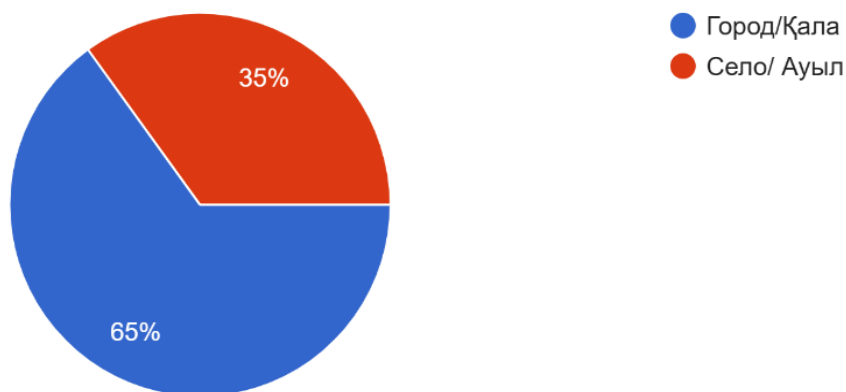
Ата-аналардың пікірін зерттеуге бағытталған мониторингтік зерттеу, педагог-кәсіптік бағдар берушілер мен сынып жетекшілерінің жалпы орта білім беру ұйымдарында жүргізетін кәсіптік бағдар беру жұмысының тиімділігіне объективті баға беруге мүмкіндік береді. Алынған деректер ата-аналар тарапынан балаларын жеке сүйемелдеуге деген жоғары сұранысты көрсетеді және өзіндік анықталу процесінде практикаға бағытталған форматтардың маңыздылығын растайды.

2025 жылғы зерттеуге Қазақстан Республикасының 200 мектебінен 15 000-ға жуық (14 805) оқушының ата-анасы қатысты (42-сурет).

42-сурет. Өз өңіріңізді таңдаңыз?

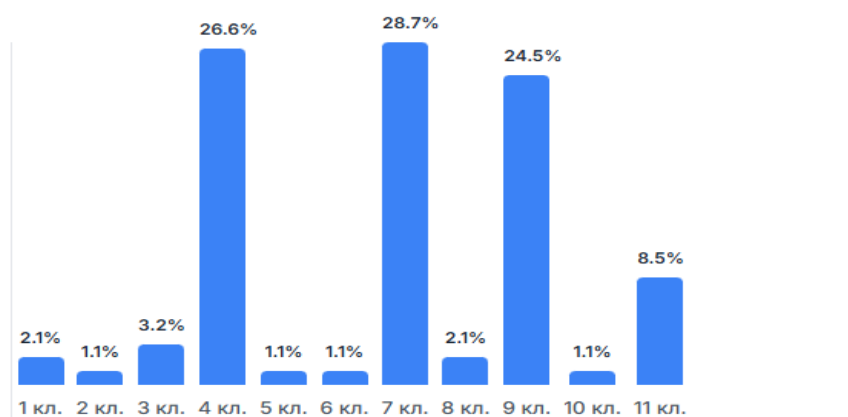
Сауалнамаға қатысқан ата-аналардың тұрғылықты жерінің құрылымын көрсетеді және қала тұрғындарының басым екенін айқындайды: респонденттердің 65%-ы қалада тұрады, ал 35%-ы ауылдық жерде тұрады. Осылайша, кейінгі сұрақтарда келтірілген жиынтық пікір, негізінен, қала аудиториясымен қалыптасады, сонымен қатар ауылдық ірі елді мекендерден тыс жерлердегі көзқарастардың айырмашылықтарын тіркеу үшін жеткілікті өкілдікті сақтайды (43-сурет).

43-сурет. Сіз қай жерде тұрасыз?

43-суретте ата-аналары мониторингке қатысқан оқушылардың сыныптары бойынша іріктеу құрылымы көрсетілген. Мониторингке қатысқан ата-аналардың сыныптар бойынша бөлінуін талдау білім беру траекториясының негізгі кезеңдеріне ерекше назар аударылғанын көрсетеді.

Ең жоғары белсенділікті 7-сынып оқушыларының ата-аналары танытты, олар сауалнамаға қатысқандардың жалпы санының 28,7%-ын құрады, бұл оқу бейінін таңдаудың бастапқы кезеңінде кәсіптік бағдар беру сүйемелдеуіне деген жоғары қажеттілікті көрсетеді. Сонымен қатар, 4-сыныптардың үлесі де жоғары болды – іріктеудің 26,6%-ы, бұл бастауыш мектептен орта мектепке ауысу кезіндегі кәсіптік бағдар беруге деген ата-аналардың ерте сұранысын көрсетеді (44-сурет).

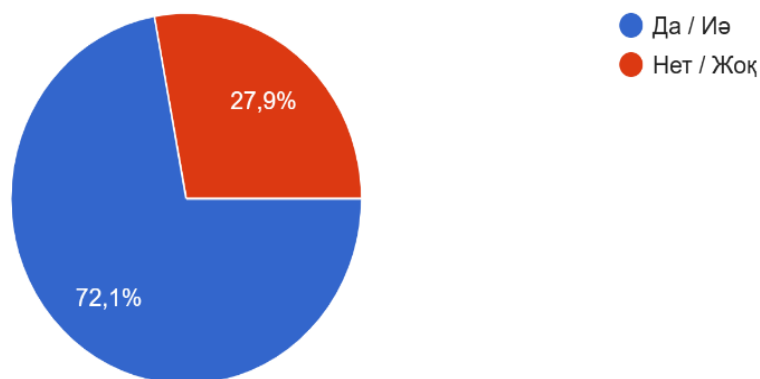
44-сурет. Сіздің балаңыз қай сыныпта оқиды?

Келесі сұрақ ата-аналардың мектептегі кәсіптік бағдар беру іс-шаралары туралы хабардар болу деңгейін зерттеуге бағытталған.

Респонденттердің көпшілігі жүргізіліп жатқан кәсіптік бағдар беру жұмысы туралы жоғары деңгейде білетінін көрсетті: сауалнамаға қатысқан ата-аналардың 72,1%-ы «Иә» нұсқасын таңдады. Бұл жоғары көрсеткіш ата-аналар қауымдастығының елеулі бөлігі үшін өткізілетін іс-шаралар туралы ақпараттың қолжетімді екенін және мектеп тарапынан тұрақты түрде берілетінін растайды, бұл базалық ақпараттық функциялардың сәтті іске асырылғанын көрсетеді.

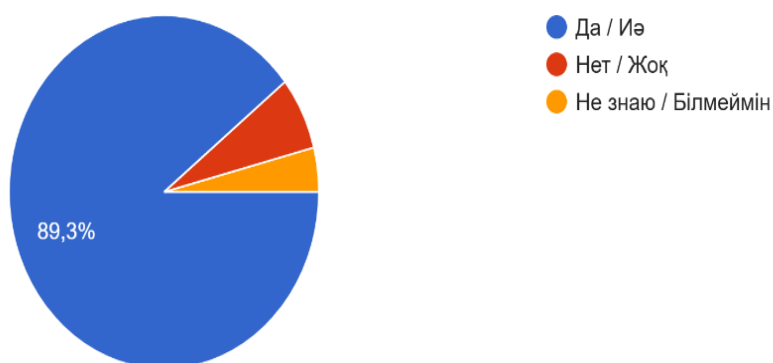
Зерттеу нәтижелерін талдау ақпарат тапшылығының айтарлықтай бар екенін көрсетеді: ата-аналардың 27,9%-ы «Жоқ» деп жауап беріп, мектепте қандай кәсіптік бағдар беру іс-шаралары өткізілетіні туралы хабарсыз екенін нақты көрсеткен. Бұл көрсеткіш барлық іріктеудің төрттен бірінен астамын құрайды және маңызды стратегиялық тәуекел болып табылады. Ол қолданыстағы коммуникация арналарының (ата-аналар жиналыстары немесе сынып жетекшілерінің хабарламалары сияқты) ата-аналар қауымдастығының елеулі бөлігіне жетпейтінін немесе жеткіліксіз тиімді екенін білдіреді. Ата-аналардың үштен біріне жуығының хабарсыз болуы, олардың балаларының кәсіби өзіндік анықталу процесіне ықтимал қатысуын төмендетеді және

отбасы мен мектептің тиімді ынтымақтастығына кедергі келтіреді (45-сурет).

45-сурет. Мектепте қандай кәсіптік бағдар беру іс-шаралары өткізілетінін білесіз бе?

Балалардың мамандықтарға қызығушылығы туралы сұраққа ата-аналардың жауаптары келесідей бөлінген: 14 805 жауаптың 89,3%-ы ата-аналар баласының әртүрлі қызмет бағыттарына қызығушылық танытатынын атап өткен. Қалған 10,7% жауап «жоқ» және «білмеймін» нұсқалары арасында бөлінген. Бұл қызығушылық әлі байқалмаған немесе оны ересектер тіркемеген отбасылар тобының бар екенін көрсетеді. Жауаптардың мұндай құрылымы, бір жағынан, кәсіптік бағдар беру жұмысының жоғары әлеуетін көрсетеді, өйткені оқушылардың басым көпшілігі табиғи танымдық мотивацияны білдіреді. Екінші жағынан, қызығушылығы қалыптаспағандарға нақты қолдау көрсету қажеттілігін көрсетеді. Бұл орайда, эпизодтық қызығушылықтың тұрақты және саналы таңдауға айналуы үшін «мектеп–отбасы» тұрақты байланысы, балаларға түсінікті форматтағы мамандықтармен танысу және уақтылы кері байланыс маңызды болып табылады (46-сурет).

46-сурет. Сіздің балаңыз әртүрлі мамандықтарға қызығушылық танытады ма?

Кәсіптік бағдар беру жұмысына қатысу туралы сұраққа берілген жауаптарды талдау келесі қорытындыларды жасауға мүмкіндік береді:

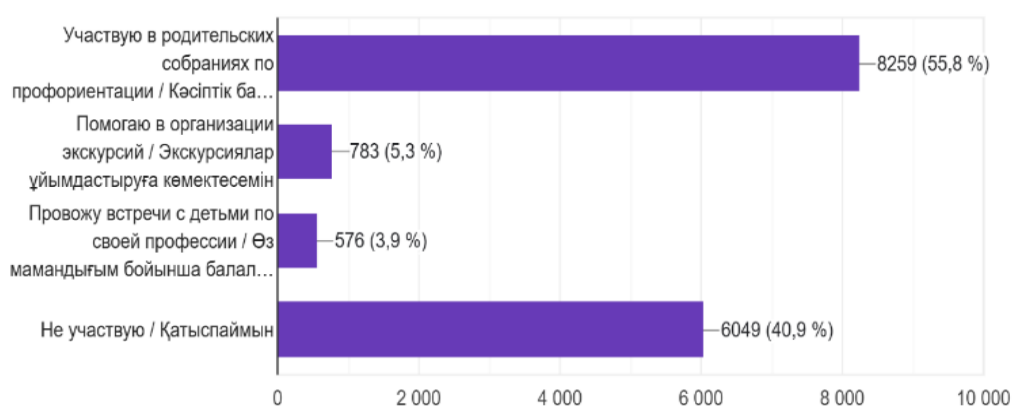
Ата-аналардың көбінесе мектептің дәстүрлі ақпараттық іс-шараларына қатысатыны байқалады, бұл олардың пассивті немесе консультативтік өзара

әрекеттесуді қалайтынын көрсетеді.

Кәсіптік бағдар беру тақырыбындағы ата-аналар жиналыстары ең көп қамтуға ие: сауалнамаға қатысқан ата-аналардың 55,8%-ы осындай жиналыстарға қатысқан. Бұл ата-аналар жиналыстарының кәсіптік бағдар беру туралы ақпараттандырудың ең тиімді және көпшілікке арналған арнасы болып қала беретінін растайды.

Ата-аналардың айтарлықтай бөлігінің кәсіптік бағдар беру іс-шараларға қатыспауы алаңдатарлық жағдай. Респонденттердің 40,9% -ы «жоғарыда аталған іс-шаралардың ешқайсысына қатыспаймын» деген жауапты таңдаған.

Бұл көрсеткіш, яғни ата-аналардың бестен екі бөлігінен астамының қатыспауы – отбасының елеулі бөлігін кәсіптік бағдар беру процесіне тартудағы жүйелі сәтсіздікті көрсетеді (47-сурет).

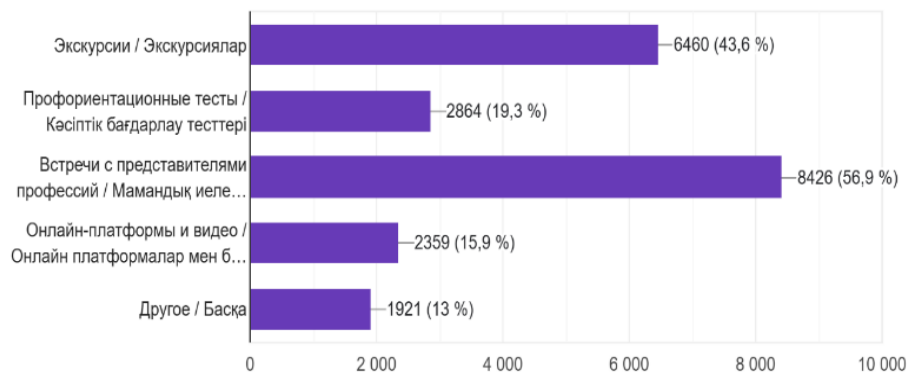
47-сурет. Сіз мектептегі кәсіптік бағдарлау жұмысына қалай қатысасыз? (Бірнеше нұсқаны таңдауға болады)

Кәсіптік бағдар берудің ең тиімді формалары деген сұраққа респонденттер мамандық иелерімен кездесулерді ерекше атап өткен. Бұл нұсқаны сауалнамаға қатысқандардың 56,9%-ы (8 426 белгілеу) қолдады, бұл отбасылардың жеке оқиғаларды тыңдауға, сұрақ қоюға және нақты мансаптық бағыттарды көруге деген сұранысын көрсетеді. Екінші орында кәсіпорындар мен ұйымдарға экскурсиялар тұр – 43,6% (6 460 жауап). Яғни, әрбір екінші ата-ана кәсіптік бағдар беру сапасын нақты жұмыс ортасына байланыстырады.

Қызығушылықтар мен бейімділіктерді диагностикалау құралдары пайдалы қосымша ретінде қабылданады: кәсіптік бағдар беру тесттерін респонденттердің 19,4%-ы (2865 жауап) атап өтсе, ал цифрлық форматтарды атап айтқанда онлайн-платформалар мен бейнелерді – 15,9%-ы (2 360 жауап) көрсеткен. «Басқа» үлесі 13,0% (1 921 жауап) – мектептер мен қауымдастықтар пайдаланатын жергілікті практикалар ауқымын көрсетеді, алайда олар әлі басым бағытты қалыптастырмаған.

Жалпы алғанда, нәтижелер өзара әрекеттесудің практикаға бағытталған және жекелендірілген формаларының басымдығын растайды. Ал цифрлық және диагностикалық құралдар қолдау функциясын атқарады және максималды нәтиже алу үшін «кездесу + экскурсия» сценарийлеріне

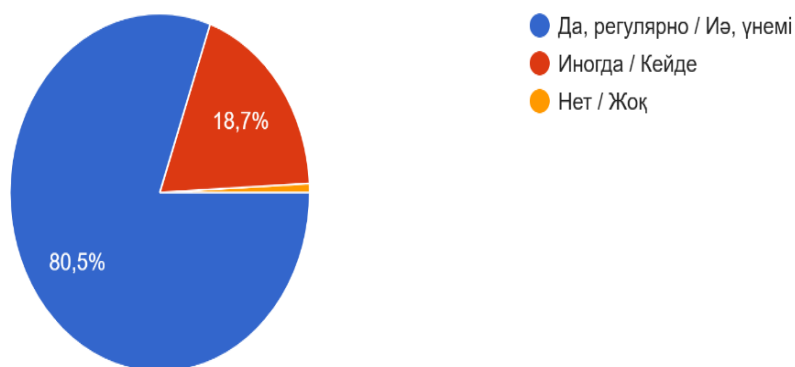
кіріктіруді талап етеді (48-сурет).

48-сурет. Кәсіптік бағдарлаудың қандай түрлері ең тиімді деп санайсыз?
(Бірнеше нұсқаны таңдауға болады)

Келесі сұрақ балалардың отбасында мамандыққа деген қызығушылықтары мен болашақ жоспарлары туралы қаншалықты жиі әңгімелесетінін зерттеуге бағытталған. Диаграмма бұл тақырыпта үй жағдайындағы әңгімелердің жоғары деңгейін көрсетеді: ата-аналардың 80,5%-ы мұны үнемі жасайтынын, тағы 18,7%-ы мезгіл-мезгіл осы тақырыпқа оралатынын, ал тек 0,8%-ы ғана мұндай талқылаулардың мүлдем болмайтынын атап өткен.

Отбасылар мамандық таңдауда қолдау күтеді, сондықтан мектеп кәсіби бағдар беруді жоспарлау кезінде ата-аналармен тұрақты диалогқа сүйене алады. Сонымен қатар, баланың кәсіби болашағы туралы талқылаулардың кезең-кезеңмен өтуі жүйелі жұмысты ұйымдастыру үшін әлі де әлеуеттің бар екенін көрсетеді. Егер сынып жетекшісі мұндай әңгімелерге үй жағдайында қолдануға болатын түсінікті материалдарды (мысалы, қысқаша жадынамалар, шағын диагностикалар, кездесулер мен экскурсиялардың қорытындылары) ұсынса, мерзімді болатын талқылаулар оқушыны тұрақты бірлескен сүйемелдеуге айналып, оның жеке траекториясын құруға ықпал етеді (49-сурет).

49-сурет. Сіз балаңызбен оның болашақ мамандығы мен қызығушылығы туралы сөйлесесіз бе?

Ата-аналардың «Сіздің ойыңызша, оқушының кәсіби өзіндік анықталуында мектеп қандай рөл атқаруы керек?» деген сұраққа берген жауаптары бұл процесте білім беру ұйымының жетекші және айқындаушы рөліне деген жоғары келісімді және бірыңғай қоғамдық сұранысты көрсетеді. Жалпы іріктеу 87 дұрыс жауаптан тұрды, олар стандартталып, күтілетін жауапкершілік санаттары бойынша бөлінді.

Ата-аналардың басым көпшілігі мектептен кәсіптік бағдар беруде белсенді және айқындаушы функцияны күтеді. Жауаптарда «маңызды» рөл басым болды, ол 49,4% дауыс жинады. Бұл ата-аналардың жартысына жуығы кәсіптік бағдар беруді мектеп жұмысының негізгі бағыты ретінде қабылдайтынын және оның елеулі ресурстар мен жүйелі тәсілді талап ететінін білдіреді.

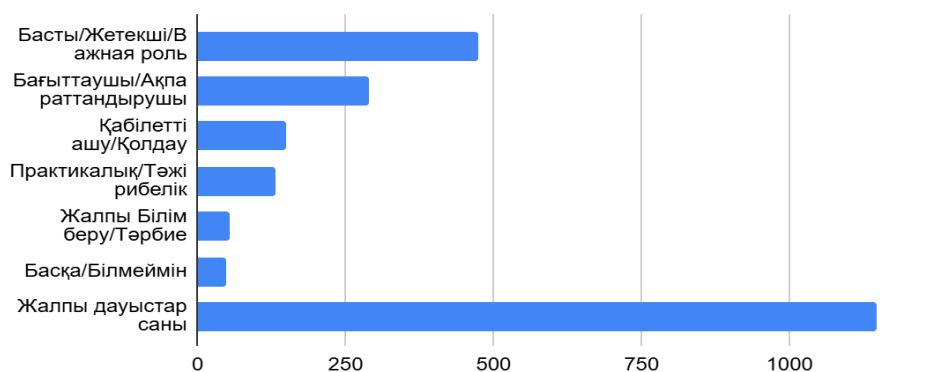
Ата-аналардың 23,0%-ы мектепті баланың мансаптық траекториясын таңдауда айқындаушы орталық ретінде көреді («негізгі рөл» жауаптары).

Бұл екі санатты қоса алғанда, ата-аналардың 72,4%-ы мектептен екінші немесе көмекші емес, жетекші, айқындаушы функцияны күтеді.

Респонденттердің аз ғана, бірақ маңызды бөлігі мектептің рөлін белсенді, бірақ негізгі емес деп анықтайды: «бағыттаушы рөл» (кеңес беруші) және «көмекші рөл» (таныстырушы, қосалқы) санаттары жиынтығында 18,4%-ды құрады (әрқайсысы 9,2%-дан). Бұл ата-аналар мектепті баланы бағыттайтын және кеңес беретін үйлестіруші ретінде көреді, бірақ түпкілікті шешімді отбасына қалдырады.

Белгісіздік аймағы («білмеймін», «жауап беруге қиналамын») минималды болды және тек 6,9%-ды құрады, бұл ата-аналардың көпшілігінде пікірдің жоғары деңгейде қалыптасқанын көрсетеді.

«Ешқандай» рөл атқармау туралы жауап ең төменгі көрсеткішті – бар болғаны 3,4%-ды құрады. Бұл факт мектептің аталған процеске қатысу қажеттілігіне қатысты скептицизмнің (күдіктің) іс жүзінде толықтай жоқ екенін растайды. Осылайша, алынған нәтижелер ата-аналар қауымдастығының көзқарасы бойынша кәсіптік бағдар беру жұмысы мектептің стратегиялық басымдығы болуы тиіс екенін бірыңғай көрсетеді (50-сурет).

50-сурет. Сіздің ойыңызша, оқушының кәсіби өзін-өзі анықтауында мектеп қандай рөл атқаруы керек?

Мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысын жақсарту бойынша ұсыныстарға қатысты жауаптарды талдау парадоксалды көріністі анықтады: практикалық, қызметке бағытталған форматтарға деген нақты және жоғары сұраныс аясында ата-аналардың пассивті позициясы басым.

Респонденттердің ең көп бөлігі (30,8%) жақсарту бойынша белсенді ұсыныстар жасамаған. Бұл топ ең үлкен топ болып табылады және ата-аналардың пассивті екенін көрсетеді. Сауалнамаға қатысқан ата-аналардың 18,5%-ы бәрі көңілге қонады деп жауап берген. Бұл ата-аналардың айтарлықтай бөлігі қазіргі кәсіптік бағдар беру жұмысының деңгейіне қанағаттанғанын білдіреді.

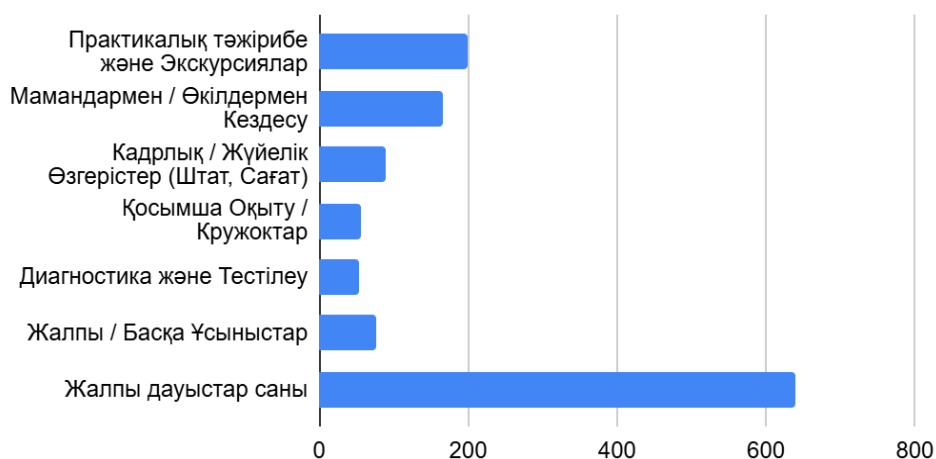
Осы екі топты біріктіргенде, жалпы үлес 49,3%-ды құрайды. Бұл ата-аналардың жартысына жуығы өзгерістерді қажет деп санамайды немесе оларды ұсынуға дайын емес.

Ата-аналардың белсенді ұсыныстары арасында оқушылардың еңбек нарығымен тікелей байланысын қамтамасыз ететін форматтарға сұраныс басым:

«Экскурсиялар/Практика» (18,5%). Ата-аналар кәсіпорындарға, оқу орындарына және практикалық ұйымдарға экскурсиялар санын арттыруды талап етеді. Бұл олардың практикалық кәсіптік бағдар беруді қалайтынын көрсетеді.

«Мамандармен кездесулер» (7,7%). Маңыздылығы бойынша екінші орында тұрған сұраныс – мамандық иелерімен тұрақты кездесулер ұйымдастыру, бұл ақпаратты бірінші қолдан алуға мүмкіндік береді.

Негізгі қорытынды – пассивтілікті (49,3%) жеңу үшін белсенді сұраныс бар практикалық форматтарды (26,2%) енгізу қажет. Мектеп пассивті ата-аналарды тарту үшін экскурсиялар мен кездесулерді кеңінен қолдануы тиіс (51-сурет).

51-сурет. Мектептегі кәсіптік бағдарлау жұмысын жақсарту бойынша Сіздің ұсыныстарыңыз:

Қорытындылар

Ата-аналар қауымдастығының пікіріне жүргізілген мониторинг ата-аналардың үміттері мен қатысуға дайындығы және мектептің кәсіптік бағдар беру қызметіне нақты араласуы арасында айтарлықтай теңгерімсіздіктердің бар екенін анықтады.

Ата-аналар оқушылардың кәсіби өзіндік анықталуында мектептің жетекші рөліне қатысты бірауыздан келіседі: ата-аналардың 72,4%-ы мектептің балаларының мансаптық таңдауында «маңызды» (49,4%) немесе «негізгі» (23,0%) рөл атқаратынын күтеді. Респонденттердің 10%-дан азы мектепке қосалқы, екінші дәрежелі немесе таныстырушы функцияны ғана береді.

Демек, ата-аналар кәсіптік бағдар беру үшін толық жауапкершілікті өз мойнына алуға дайын емес, керісінше, бұл функцияны мектепке жүктейді, оны процестің негізгі сарапшысы мен ұйымдастырушысы ретінде қарастырады.

Осылайша, білім беру ұйымдарына кәсіптік бағдар беру жұмысының сапасы үшін жоғары стратегиялық жауапкершілікті жүктейді.

Зерттеу барысында ата-аналардың мәлімделген қызығушылығы мен нақты белсенділігі арасында елеулі алшақтық анықталды. Аталған жағдай маңызды ұйымдастырушылық кедергілердің бар екенін көрсетеді. Ата-аналар экскурсиялар және жұмыс берушілермен кездесулер сияқты практикалық іс-шараларға қатысуға жоғары дайын екендіктерін білдіргенімен (шамамен 69,3%), сол кәсіптік бағдар беру экскурсиялары/кездесулеріне нақты қатысу небәрі 24,5%-ды құрайды. Қатысудың ең жоғары көрсеткіштері кәсіптік бағдар беру тақырыбындағы ата-аналар жиналыстары сияқты дәстүрлі, уақытты аз қажет ететін форматтарда тіркелген (55,8%).

Жоғары сұранысқа қарамастан, практикалық іс-шараларға нақты қатысудың төмен деңгейі кесте, логистика немесе жеткіліксіз ақпараттық қолдау жойылуы қажет негізгі кедергілер болып табылатынын көрсетеді.

Отбасылардың мектептің кәсіптік бағдар беру жұмысынан толықтай шеттетілуі елеулі проблема болып табылады. Атап айтқанда, ата-аналардың 40,9%-ы «жоғарыда аталған іс-шаралардың ешқайсысына қатыспаймын» деп көрсеткен, яғни ата-аналар қауымдастығының бестен екісінен астамы толықтай пассивті болып қалып отыр. Соған орай, мектеп осы қатыспайтын топтың қажеттіліктері мен шектеулерін ескере отырып, белсендірудің мақсатты бағдарламаларын әзірлеуі қажет. Бұл бағдарламаларды іске асыру үшін цифрлық немесе асинхронды форматтарды қолдану тиімді болуы мүмкін.

Сонымен қатар, ұсыныстар жасауға дайын ата-аналар арасында еңбек нарығымен өзара әрекеттесудің нақты форматтарына сұраныс басым. Атап айтқанда, («Экскурсиялар /Практика» (18,5%) және «Мамандармен кездесулер» (7,7%) көрсеткіштері жоғары.

Ата-аналар кәсіптік бағдар беруді ең тиімді жақсарту лекциялар мен жиналыстар санын көбейтуде емес, керісінше оқушыларға нақты,

практикалық тәжірибе алуға және мамандармен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік беруде деп есептейді.

Сондай-ақ, ата-аналардың айтарлықтай бөлігі жақсарту жөнінде нақты ұсыныстарының болмауы кәсіптік бағдар беру жүйесінің дамуына кедергі келтіруі мүмкін екенін атап өткен жөн.

2024 және 2025 жылдары ата-аналар арасында жүргізілген мониторинг нәтижелерін талдау кәсіптік бағдар беру қызметін жандандыру бойынша қабылданған шаралардың тиімділігін бағалауға және жұмыс сапасына қатысты сұраныстардағы тұрақты үрдістерді анықтауға мүмкіндік береді. 2025 жылғы зерттеудің іріктеу көлемі 2024 жылғы іріктеумен салыстырғанда (2024 ж. 4984 ата-ана, 2025 ж. 14 805 ата-ана) үш есеге жуық үлкен болғандықтан, алынған қорытындылардың статистикалық сенімділігі айтарлықтай артты (1-кесте).

1-кесте. Қатысу динамикасы

Көрсеткіш	2024 жылғы мониторинг	2025 жылғы мониторинг	Өзгеріс (п.т.)
Қатыспаған ата-аналардың үлесі	64,3% (3205 респондент)	40,9%	23,4 п.т.

Екі жыл ішінде ата-аналар арасындағы сауалнамалар жалпы алғанда тұрақты оң динамиканы көрсетті. Отбасылардың мектептегі кәсіптік бағдар беру туралы хабардарлығы сәл ғана өскен: егер 2024 жылы ата-аналардың 71%-ы өткізілген іс-шаралар туралы білсе, 2025 жылы бұл көрсеткіш 72,1%-ға жеткен. Ата-аналардың үштен біріне жуығы әлі де ақпарат алмасудан тыс қалып отыр (2024 ж. 29%, 2025 ж. 27,9%), бұл тұрақты «ақпараттық көлеңке» барын және байланыс арналарын – күнделіктер мен чаттардан бастап, әр іс-шарадан кейінгі қысқаша дайджесттерге дейін – қосымша реттеу қажеттігін көрсетеді.

Ата-аналардың қатысуы айтарлықтай белсенді болды. Ешқандай форматқа қатыспаған отбасылардың үлесі 2024 жылғы 65%-дан 2025 жылы 40,9%-ға дейін төмендеген. Ата-аналар жиналыстары жаппай «тірек» болып қалып отыр: 2025 жылы оларға сауалнамаға қатысқандардың 55,8%-ы қатысқан, яғни мектеп әлі де кең ақпараттандыруға басымдық беріп, біртіндеп практиканы қосуда. Сонымен қатар, ата-аналардың сұранысы анағұрлым нақты болды. Егер 2024 жылы олар көбінесе «көбірек практика» – экскурсиялар, «өзін-өзі сынап көру» мүмкіндіктері, уақыт және жеке әңгімелер – сұраса, 2025 жылы тиімді формалардың нақты иерархиясы қалыптасқан: бірінші орында – мамандармен кездесулер (56,9%), одан кейін экскурсиялар (43,6%), сосын тесттер (19,4%) және онлайн-платформалар (15,9%); басқа идеялар 13,0% жинаған. Бұл отбасылардың бағыты «мамандықтар туралы» ақпараттан нақты тәжірибе мен еңбек адамдарымен тікелей байланысқа қарай ауысып жатқанын білдіреді.

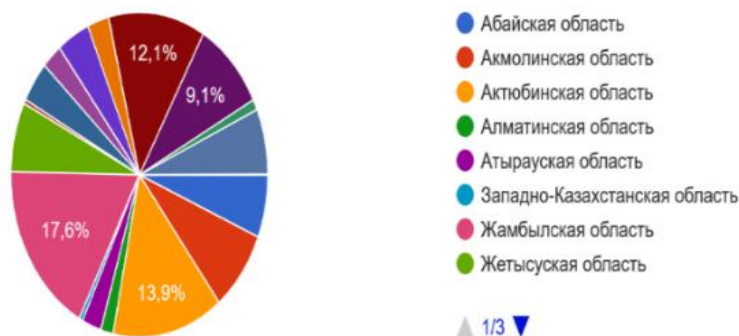
2025 жылы отбасылық бақылау ерекше айқын көрінді: ата-аналардың 80,5%-ы баласымен оның қызығушылықтары мен болашағын үнемі талқылайды, тағы 18,7%-ы мұны сирек жасайды, ал 89,3%-ы балалардың мамандықтарға деген тұрақты қызығушылығын атап өткен. 2024 жылы мұндай салыстырмалы өлшемдер болмаған, бірақ бұл көрсеткіштердің өзі үй жағдайындағы диалогқа ресурс ретінде сүйену үшін жеткілікті. Мектепке «әңгімелесуге себеп болатын» түсінікті нәрселер беру керек – қысқа тест нәтижелері, экскурсия қорытындылары, талқылауға арналған сұрақтары бар жадынамалар, отбасы үшін шағын тапсырмалар. Ерте бастауға деген көзқарас та қолайлы болып көрінеді: 2024 жылы ата-аналардың 73%-ы кәсіптік бағдар беруді ерте кезеңде қолдаған, 27%-ы күмәнданған. 2025 жылы тікелей қайта өлшем болмаған, алайда үй жағдайындағы әңгімелердің жоғары жиілігі және «бетпе бет әңгімелесу» формаларының басымдығы бастауыш және орта мектептерде жүйелі жұмысқа дайындықты жанама түрде растайды.

Осылайша, 2024 жылмен салыстырғанда, 2025 жылы ата-аналар хабардарлығының артқаны, іс-шараларға жиірек қатысуы және оларға не тиімді екенін (кездесулер мен экскурсиялар) нақты атауы байқалады. Сонымен қатар, екі тұрақты міндет (мәселе) қалып отыр: біріншіден, коммуникация әлі жетпейтін үлкен «үнсіз» топтың болуы; екіншіден, практикаға бағытталған кейс-тапсырмалар мен жеке маршруттардың жетіспеуіне байланысты жаппай іс-шараларға қарай ауытқу. Шешімдер қарапайым: «кездесу – экскурсия – қысқа диагностика – отбасылық талқылау» желісін күшейту, әрбір іс-шараны ата-аналарға арналған қысқа есептермен сүйемелдеу және отбасылардың қатысуын бір реттік эпизодтардан жоспарлы бірлескен таңдау траекториясына біртіндеп ауыстыру қажет.

Білім алушыларға мониторинг жүргізу

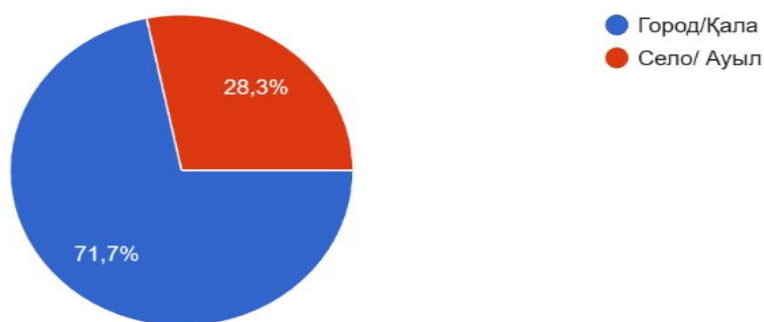
4-сыныптардағы кәсіптік бағдар беру жұмысы

Зерттеуге Қазақстан Республикасының барлық аймақтарындағы 200 мектептің 4 – сыныптарында оқитын 4068 оқушы қатысты (52-сурет).

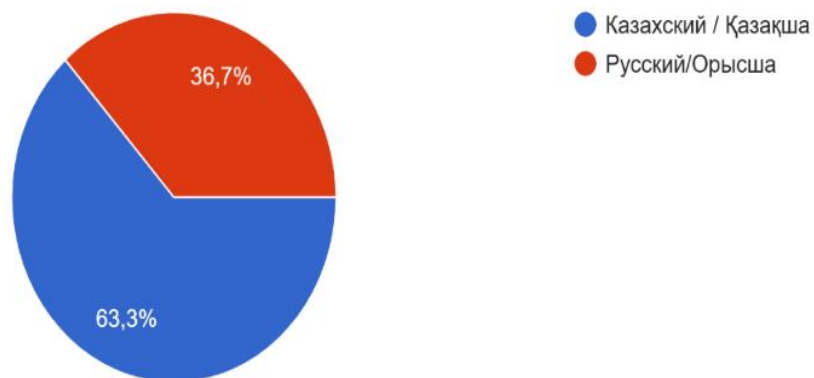
52-сурет. Өз өңіріңізді таңдаңыз?/ Выберите свой регион?

4-сынып оқушыларының жауаптар жиынтығы бойынша мектептердің қалалық орналасуы басым: қалалардың үлесі 71,7% (шамамен 2 917 сауалнама) құрайды, ал ауылдық жерлердің үлесі 28,3% (шамамен 1 151 сауалнама) құрайды. Бұл дерек урбанизацияланған ортаға қарай ауытқуды қалыптастырады және ресурс пен ұйымдастырушылық параметрлері өзгеше болуы мүмкін ауылдық жағдайларға анықталған тәжірибелерді ауыстыру кезінде сақтықты талап етеді (53-сурет).

53-сурет. Сіздің мектебіңіз қай жерде орналасқан?

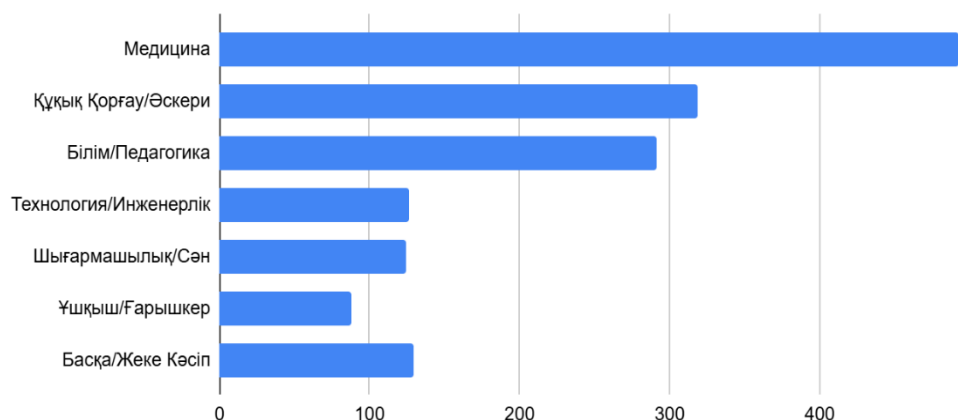
Іріктеу құрылымы қазақ тілінде оқытатын оқушылардың басымдығын көрсетеді: қазақ тіліндегі жауаптардың үлесі 63,3%-ды (шамамен 2 575 сауалнама) құраса, орыс тіліндегі сегмент 36,7%-ды (шамамен 1 493 сауалнама) құрайды. Осы деректер жиынтығының негізінен қазақ тілді бейіні бар екенін көрсетеді. Сондықтан, кіші мектеп оқушыларының кәсіптік бағдар беру белсенділігінің келесі көрсеткіштерін талдау кезінде білім беру ортасының тілдік ерекшеліктерін ескеру қажет (54-сурет).

54-сурет. Оқыту тілі?

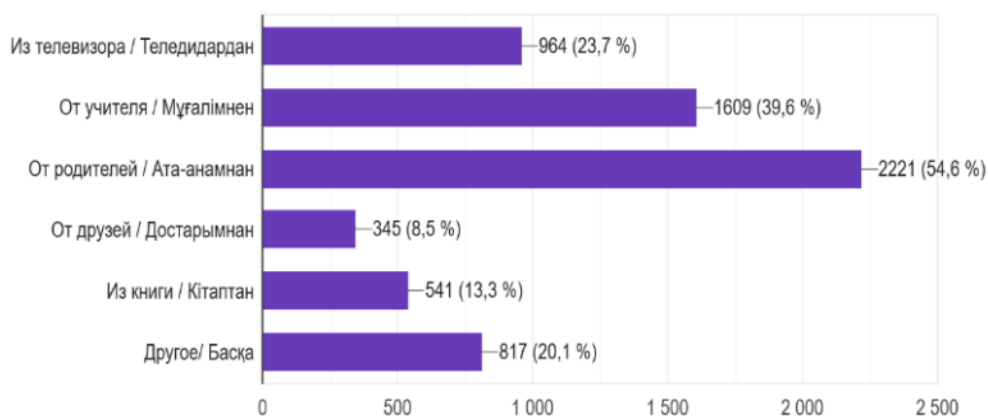
«Саған қандай мамандықтар ұнайды? (2–3 мамандық жаз)» деген сұраққа берілген жауаптарды өңдеу әлеуметтік бағыттағы мамандықтардың айқын көшбасшылығын көрсетеді. Денсаулық сақтау саласы (дәрігер, стоматолог, ветеринар) барлық атаулардың 28,6%-ын құрайды, ал білім беру саласы (мұғалім) 21,4% жинаған. Бұл екеуі бірге жиынтықтың жартысынан астамын құрайды және кіші мектеп оқушыларының түсінікті және әлеуметтік маңызы бар рөлдерге бағытталғанын көрсетеді.

Екінші маңызды қызығушылық танытқан спорт пен онымен байланысты мамандықтарда – 9,5%. Одан кейін шығармашылық және медиа-кәсіптер (дизайнер, суретші, музыкант, актер) 8,7% және құқық қорғау бағыттары (полиция/полиция қызметкері/милиция) 7,1%-ды құрайды. Технологиялық траекториялар анағұрлым байсалды ұсынылған: IT және робототехника – 4,8%, авиациялық рөлдер (ұшқыш/стюардесса/ұшқыш) және инженерлік-көлік/құрылыс бағыттары – әрқайсысы 4,0%-дан. Ғылыми-ғарыштық тақырыптар мен өрт сөндіру қызметі – әрқайсысы 3,2%-дан. Тамақтандыру және қызмет көрсету саласының кәсіптері (аспаз/кондитер/сатушы) 2,4%-ды құрады, ал әскери қызмет пен құқық (заңгер) – әрқайсысы 0,8%-дан. Басқа немесе дұрыс емес жазбалардың үлесі 1,6%-ды құрады. Мұндай басымдықтар құрылымы қызығушылықтардың әлеуметтік бағыттағы мамандықтарға ерте шоғырланғанын көрсетеді, ал STEM-бағыттарының әлі де шектеулі болуын білдіреді. Бұл кіші мектеп оқушыларына арналған кәсіптік бағдар беру іс-шараларын және мысалдарын жобалау кезінде ескерілуі тиіс маңызды фактор болып табылады (55-сурет).

55-сурет. Қандай мамандықтар ұнайды?

Кәсіптік ақпарат алу арналарының нақты иерархиясын тіркейді. Негізгі ақпарат көзі ретінде ата-аналар — 54,6% (2 222 жауап) анықталды, бұл отбасының еңбек әлемі туралы алғашқы түсініктерді қалыптастырудағы жетекші рөлін растайды. Екінші маңызды делдал ретінде мұғалім — 39,6% (1 610 жауап) аталған, ол мектептің бала мен кәсіби рөлдер арасындағы маңызды рөлін көрсетеді. Медиа орта теледидар арқылы ұсынылған — 23,7% (964 жауап), ал кітаптар жеке ақпарат көзі ретінде 13,3% (541 жауап) жинаған, бұл кіші мектеп оқушыларының баспа материалдарына таңдап қарайтынын білдіреді. Достардың ықпалы шектеулі — 8,5% (345 жауап). Сонымен қатар, «Басқа» блогы 20,1%-ға (817 жауап) жеткен. Аталған факт негізгі санаттарға кірмеген қосымша арналардың әртүрлілігін көрсетеді және кәсіптер туралы ағартушылық іс-шараларды жоспарлау кезінде көп арналылықты ескеру қажеттігін атап көрсетеді (56-сурет).

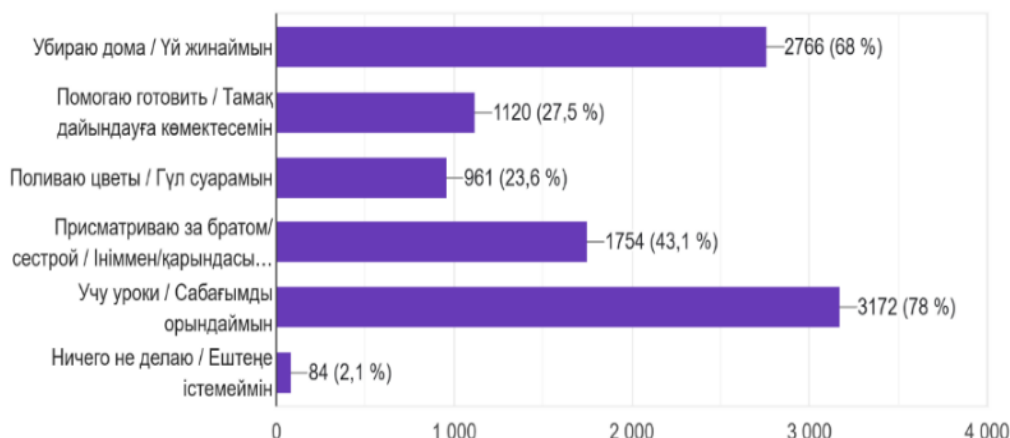

56-сурет. Бұл мамандықтар туралы қайдан білдің?

Келесі сұраққа берілген жауаптар төртінші сынып оқушыларының үй шаруасына тұрақты қатысатынын анықтады. Ең жиі атап өтілген міндет — сабақ орындау — 78% (3 172 жауап), бұл күнделікті жауапкершіліктің жалпы фонын қалыптастырады. Тәртіпті сақтауға қатысу аздап сирек тіркелген — үй жинау 68%-да (2 767 жауап), ал іні-қарындастарына қарау рөлі 43,1%-да (1 754

жауап) көрініс тапқан, бұл отбасы ішіндегі қамқорлық функцияларының бөлінуін көрсетеді.

Шаруашылық-тұрмыстық көмек блогы тамақ дайындаумен – 27,5% (1 120 жауап) және өсімдіктерге күтім жасаумен – 23,6% (961 жауап) ұсынылған. Бұл ретте, ешқандай міндет орындамайтындардың үлесі минималды – 2,1% (84 жауап). Мұндай көп таңдаулы жауаптар құрылымы көптеген балалар үшін үй міндеттерінің оқу жүктемесімен үйлесетінін, ал міндеттер спектрі тұрақты тұрмыстық іс-әрекеттерден бастап, кездейсоқ қатысу формаларына дейін өзгеріп отыратынын куәландырады (57-сурет).

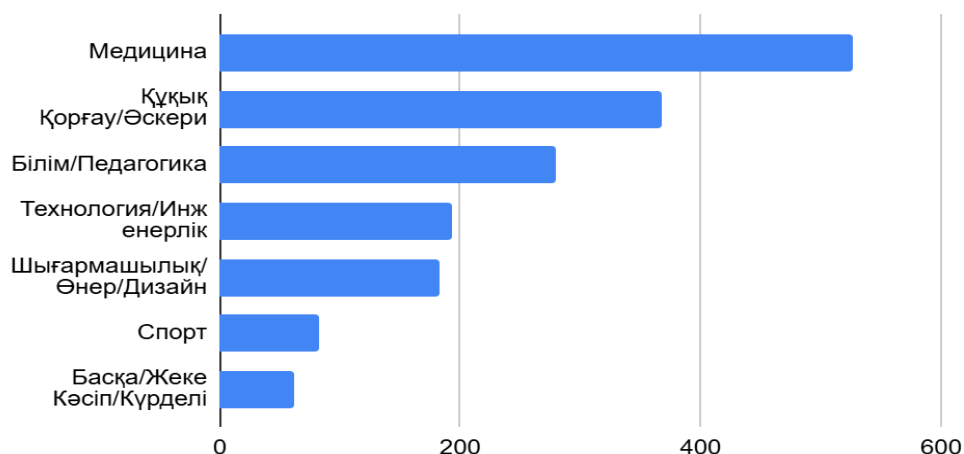
57-сурет. Үйде қандай міндеттер орындайсың?

«Болашақта кім болғың келеді?» сұрағына берілген жауаптар келесідей бөлінді: денсаулық сақтау саласының мамандықтары жалпылама 23,0%-ды құрайды, ал келесі орындарды спорт саласы – 11,0% (футболшы мен жаттықтырушыны қоса алғанда), сондай-ақ жекелеген және әр түрлі нұсқалар шоғырланған «Басқалары» санаты – 11,0% (58-сурет) иеленеді.

Шығармашылық және медиа мамандықтары (актриса, модель, журналист, хореограф, визажист, суретші) 10,0%-ды, ал педагогикалық бағытты (мұғалім) – 8,0%-ды құрайды. Құқық қорғау және қауіпсіздік бағыттары (полиция, полицей, арнайы жасақ, прокурор) да дәл осы 8,0%-бен маңызды орын алады.

Авиациялық-ғарыш саласына (ұшқыш, стюардесса, ғарышкер) деген қызығушылық 7,0% деңгейінде, инженерлік және сәулет – 5,0%, дәл осы пайызбен тамақтану және сервис саласы (аспаз/кондитер) – 5,0% көрсеткішіне ие; кәсіпкерлік – 4,0%, IT-мамандықтар – 3,0%, заңгерлік бағыт – 3,0%, ал өрт сөндіру қызметі 2,0%-пен тізімді аяқтайды.

Бұл үлестер бастауыш мектеп оқушыларының әлеуметтік маңызы бар және «көрінетін» рөлдерге ерте бағытталғанын көрсетеді, бұл ретте инженерлік-технологиялық және кәсіпкерлік таңдаулардың қатысуы байқалады. Бұл бастауыш мектепте мысалдарды, тапсырмаларды және кәсіби сынамаларды таңдау кезінде ескерілуі керек (58-сурет).

58-сурет. Болашақта кім болғың келеді?

Келесі сұраққа берілген жауаптар шешуші негіз ретінде жеке қызығушылықтың басым екенін көрсетеді: «ол қызықты» деген нұсқа 43,7% жинап, мотивацияның негізгі контурын қалыптастырады. Хабардар болу да маңызды рөл атқарады – «бұл мамандық туралы көп естідім» дегендердің үлесі 29,7%-ды құрайды, ал отбасылық сабақтастық сиректеу тіркелген – 9,0% оның анасының немесе әкесінің жұмысы екенін атап өткен.

Қалған мотивтер аз үлестермен ұсынылған және жалпы 8,8%-ды құрайды: бұған мамандық жарнамасына жекелеген сілтемелер, достардың ықпалы және «ұнайды» сияқты тұжырымдар кіреді. Бұл жеке қызығушылық пен сала туралы білімнің сыртқы ынталандырушы факторлардан басым екенін көрсетеді (59-сурет).

59-сурет. Бұл мамандықты неге таңдадың?

Берілген жауаптардың жалпылама тұжырымдарға басымдық бергенін көрсетеді: «көптеген/әр түрлі/барлық» кәсіптер туралы нұсқаларының үлесі 28,1%-ға (32 жауап) жеткен, бұл сабақтарда тақырыптардың кең көлемде, бірақ әрдайым нақтыланбаған түрде қамтылғанын білдіреді.

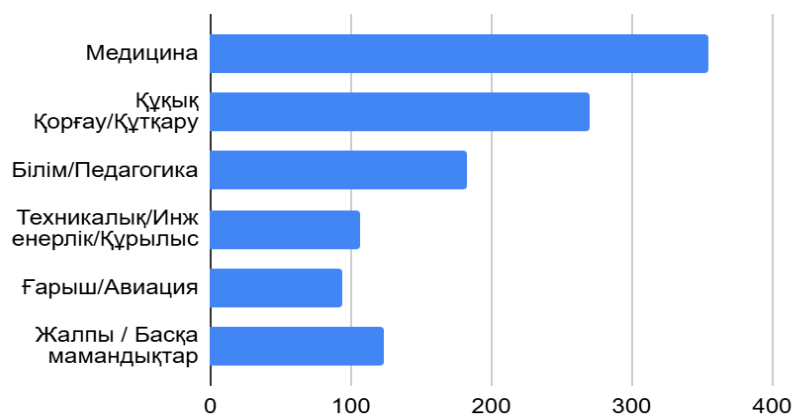
Нақты бағыттар арасында медициналық мамандықтар алдыңғы орында тұр – 14,9% (17 жауап), одан кейін педагогикалық блок – 14,0% (16 жауап), сондай-ақ ғарыш мамандықтары – 10,5% (12 жауап); бұл үш топ бірге еске

алынатын тақырыптардың мазмұндық өзегін құрайды.

Жауап беруге қиналғандардың немесе мұндай әңгімелердің болмағанын көрсеткендердің үлесі де айтарлықтай – 9,6% (11 жауап), ал осыған тең көрсеткішті «басқалары» санатына жинақталған жекелеген, әр түрлі жауаптар – 9,6% (11 жауап) құрайды.

Салалық сюжеттер аз көрініс тапқан: жаратылыстану-ғылыми және индустриялық бағыт (геолог, металлург, шахтер, математик, археолог) – 4,4% (5 жауап), өрт сөндіру-құтқару саласы – 3,5% (4 жауап), құқық қорғау – 2,6% (3 жауап), ал IT және авиация мамандықтары эпизодты түрде – әрқайсысы 0,9% (1 жауап) деңгейінде, сондай-ақ заңгерлік сала да 0,9% (1 жауап) тіркелген.

Жалпы алғанда, бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік маңызы бар рөлдерге – дәрігер, мұғалім, ғарышкер – байланысты тақырыптарды жақсы есте сақтайтынын көрсетеді. Сонымен қатар, нақты емес атаулардың көп болуы, сабақтарда кәсіби тақырыптарды дәлірек белгілеу және оларды нақты мысалдармен, мамандық атауларымен толықтыру қажеттігін меңзейді (60-сурет).

60-сурет. Сабақтарда немесе сынып сағаттарында қандай мамандықта туралы білдің?

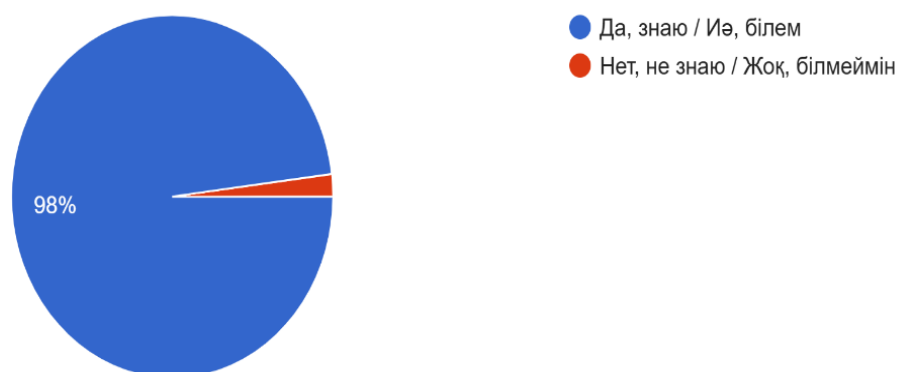
Төртінші сынып оқушыларының көпшілігі еңбекті ішкі мотивациямен байланыстырады: «жан қалауы» деген нұсқа 36,1% құраса, «адамдарға көмектесу» деген нұсқа 34,4% құрайды; ал «ақша табу тәсілі» сияқты утилитарлық мотивтер айтарлықтай сирек кездеседі – 25,3%, ал «жай ғана жұмыс» деген түсінік ең төменгі деңгейде – 4,2% болады.

Бұл жауаптардың жалпы көрінісі қарапайым: балаларда өзін-өзі іске асыру және пайдалы болу құндылықтары басым, ал ақшаға қатысты мотив әлі екінші орында тұр. Кәсіптік бағдар беру тұрғысынан былайша түсіндіріледі: мектеп іс-шаралары баланың қызығушылықтарын мамандықтардың әлеуметтік маңыздылығымен және еңбектің нақты экономикалық аспектілерімен байланыстыруы тиіс, бұл таңдау туралы неғұрлым тұтас түсінік қалыптастыруға көмектеседі (61-сурет).

61-сурет. Сен үшін еңбек дегеніміз не?

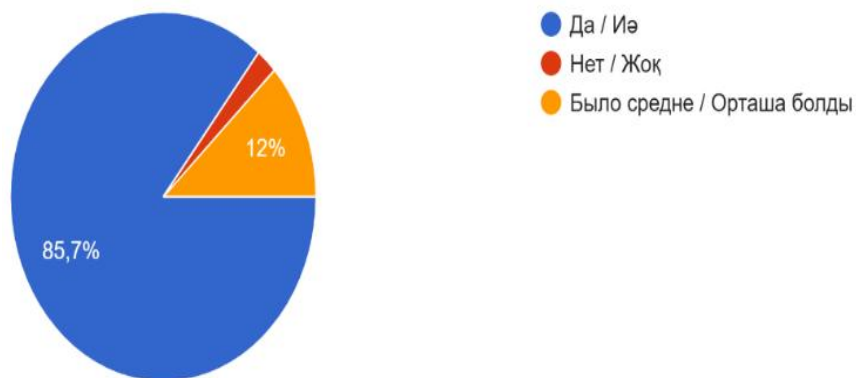
Төртінші сынып оқушыларының басым көпшілігі ата-аналарының мамандығын сенімді түрде атайды: «иә, білемін» деген жауаптардың үлесі 98% (шамамен 3987 жауап) болса, «жоқ, білмеймін» дегендер 2%-ды (шамамен 81 жауап) құрайды. Аталған көрсеткіш отбасының кәсіби ортасының өте ашық екенін көрсетеді және бұрынғы диаграммалардың қорытындысын растайды: отбасы – еңбек әлемі туралы бастауыш мектеп кезеңінен-ақ базалық түсініктерді қалыптастыратын негізгі ақпарат көзі болып табылады (62-сурет).

62-сурет. Ата-анаңның мамандығын білесің бе?

Төртінші сынып оқушыларының басым көпшілігі мектепте өткізілген іс-шараларды оң бағалайды: «иә, ұнады» деген нұсқа 85,7% (шамамен 3486 жауап) жинаса, тағы 12,0% (шамамен 488 жауап) бейтарап тәжірибе «орташа болды» деп атап өткен, ал тек 2,3% (шамамен 94 жауап) «жоқ» деп көрсеткен.

Жауаптардың мұндай бөлінісі бастауыш сынып оқушыларының кәсіптік бағдар беру форматтарын жоғары деңгейде қабылдайтынын көрсетеді. Сонымен қатар, сапаны қосымша реттеу нүктесін меңзейді: «орташа» әсерлерді тұрақты оң әсерлерге айналдыру үшін интерактивтілікті арттыру және оларды мамандықтардың нақты мысалдарына байлау қажет (63-сурет).

63-сурет. Мектепте өткізілетін мамандықтар туралы іс-шаралар ұнады ма?

Оқушылардың болашақта мамандығын қалай таңдауды жоспарлайтыны туралы сұраққа берілген жауаптарға талдау жасағанда, дербес таңдауға басымдық берілгені байқалады: 52,4% (≈ 2132 оқушы) «қалауы бойынша өзім шешемін» деп жауап берген (64-сурет).

Едәуір бөлігі отбасымен ақылдасуға бағытталған – 34,4% (≈ 1399), ал 11,3% (≈ 460) әлі де таңдау тәсілін анықтамаған. Мұғалімнің рөлі бұл кезеңде ең төменгі деңгейде тіркелген – 1,9% (≈ 77).

Бұл жағдай жеке автономияның басым екенін көрсетеді, әрі отбасының күшті ықпалы бар. Сонымен қатар, бұл мектептік сүйемелдеу үшін өсу аймағын белгілейді: педагог тарапынан көрсетілетін кеңестер мен бағыт беру ерте кәсіби сынамалар және білім беру траекторияларын ұғыну кезеңінде болуы мүмкін деңгейден төмен сұранысқа ие.

64-сурет. Сен болашақ мамандығыңды қалай таңдаймын деп ойлайсың?

Қорытындылар:

4-сыныптың 4068 оқушысына жүргізілген сауалнама қорытындылары бастауыш мектеп кезеңінің өзінде-ақ еңбек әлеміне деген тұрақты қызығушылықтың бар екенін және сонымен бірге мектептік кәсіптік бағдар беруді қосымша реттеу қажеттігін көрсетеді. Атап айтқанда, іріктеу бейінінің урбанизацияланғанына (қала – 71,7%, ауыл – 28,3%) және негізінен қазақ тілінде оқыту ортасына қарамастан (63,3% 36,7%-ға қарсы), балалар көбінесе әлеуметтік маңызды және «көрінетін» рөлдерді таңдайды.

Медициналық блок ұнату көрсеткіштерінің 28,6%-ын және болашаққа арналған жоспарлардың 23,0%-ын жинаса, педагогикалық мамандықтар сәйкесінше 21,4% және 8,0% құрайды. STEM-траекториялары орташа деңгейде тіркелген (IT – қызығушылықтардың 4,8%-ы және болашақ жоспарлардың 3,0%-ы; инженерия/сәулет – 4,0–5,0%), бұл ерте кәсіби сынамалар және заманауи технологиялардың көрнекі мысалдары арқылы «мүмкіндіктер аясын» кеңейту міндетін қояды.

Кәсіптік ақпараттың бастапқы көзі отбасы болып табылады (54,6% мұғалімнің 39,6%-ына және теледидардың 23,7%-ына қарсы), бұл балалардың ата-аналарының мамандығын толық дерлік білуімен (98%) расталады және мектептің қарым-қатынас кезінде отбасылық арналарға сүйенуін талап етеді.

Алайда, «сабақтарда қандай мамандықтар туралы білдіңдер» деген сұраққа жауап бергенде «көптеген/әр түрлі/барлық» деген жалпылама тұжырымдардың үлесінің жоғары екені 28,1% байқалады. Мұндай дерек тақырыптардың кең, бірақ әрдайым нақтыланбаған түрде қамтылғанын және кәсіби сюжеттерді сабақ тілімен де, визуалды материалдармен де нақтырақ белгілеу қажеттігін білдіреді.

Еңбек туралы құндылықтық түсініктер негізінен ішкі және әлеуметтік сипатта («жан қалауы» – 36,1%, «адамдарға көмектесу» – 34,4%), ал утилитарлық мотив («ақша табу тәсілі» – 25,3%; «жай ғана жұмыс» – 4,2%) екінші орында тұр.

Мектеп іс-шараларын бағалауда оң көзқарас басым («ұнады» – 85,7%, «орташа» – 12,0%, «жоқ» – 2,3%), бұл аудиторияның форматтарды одан әрі кеңейтуге дайын екенін растайды.

Сонымен қатар, болашақта мамандық таңдаудың контуры жеке автономияға негізделген, бұл ретте отбасының әсері айтарлықтай («өзім» – 52,4%, «ата-анамен бірге» – 34,4%, «мұғалімнің көмегімен» – 1,9%, «әлі білмеймін» – 11,3%). Үй міндеттеріне жоғары қатысуы (сабақ орындау – 78%, тазалық – 68%, кішілерге қарау – 43,1%) практикаға бағытталған тапсырмаларды жобалауда сүйенуге болатын қалыптасқан тұрмыстық жауапкершілікті көрсетеді.

Жалпы алғанда, деректер бағыттаудағы мектеп рөлін жүйелі түрде нығайту (сабақ мазмұнын нақтылау, STEM және ЕНМ-компоненттерін кеңейту, жекелендірілген консультациялар үлесін арттыру), отбасылық желіні негізгі арна ретінде сақтау және бастауыш мектепке арналған кәсіптік бағдар беру бағдарламасын ауқымдау кезінде тілдік-өңірлік ерекшеліктерді ескеру

кажеттігі туралы қорытындыны растайды.

2025 және 2024 жылдардағы деректерді салыстыру

Соңғы екі жылдағы төртінші сынып оқушыларының жауаптарында кәсіптік ақпарат көздерінде, қызығушылықтар басымдықтарында және шешім қабылдаудағы отбасының рөлінде өзгерістер байқалады.

2025 жылғы іріктеу құрамы өзгерген: қалалық мектептердің үлесі 71,7%-ға дейін өсті, ауылдық мектептер 28,3% құрады (2024 жылы қала – 46,97%), ал қазақ тілінде оқыту басымырақ болды – 63,3% (бір жыл бұрын 57,8%). Бұл динамикаға маңызды ескерту, алайда айырмашылықтарға қарамастан, жауаптардың бейіні өзгеруде: мамандықтар әлеміне жетекшілік ететін негізгі бағыт ата-аналарға ауысқан – 54,6% (2024 жылғы 26,3%-ға қарсы), ал мұғалімнің үлесі 58%-дан 39,6%-ға төмендеген. Теледидар фондық арна болып қала береді – 23,7%, кітаптар – 13,3%, достар – 8,5%, ал «басқалар» блогы 20,1%-ға жеткен, бұл көп арналылықты және отбасының ықпалының артқанын көрсетеді.

2025 жылы қызығушылықтар әлі де «әлеуметтік» сипатта, бірақ нюанстары бар: медициналық блок жоғарғы позицияны сақтап қалса да, оның ұнатудағы үлесі 34%-дан 28,6%-ға, ал «кім болғым келеді» деген жоспарларда 26,4%-дан 23,0%-ға төмендеген; педагогикалық мамандықтар ұнатуда 21,4%-ды құрайды, ал 2024 жылы бұл көрсеткішті IT және шығармашылық бағыттар айтарлықтай қолдаған.

Ең күрт айырмашылық технологиялық бағытта: ашық жауаптарда IT 26,7%-дан (2024) 4,8%-ға дейін төмендеген (2025), ал жарияланған жоспарларда 9%-дан 3%-ға төмендеген. Мұның ықтимал түсіндірмесі – жауаптың ашық форматына көшу және нұсқалардың әртүрлі дәрежеде «нұсқаулықпен» берілуі. Алайда, STEM-нің бастауыш сынып оқушылары үшін көрінуінің әлсіреу үрдісі мектептен нақты мысалдар мен кәсіби сынамалар арқылы нақты өтемақыны талап етеді.

Шығармашылық мамандықтар салыстырмалы деңгейде қалған (2025 жылы – «ұнатуда» 8,7% және жоспарларда 10,0%). Балалардың сабақтардан есте сақтайтын тақырыптары кеңірек, бірақ нақты емес болып келеді: «көптеген/әр түрлі/барлық» деген жалпылама тұжырымдардың үлесі 28,1%-ға жетеді, ал нақты сюжеттердің ішінде ең жақсы есте сақталғандар – медицина – 14,9%, білім беру – 14,0% және ғарыш – 10,5%.

2025 жылғы еңбек құндылықтары суреті бастауыш мектеп үшін жетілген сияқты: бірінші орында «жан қалауы» – 36,1% және «адамдарға көмек» – 34,4%, ал утилитарлық мотив «ақша табу» – 25,3%, және «жай ғана жұмыс» – 4,2% ең төменгі деңгейде. 2024 жылы тікелей өлшеу болмаған, бірақ мектеп іс-шараларына оң баға берудің жоғары үлесі (85,7% «ұнады», 12,0% «орташа», 2,3% «жоқ») кәсіби бағдар беру форматтарының эмоционалдық және мазмұндық жағынан қабылданғанын көрсетеді.

Негізгі ұйымдастырушылық өзгеріс – таңдау контурларында: 2025 жылы әрбір екінші оқушы дербес шешім туралы айтады (52,4%), тағы 34,4% ата-аналарымен кеңесуді жоспарлайды, ал мұғалімге сүйенудің үлесі символдық

деңгейде – 1,9% және 11,3% «әлі білмеймін» дейді. Бұл балалардың ата-аналарының мамандығын толық дерлік білуімен (98%), сондай-ақ тұрмыстық міндеттерге жоғары қатысуымен (сабақ – 78%, тазалық – 68%, кішілерге қарау – 43,1%) логикалық тұрғыда толықтырылады, бұл отбасылық талқылаулар мен практикаға бағытталған тапсырмалар үшін ресурс жасайды.

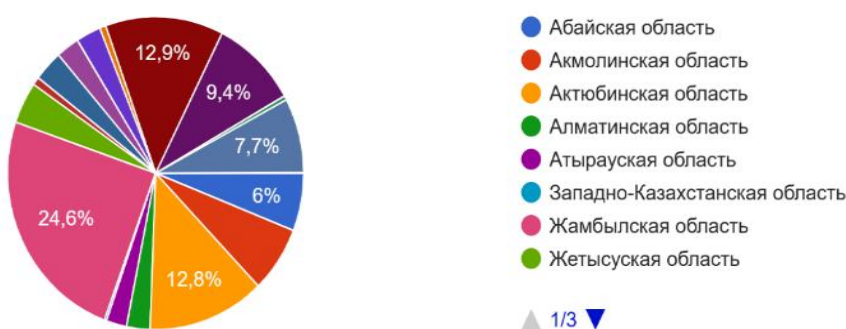
Қорыта келгенде, 2024 жылмен салыстырғанда ақпараттандыру мен таңдаудағы отбасының рөлі күшейді, медициналық және педагогикалық бағыттар сақталды, ал IT-бағыттарының көрінуі төмендеді; урбанизация және қазақ тілінің басым болуымен бірге бұл мектеп үшін түсінікті күн тәртібін белгілейді – үй диалогына сүйену (әңгімелесуге арналған белгілер, іс-шаралардан кейінгі қысқаша есептер), сабақтарда кәсіби сюжеттерді нақтырақ енгізу және STEM-мысалдар аясын кеңейту, оларды балалар үшін қызығушылық пен пайда сияқты күшті мотивтермен байланыстыру.

7-сыныптардағы кәсіптік бағдар беру жұмысы

2025 жылғы мониторингке жалпы білім беретін мектептердің 4 268 жетінші сынып оқушысы қатысты.

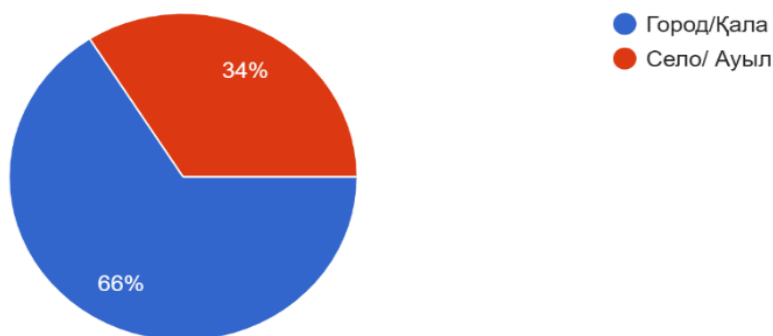
Іріктеу бүкіл елді қамтығанымен, жауаптар бірнеше өңірге шоғырланған: ең үлкен сегментті Жамбыл облысы – 24,6% құраса, одан кейін 12,9% (Атырау облысы) және 12,8% (Ақтөбе облысы) келеді; сондай-ақ 9,4%, 7,7% және 6,0% үлестері де айтарлықтай (ШҚО, Алматы қ., Абай облысы).

Қалған өңірлердің үлесі аз (әрқайсысы 6%-дан төмен). Бұл зерттеудің географиясы кең болғанымен, көш бастап тұрған өңірлердің бар екенін және бұл теңсіздікті келесі талдау кезінде ескерген жөн екенін білдіреді (65-сурет).

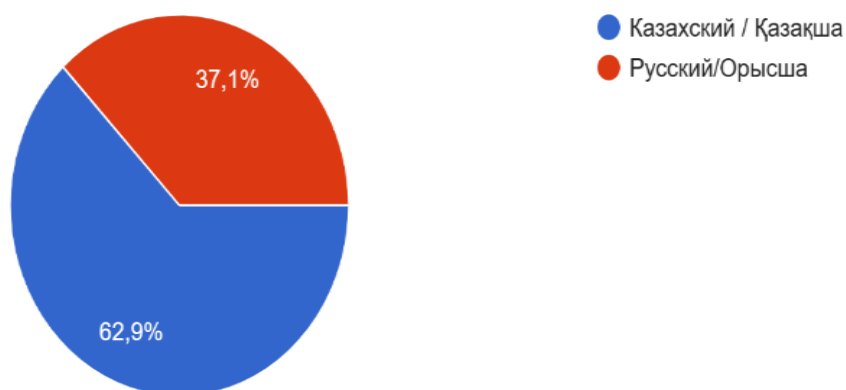
65-сурет. Өз өңіріңізді таңдаңыз?

Респонденттердің басым көпшілігі, яғни 66%-ы мектептерінің қалада орналасқанын көрсеткен, ал 34 %-ы мектептерінің ауылдық жерде орналасқанын көрсеткен. Осы нәтижелер қалалық және ауылдық мектептердің арасындағы іріктеуде қалалық мектептер басымдығын (66% (≈2817 сауалнама) растайды. Сондықтан, ауылдық мектептердің үлесі (34% (≈1451 сауалнама) болғандықтан, деректердің бейіні урбанизацияланған сипатта болып келеді. Бұл келесі нәтижелерді түсіндіру кезінде маңызды: қаладан жиі айтылатын тәжірибелер мен сұраныстар орташа мәндерді «бұрмалауы» мүмкін, ал ауылдық мектептер үшін кәсіби сынама-ларға, экскурсияларға және консультацияларға қол жеткізу жағдайлары өзгеше болуы мүмкін (66-сурет).

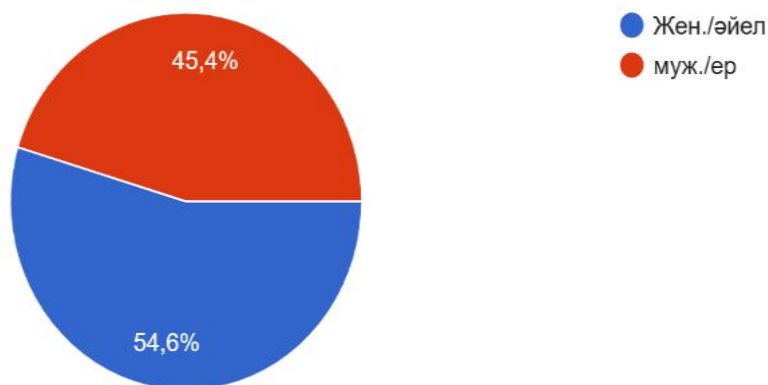
66-сурет. Сіздің мектебіңіз қай жерде орналасқан?

Зерттеуге қатысқан оқушылардың басым бөлігі – 62,9%-ы қазақ тілінде білім беретін ұйымдардан, ал орыс тілді контингент 37,1%-ды құрайды. Осындай тілдік бейін кейінгі жауаптарды түсіндіру кезінде маңызды, себебі тілдік орта оқушылардың хабардар болуына және таңдауларына әртүрлі әсер етуі мүмкін. Сондықтан, кәсіптік бағдар беру үшін коммуникация форматтарынан бастап, мысалдар мен материалдарды таңдауға дейінгі барлық аспектілерді ескерген жөн (67-сурет).

67-сурет Оқыту тілі?

Іріктеудің гендерлік құрамы тепе-теңдікке жақын: қыздар – 54,6%, ұлдар – 45,4%. Бұл жауаптарды дисбалансқа арнайы түзетулерсіз талдауға мүмкіндік береді (68-сурет).

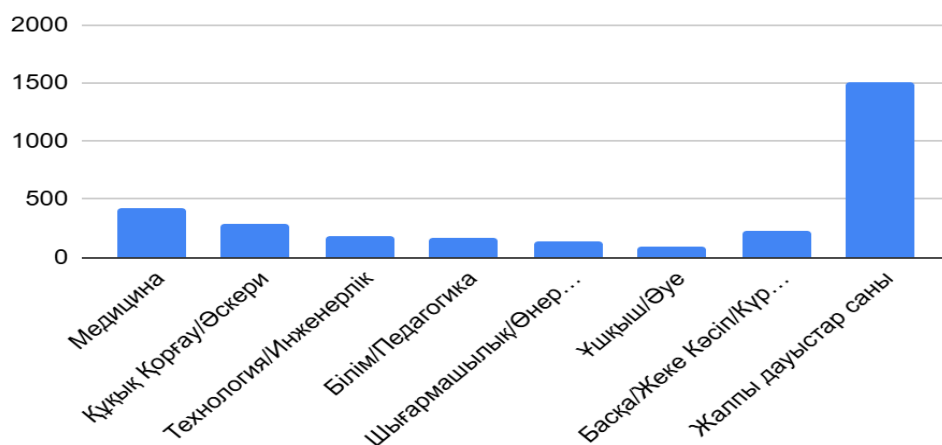
68-сурет. Жынысы?

Жетінші сынып оқушыларының қандай мамандықтарға қызығушылық танытатыны туралы ашық сұраққа берілген жауаптарды жүйелеу нәтижесінде, бірінші орынға медициналық блок шыққан – 22,2% (дәрігер, стоматолог, хирург, медик, ветеринар). Одан кейін бірдей үлесте білім беру және құқық қорғау салалары келеді – 11,1%-дан, бұл бірге қызығушылықтардың «әлеуметтік өзегін» қалыптастырады.

Жауаптардың орташа деңгейін инженерлік-сәулеттік және өндірістік бағыттар, спорт және шығармашылық/медиа мамандықтары – 5,6%-дан, ал IT

және авиациялық-ғарыштық тақырыптар 4,6%-дан тіркелген. Заңгерлік траектория – 3,7%, бизнес және тамақтану/сервис – 2,8%-дан, әскери және өрт сөндіру-құтқару қызметі – 0,9%-дан. «Білмеймін», «барлығы», «ешқайсысы» сияқты мета-нұсқалардың үлесі 6,5%-ға, ал «басқа» жекелеген жазбалар 12,0%-ға жетіп, жауаптардың әртектілігін көрсетеді.

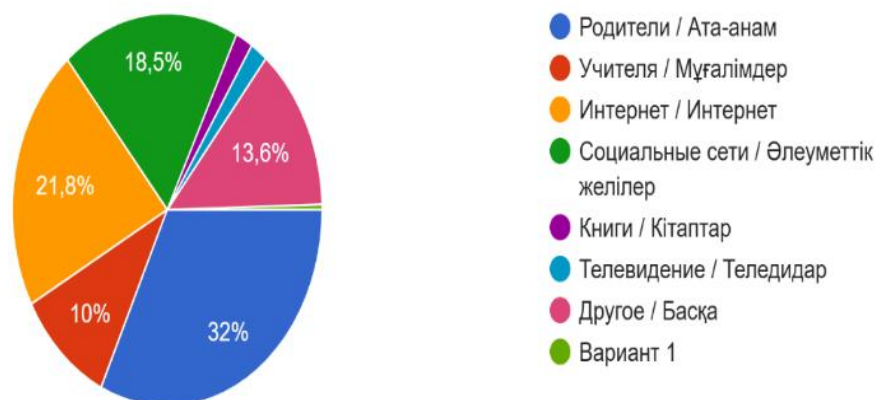
Жалпы алғанда, қызығушылықтардың көрінісі түсінікті және «көрінетін» әлеуметтік рөлдерге қарай ығысқан. STEM және креативті бағыттардың көрінісі орташа деңгейде болғандықтан, бұл мектепке заманауи технологиялық және инженерлік мысалдарды кәсіби сынамалар мен практикалық мамандармен кездесулер арқылы көбірек көрсету қажеттігін меңзейді (69-сурет).

69-сурет. Қандай мамандықтар саған қызықты?

Жетінші сынып оқушыларының мамандықтар туралы ақпаратты қайдан алатыны туралы келесі сұраққа берген жауаптары бойынша отбасылық арна көш бастап тұр: ата-аналар – 32% жауап берген. Мектеп екінші орында тұр, мұғалімдердің үлесі 21,8%. Цифрлық орта мектеппен салыстыруға болады: әлеуметтік желілер – 18,5%, интернет-ресурстар – 10%. «Басқа» деген жауаптар 13,6% жинаған, бұл қосымша ақпарат алу жолдарын көрсетеді.

Кітаптар мен теледидар эпизодты түрде ғана кездеседі (үлестері минималды, әрқайсысы шамамен 1–2%). Жалпы алғанда, негізгі ақпарат көздері – отбасы мен мұғалім және онлайн-арналардың да айтарлықтай үлесі бар. Бұл мамандықтар туралы ақпарат беруді жоспарлау кезінде ескерілуі тиіс (70-сурет).

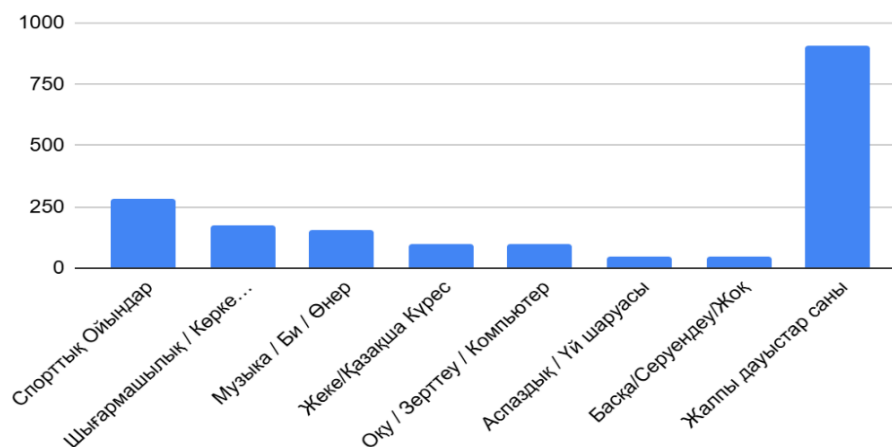
70-сурет. Бұл мамандықтар туралы ақпаратты қайдан алдың?

71-сурет келесі сұраққа берілген жауаптарды көрсетеді. Бірінші орында – жауап беруге қиналғандар немесе хоббиі жоқ екенін айтқандар: 20,4% құрайды. Одан кейін оқушылардың «өзі үшін» таңдап, тұрақты түрде айналысатын істері келеді: би – 11,1%, сурет салу және мүсін жасау – 10,2%.

Спорттық бағыт күшті және әртүрлі: жекпе-жек өнерлері (бокс, дзюдо, күрес) – 8,3%, волейбол – 7,4%, футбол – 7,4%, баскетбол – 3,7%, тағы 5,6% – бұл нақты түрін көрсетпестен «спортпен айналысамын» деген жауаптар. Шығармашылық-мәдени блок спортпен салыстыруға болады: музыка/домбыра/ән айту – 7,4%, кітап оқу – 5,6%.

Қалған қызығушылықтар нақты көрсетілген – атқа міну 1,9%, ал велосипед тебу, жүзу, шахмат, балық аулау, теннис және хоккей – әрқайсысы 0,9%-дан тіркелген.

Жауаптардың мұндай құрылымы жасөспірімдердің бір бөлігінің қызығушылықтары нақты іс-әрекеттерге (спорт, шығармашылық) қарай қалыптасқанын көрсетеді, бірақ айтарлықтай үлесі тұрақты хоббиін әлі анықтамаған. Бұл мектеп үйірмелері мен клубтары үшін өсу аймағы болып табылады (71-сурет).

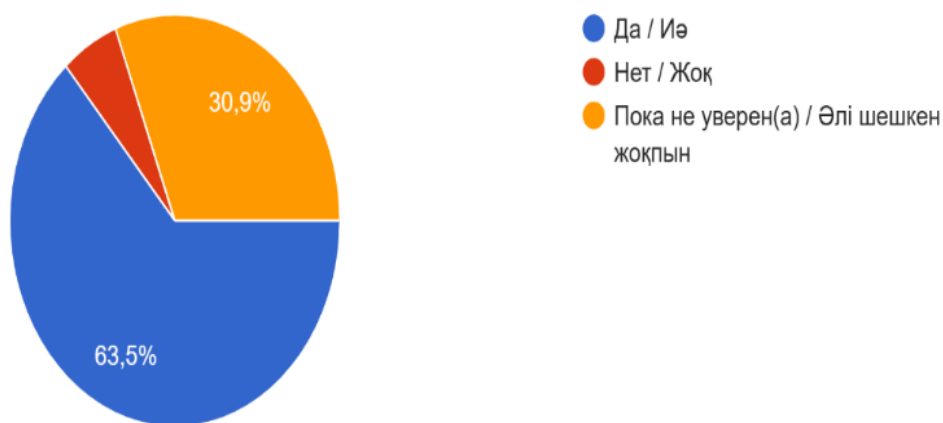
71-сурет. Сенің хоббиің немесе қызығушылығың бар ма?Қандай?

«Сен болашақ мамандығың туралы ойландың ба?» деген сұраққа

жетінші сынып оқушыларының көпшілігі оң жауап берген: 63,5% «иә» деп хабарлаған, тағы 30,9% әлі сенімді емес екенін мойындаған, ал тек 5,6% «жоқ» деп жауап берген.

Мұндай бөлініс жасөспірімдердің бұл тақырыпқа деген қызығушылығы жалпы қалыптасқанын көрсетеді, бірақ біраз бөлігінің пікірі әлі де тұрақсыздық аймағында тұр, мұнда шешім қабылдау үшін еңбек әлемі, талаптар және траекториялар туралы түсініктер жеткіліксіз. Мектептік кәсіптік бағдар беру үшін бұл тұрақсыздық сигналды көрсетеді: бір жағынан, аудитория мазмұндырақ форматтарға – кәсіби мамандармен кездесулерге, шағын-жобаларға, кәсіби сынамаларға дайын; екінші жағынан, респонденттердің үштен бір бөлігі жұмсақ бағыттауға және қызығушылықтарды, оқу пәндерін және нақты мамандықтарды байланыстыратын «нақты өмірге жақындататын» мысалдарға мұқтаж.

Бұл жастағы таңдау көбінесе нақтылықтың жетіспеушілігіне тіреледі: мамандықтар міндеттер мен маршруттар арқылы емес, жекелеген бейнелер арқылы көрінеді; «қателессең – түзету қиын» деген алаңдаушылық жинақталады; отбасы мен достардың ықпалы әртүрлі бағыттарға тартуы мүмкін; интернеттен келетін ақпарат ағындары әр түрлі және әрдайым түсінікті емес. Осыдан келіп, мотивтер де туындайды: «иә» деп жауап бергендерде, әдетте, жеке қызығушылық пен айналасындағы оң мысалдар іске қосылады; «әлі сенімді емеспін» тобында салыстыру және сынау тәжірибесінің жетіспеушілігі басым; ал «жоқ» деп жауап бергендерде, көбінесе бұл тақырыпты жеке маңызды ететін «іліп әкететін ілгек» – оқиға немесе адам – болмайды (72-сурет).

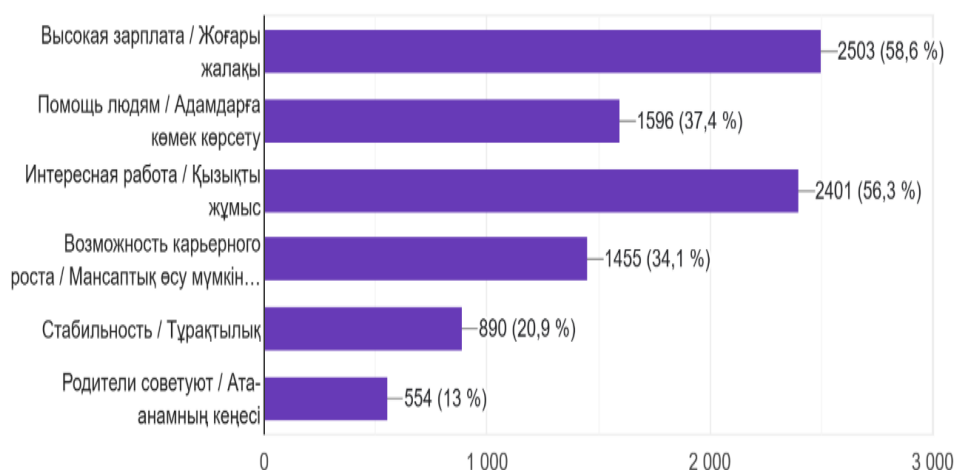
72-сурет. Болашақ мамандығың туралы ойланyp көрдің бе?

Жағдайды саналы таңдау пайдасына қалай өзгертуге болады? Практика дәйекті байланысты ұсынады: алдымен – маманның нақты оқиғасы немесе шағын-экскурсия, содан кейін шағын іс-әрекет тәжірибесі – сабақ немесе үйірме ішіндегі 30–40 минуттық кәсіби сынама, осыдан кейін – әңгіме және қорытындыларды оқушы мен отбасы үшін қарапайым рефлексия парағына тіркеу. Егер мұндай цикл тұрақты болса, «әлі сенімді емеспін» дегендердің

үлесі қысқарады: күмәндар сұрақтарға, ал сұрақтар келесі қадамдардың жеке жоспарына (қандай үйірмелерді сынап көру керек, қандай пәндерді күшейту керек, кімнен кеңес сұрау керек) ауысады. Бұл ретте мектеп пен отбасы арасындағы «қысқа қашықтықты» қолдау пайдалы: сынама немесе кездесу қорытындысы бар сол парақ үйде әңгімені жалғастыруға көмектеседі, ал мұғалімге – жасөспірімнің нақты қай жерде «қызығушылығы оянғанын» көріп, оны немен нығайтуға болатынын білуге мүмкіндік береді.

«Мамандық таңдауда сен үшін не маңызды?» деген сұраққа жасөспірімдер күтілгендей прагматикалық және ересектерше жауап береді. Бірінші орында бір-біріне жақын екі таңдау тұр: «жоғары жалақы» – 58,6% (2503 белгі) және «қызықты жұмыс» – 56,3% (2401). Яғни, көпшілік үшін ақша табу да, сонымен қатар шынымен қызықтыратын іспен айналысу да маңызды. Одан сәл сиректеу «адамдарға көмек» – 37,4% (1596) деп аталған, жанында «мансаптық өсу мүмкіндігі» – 34,1% (1455) тұр: жасөспірімдерге тек бастапқы нүкте ғана емес, дамудың түсінікті траекториясы қажет. «Тұрақтылық» бесінші бөлігі үшін маңызды – 20,9% (890), ал отбасының тікелей ықпалы «ата-аналар кеңес береді» деген дәлел ретінде 13,0% (554) деңгейінде тіркелген және жеке мотивтерден айтарлықтай төмен.

Бұл мектеп үшін нені білдіреді. Коммуникацияда және кәсіби сынамаларда кәсіптік бағдар беру жұмысының үш бағытын біріктіру қажет: жұмыстың мазмұны бойынша несімен қызықты екенін көрсету; қай жерде және кімге пайда әкелетінін көрсету; «таңдау экономикасы» қалай құрылғанын – табыс деңгейін, алғашқы қадамдарды және мансаптық сатыларды, жұмыспен қамту тұрақтылығын түсіндіру. Бұл элементтер бірге айтылғанда, жасөспірімге жалпы қызығушылықты саналы іс-әрекет жоспарына айналдыру оңайырақ болады (73-сурет).

73-сурет. Мамандық таңдауда сен үшін не маңызды?

Алынған мотивтер конфигурациясы – «қызықты жұмыс» 56,3% көрсеткішінің «жоғары жалақы» 58,6% көрсеткішімен қатар келуі, «адамдарға көмек» 37,4% және «мансаптық өсу» 34,1% арқылы қолдау табуы, ал «ата-аналар кеңес береді» аргументінің салыстырмалы түрде төмен ықпалы 13,0%

болуы – жасөспірімдер сұраныстарының жетілгенін көрсетеді және мектеп үшін түсінікті негіз қалыптастырады: кәсіптік бағдар беру бір мезгілде еңбектің мағынасы мен мазмұнын ашып, қоғамдық пайдасын көрсетуі және мұны экономика мен маршруттар тіліне аударуы тиіс.

Оқушыға мамандық міндеттері туралы нақты түсінік беріліп, оған кіріс, алғашқы қадамдар және ілгерілеу мүмкіндіктері туралы деректер қосылған кезде, мотивация абстрактіліктен арылып, іс-әрекет жоспарына айналады. Керісінше, егер әңгіме мансап пен табыссыз тек «қызығушылық» туралы болса, немесе мазмұнсыз тек «жалақы» туралы болса, таңдау үстірт және тұрақсыз болып қалады.

Мектеп жұмысын ұйымдастыру үшін бұл үш байланысты күшейтуді білдіреді:

1. Сабақтарда және сынып сағаттарында – «маман нақты не істейді және ол кімге пайдалы» деген нақты кейстерді көбейту.

2. Кәсіби сынамаларда – оқу жылы ішіндегі нақты рөлдерге және қысқа «алғашқы қадамдарға» баса назар аудару.

3. Отбасымен қарым-қатынаста – кездесулер мен экскурсиялардан алған әсерлерге қосымша ретінде қарапайым LMI (сұраныс, табыс деңгейі, типтік траекториялар) карточкаларын беру.

«Ата-аналар кеңес береді» деген төмен үлес отбасының рөлінің әлсіздігін білдірмейді, керісінше – жасөспірім мектеп пен әріптестерден дәлелді бағыттауды күтеді, оны үйде «қызығушылық – пайда – экономика» деген нақты тілде талқылауға болады.

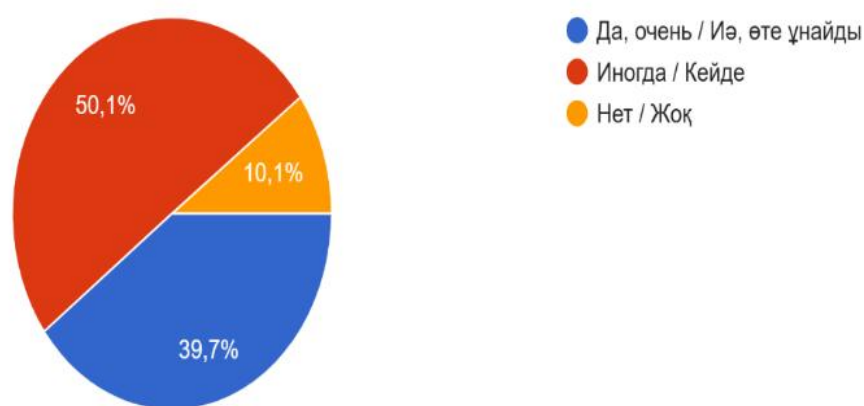
Кеңірек, ұлттық контексте мұндай мотивтер бейіні – мүмкіндіктер терезесі: егер мектеп форматтары, өңірлік орталықтар және жұмыс берушілер «қызықты қызмет ↔ тұрақты табыс ↔ түсінікті өсу» байланысын синхронды түрде көрсете бастаса, бұл саналы таңдауды қолдайды және мектеп пен колледж/ЖОО түйіскен жеріндегі көңіл қалу тәуекелін төмендетеді. Ел үшін бұл сондай-ақ ақпараттық өрісті теңестіруге сигнал: жасөспірімдер мен ата-аналарға қолжетімді, негізгі салалар бойынша ашық LMI-анықтамалар; жұмыс берушілердің қатысуымен тұрақты «кәсіптер апталықтары»; қолданбалы STEM-нен бастап сервистік экономикаға дейінгі тапшы бағыттардағы кәсіби сынамалар спектрін міндетті «экономикалық қолтаңбамен» (бастапқы жалақы деңгейі, өсу перспективалары, өңірлердегі сұраныс) кеңейту. Мектеп, отбасы және еңбек нарығы бір түсінікті тілде сөйлеген жерде, жетінші сынып оқушыларының мотивациясы декларациялардан тұрақты траекторияларға тез ауысады.

Кәсіптік бағдар беру іс-шараларына қатысуға жетінші сынып оқушыларының көзқарасы.

Кәсіптік бағдар беру іс-шараларынан алған әсерлері туралы сұраққа жауаптар келесідей бөлінген: «кейде ұнайды» – 50,1%, «иә, өте ұнайды» – 39,7%, «жоқ» – 10,1%. Бұл жетінші сынып оқушыларының қызығушылығы жалпы бар екенін, бірақ ол нақты формат пен мазмұнға байланысты екенін білдіреді: мектепте қазірдің өзінде тартылғандардың айтарлықтай өзегі

қалыптасқан (шамамен бестен екі бөлігі), сонымен қатар аудиторияның жартысы іс-шара тым жалпы немесе бір типті болса, таңдамалы түрде әрекет етеді және оңай «суып» кетеді.

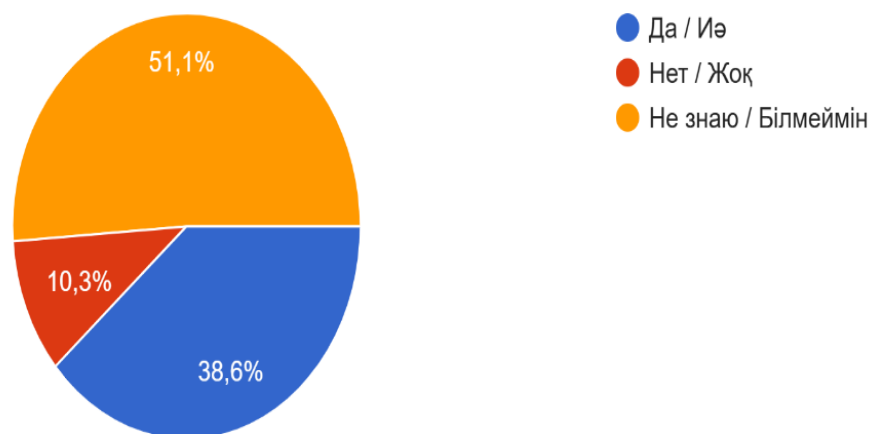
Келесі нәтижелерді түсіндіру үшін мынаны есте ұстаған маңызды: «кейде» деген бағалаулар теріс көзқараспен емес, көбінесе іс-шараның өзіндегі нақтылықтың жетіспеушілігімен және әрекет ету мүмкіндігімен (рөлді сынап көру, жұмыс міндетін көру, келесі қадамды түсіну) байланысты. Демек, мұнда өсу әлеуеті айқын: жасөспірім не білгенін және оны қалай қолдануға болатынын неғұрлым анық түсінсе, «кейде» санаты тұрақты «иә» санатына соғұрлым жиі ауысады (74-сурет).

74-сурет. Мектепте өткізілетін кәсіптік бағдарлау іс-шараларына қатысу ұнай ма?

Жетінші сынып оқушыларының кәсіби тестілеуден және тренингтерден өтуге дайындығы туралы келесі сұраққа берген жауаптары мынадай көрсеткіштерді көрсетеді: «иә» деп оқушылардың 38,6%-ы, «жоқ» деп 10,3%-ы, ал «білмеймін» деп 51,1%-ы жауап берген. Бұл жағдай бас тартуды емес, белгісіздікті білдіреді: жетінші сынып оқушыларының жартысында оларды нақты не күтіп тұрғаны, қандай пайда алатыны және нәтижелер қалай қолданылатыны туралы нақты түсінік жоқ. Оң сигнал – айқын «жоқ» деген жауаптың үлесі төмен (10,3%): қарсылық аз, демек, кедергі көбінесе ақпараттық сипатта.

Білім беру ұйымдары үшін біріншіден, шешім форматтарды түсінікті етіп түсіндіруде екенін білдіреді: тест/тренингтің бүгінгі күні қалай көмектесетінін (өз күшті жақтарын, қызығушылықтарын және алдағы жылға арналған қадамдарын жақсырақ түсіну) қысқаша айту, жеке есептің үлгісін және оны мұғаліммен, ата-аналармен бірге қалай пайдалану керектігін көрсету. Екіншіден, «кіру табалдырығын» төмендету: 20–30 минуттық қысқа сессияларды, қайта өту мүмкіндігін, еріктілік пен құпиялылықты ұсыну. Үшіншіден, тестті/тренингті кейінгі әрекетпен байланыстыру: шағын-кәсіби сынама, тәлімгермен кездесу, үйірме немесе жоба таңдау. Осындай байланыс болған жағдайда, «білмеймін» деген үлес әдетте «иә» дегенге ауысады, ал ынталы 38,6% сыныптастары үшін «тарту агенттеріне» айналады (75-сурет).

75-сурет. Кәсіптік бағдарлау тестінен немесе тренингтен өткің келе ме?

Оқушылардың көпшілігі мектепте мамандықтар туралы жеткілікті ақпарат алатынымен келіседі – 64,9%. Осыған жуық оқушылар мамандық таңдау мәселесі бойынша кімге жүгіну керектігін білетінін айтады – 61,9%. Көбінесе (67,0%) мектепте кәсіптік бағдар беру бағдарламалары мен курстарының қажеттілігі қолдау табады. Сонымен қатар, айтарлықтай бөлігі (шамамен 35%) осы үш тармақ бойынша жауап беруге қиналады.

«Маған мамандық таңдау қиынға соғады» деген соңғы тұжырымға оқушылардың 44,0%-ы жауап берген, бұл ретте келіспейтіндердің үлесі 27,4%-ды құрайды, яғни жасөспірімдердің бір бөлігі өзін сенімді сезінеді, бірақ елеулі бөлігі әлі де шешімді нақты қалай қабылдау керектігін түсінбейді.

Кәсіптік бағдар беру жұмысын күшейту үшін ұсынылады:

Біріншіден, бұл міндетті шешу оқушы үшін түсінікті кіру нүктесінен басталады. Жауапты адамды параллельдер бойынша бекітіп, консультациялардың болжамды уақытын белгілеу, сондай-ақ офлайн және мектеп чаттарында жүгінудің қарапайым схемасын беру ұсынылады.

Екіншіден, ақпараттық өрісті теңестіру маңызды. Оқушылар мен ата-аналар үшін кездесулер, экскурсиялар және кәсіби сынамалар туралы хабарландырулар, сондай-ақ салалар бойынша түсінікті тілде жасалған карточкалары бар қысқаша ай сайынғы дайджест шығару ұсынылады.

Үшіншіден, практикалық бөлікті нығайту қажет. Жасөспірімдерде тек әңгіме ғана емес, нақты әрекет ету тәжірибесі пайда болуы үшін пәндер ішінде қысқа кәсіби сынамалар өткізу және мамандарды шақыру ұсынылады.

Төртіншіден, таңдау төңірегіндегі белгісіздікті азайту қажет. «Тоқсан ішінде нені сынап көру керек» чек-парағын таратып, таяу жылға арналған жолдарды көрсету ұсынылады: үйірме, жоба, шағын-практика, тәлімгермен сөйлесу. Жасөспірімнің жүгінетін адамы және түсінікті келесі қадамдары болған кезде, «қиналамын» деген үлес азаяды, ал өз таңдауына деген сенімділік артады (76-сурет).

76-сурет. Сіз бұл мәлімдемелермен қаншалықты келісесіз немесе келіспейсіз?

«Бұрын қандай кәсіптік бағдар беру іс-шараларына қатыстыңыз?» деген сұраққа берілген жауаптардың бөлінісі біркелкі емес болып шықты. Ең үлкен үлес «басқа» деген нұсқаға тиесілі 51,7%-ы құрады, ал негізгі санаттарға кірмеген көптеген жергілікті форматтар мен аралас мектеп белсенділіктерінің бар екенін көрсетеді.

Одан кейін кәсіп өкілдерінің дәрістері келеді, бұл нұсқаны респонденттердің 14,8%-ы атап өткен.

Кәсіпорындарға және оқу орындарына экскурсияларды 13,2% таңдаған.

Мансаптық жәрмеңкелер мен көрмелерді 11,8% көрсеткен.

Практикалық шеберлік сыныптары мен семинарларды 8,6% атаған.

Бұл көрініс мектептердің көпшілігінде әртүрлі іс-шараларды өткізу тәжірибесі бар екенін, алайда форматтардың негізі көбінесе ақпараттандыру сипатында қалып, ал практикалық бөлігі әлсіз көрсетілгенін көрсетеді.

Жауаптарды талдау мектептегі кәсіптік бағдар беру іс-шараларының жүйесі дамыған және әр түрлі екенін көрсетеді, бұл ретте «басқа» сияқты жауаптардың жоғары көрсеткіші оқушылар мен ата-аналар іс-шараның қай топқа жататынын және қандай нәтиже күту керектігін жақсырақ түсінуі үшін форматтарды сипаттаудың бірыңғай тілі қажет екенін меңзейді.

Екіншіден, практикалық форматтар аз ұсынылған, демек, жасөспірім нақты міндетті орындап, пәнмен байланысын көретін шеберлік сыныптары мен сабақ ішіндегі қысқа кәсіби сынамалардың үлесін арттыруға резервтер бар.

Үшіншіден, дәрістер мен экскурсиялар қазірдің өзінде айтарлықтай орын алады, сондықтан оларды оқушы үшін түсінікті «келесі қадамдармен» сүйемелдеудің маңызы зор, мысалы, шағын тапсырма, үйде талқылау және үйірмеге немесе жобаға жазылу. Әрбір формат әрекетке және жеке қорытындыға мүмкіндік бергенде, қызығушылық ақпараттық аймақтан практикалық аймаққа тұрақты түрде ауысады (77-сурет).

77-сурет. Бұрын қандай кәсіби бағдарлау іс-шараларына қатысқаныңыз бар (егер иә деп жауап берсеңіз)?

Қорытындылар:

Жетінші сынып оқушыларына жүргізілген сауалнама қорытындылары мектептік кәсіптік бағдар берудің көпшіліктің өмірінде айқын көрінетінін, бірақ әлі де қызығушылықты жеке іс-әрекет жоспарына айналдыру деңгейіне жетпегенін көрсетеді. Жасөспірімдер мектептегі ақпараттың жеткілікті екенін айтады (64,9%), және кімге жүгіну керектігін білетінін растайды (61,9%). Кәсіптік бағдар берудің қажеттілігі одан да кеңінен қолдау табады (67,0%).

Сонымен бірге, осы тармақтардың әрқайсысы бойынша үштен бірі жауап беруге қиналады (шамамен 32%), бұл ақпараттандыру және консультацияларға қолжетімділік нақты сынып пен мектепке байланысты екенін білдіреді.

Болашақ туралы ойлануға дайындық жалпы жоғары: мамандық туралы ойланғандар сұраққа оң жауап бергендер 63,5%, бірақ тағы 30,9%-ы әлі де тұрақсыз, яғни оларға нақтылық пен «алғашқы қадамдар» жетіспейді. Іс-шараларға қатынасы орташа: 39,7%-ға қатысу өте ұнайды, 50,1%-ға кейде ұнайды, 10,1%-ға ұнамайды, яғни қызығушылық бар, бірақ ол форматтардың сапасы мен практикалық сипатына «байланысты». Тесттер мен тренингтерден өтуге деген ниет әлі қалыптаспаған: 38,6% оң жауап берген, 51,1% анықталмаған, осы құралдардың қазірдің өзінде қалай көмектесетіні туралы түсінікті түсіндірудің жетіспеушілігінің типтік белгісі.

Қызығушылықтардың мазмұндық көрінісі әлеуметтік және «көрінетін» рөлдердің төңірегінде қалыптасқан. Көбінесе медициналық мамандықтар (22,2%), одан кейін білім беру және құқық қорғау (әрқайсысы 11,1%) аталады. Ақпарат көздері отбасы мен мектепке ауысқан: ата-аналар 32%, мұғалімдер 21,8% береді, цифрлық орта бұл байланысты толықтырады: әлеуметтік желілер 18,5%, басқа интернет-ресурстар 10%. Жасөспірімдердің мамандық таңдау критерийлері ересектерше: жоғары жалақы 58,6% үшін маңызды және осыған жуық деңгейде қызықты жұмыс та маңызды (56,3%), одан кейін адамдарға көмек (37,4%) және өсу мүмкіндігі (34,1%), тұрақтылық бесінші бөлігі үшін маңызды (20,9%), ал ата-аналардың кеңесі сиректеу естіледі (13,0%). Мотивтердің мұндай бейіні балаларға мамандық туралы тек әңгіме

ғана емес, оған қоса мағына, пайда және таңдау экономикасының байланысы қажет екенін көрсетеді.

Мектеп жұмысын бағалау тұрғысынан, күшті ақпараттық база және іс-шаралардың айқын желісі туралы айтуға болады, бірақ практикалық бөлігі мен бағыттау әлі де біркелкі емес. Жасөспірімдер кімге жүгіну керектігін біледі және бағдарламалардың пайдасын көреді (келісім көрсеткіштері 60%-дан жоғары), алайда тесттердегі «кейде ұнайды» және «білмеймін» деген жауаптардың жоғары үлесі барлығының жеке шешім деңгейіне жетпегенін көрсетеді. Консультацияға неғұрлым тең қолжетімділік және форматтарды сипаттаудың бірыңғай тілі қажет, әсіресе жауаптардың айтарлықтай бөлігі «басқа» санатына еніп, іс-шараның әсері жоғалатын жерлерде.

Жетінші сынып оқушыларының басты қажеттіліктері қарапайым және нақты болып табылады. Оларға кәсіптік бағдар берумен әрбір байланыстан кейін қысқа және түсінікті қадамдар қажет, мысалы, 20–30 минуттық шағын-кәсіби сынама, қорытындылар және келесі қадам ұсынылған парақ. Оларға «сол мамандықтың адамы нақты немен айналысады» деген мысалдар қажет, бұл 56,3% деңгейінде тіркелген қызығушылықтың іс-әрекетке айналуы үшін маңызды. Оларға анық экономикалық шеңбер қажет, мұнда алғашқы рөлдер, табыс деңгейі және мансаптық сатылар талқыланады, өйткені жалақы мен өсуді сәйкесінше 58,6% және 34,1% атайды. Оларға 30,9% көрсеткен күмән кезінде қолдау қажет, және мұнда тірі кездесулердің, практикалық сынамалардың және кейін мұғаліммен, отбасымен бірге талдау жүргізілетін қысқа диагностиканың үйлесімі шешуші рөл атқарады. Егер мектеп мағына, пайда және экономиканың осы байланысын ұстап тұрса және түсінікті кіру нүктелерін бекітсе, «кейде» және «білмеймін» деген үлестер табиғи түрде «иә» дегенге ауысады, ал кәсіптік бағдар беру жетінші сынып оқушыларының көзімен жеке оқиғалар жиынтығы емес, жеке траектория болады.

2024 және 2025 жылдардағы екі зерттеуді салыстыру жетінші сынып оқушыларының көзқарасымен кәсіптік бағдар берудің қалай өзгергенін және мектептің қай жерде ілгерілегенін, қай жерде түзету қажет екенін көрсетеді.

Кәсіптік ақпараттың негізгі арнасы отбасыға және онлайн-ортаға ауысқан. 2025 жылы ата-аналар 32,0% үлеспен бірінші орынға шықты, мұғалімдер 21,8% құрады, әлеуметтік желілер 18,5% қосты, ал басқа интернет-ресурстар 10,0% тіркеді. 2024 жылы жағдай «мектепке бағытталған» болған: ата-аналар сирек аталған (27,4%), кәсіптік бағдар беруде сынып жетекшілері мен пән мұғалімдерінің рөлі айтарлықтай болған (жиынтығы қырық пайыздан астам), ал әлеуметтік желілер 12,6% жинаған. Бұл отбасының ықпалының күшейгенін және негізгі арна ретінде мектептің үлесінің салыстырмалы түрде төмендеуі кезінде цифрлық көздердің өскенін білдіреді. Практика үшін бұл кемшілік емес, керісінше, негізгі хабарламалар жасөспірімге бірден үш жазықтықта жетуі үшін мектеп, отбасы, цифрлық орта бірыңғай байланысын құруға шақыру болып табылады.

Мектептік кәсіптік бағдар беру жүйесіне деген сенім индексі бір жыл ішінде сәл нашарлаған. 2025 жылы 64,9% мектепте ақпараттың жеткілікті

екенін санайды, ал 2024 жылы келіскендердің үлесі жоғары болып, шамамен 77,0%-ға жеткен. Сонымен қатар, 2025 жылы оқушылардың 61,9%-ы «кімге жүгіну керектігін» біледі, бір жыл бұрын бұл көрсеткіш шамамен 70,7% құраған. Бағдарламалардың қажеттілігін 2024 жылғы 74,3%-ға қарсы 2025 жылы 67% қолдайды. Осыған қарамастан, 2025 жылы осы тармақтар бойынша жауап беруге қиналғандардың үлкен тобы (респонденттердің үштен бірі) сақталған, бұл мектептер мен сыныптар арасындағы тәжірибелердің біркелкі еместігін және «кіру нүктелерінің» «көрінуіндегі» айырмашылықты көрсетеді.

Нақты форматтарға деген қатынас 2025 жылы егжей-тегжейлі тіркелген және белсенді өзектен және тұрақсыздық аймағынан тұратын бөліністі көрсетеді. Оқушылардың 39,7%-ы кәсіптік бағдар беру іс-шараларына қатысуды «өте қатты ұнататынын», 50,1% «кейде ұнататынын», 10,1% «ұнатпайтынын» атап өткен. Кәсіби тест немесе тренингтен өтуге дайындықты 38,6% білдіреді, аудиторияның жартысы, 51,1%, анықталмаған. 2024 жылы қатысу фактісіне басымдық берілген, оқушылардың 64%-ы қатысқан, бірақ эмоционалдық реакция мен пайданы түсіну айқын өлшенбеген. Салыстыру 2025 жылы өсудің кілті оқушыларды жай ғана кеңірек қамтуда емес, форматтардың сапасын арттыруда және әрбір іс-шараны оқушының жеке қадамдарымен анық байланыстыруда екенін көрсетеді.

Іс-шаралардың құрамы да өзгеруде. 2024 жылы кәсіп өкілдерінің дәрістері (27% үлеспен) және мансаптық жәрмеңкелер (23% үлеспен) көп бастаған; экскурсиялар шамамен 16%-ды, практикалық шеберлік сыныптары 9%–10% деңгейінде болған. 2025 жылы респонденттердің жартысынан көбі «басқа» санатын таңдаған (51,7%), бұл көптеген жергілікті және аралас белсенділіктердің бар екенін көрсетеді; дәрістер 14,8% деңгейінде, экскурсиялар 13,2% деңгейінде, жәрмеңкелер 11,8% деңгейінде, шеберлік сыныптары 8,6% деңгейінде тіркелген. Мұндай көрініс іс-шаралар желісінің кеңейгенін, бірақ сонымен бірге оқушы үшін нәтижелерді сипаттаудың бірыңғай тілінің жетіспеушілігін көрсетеді, мұнда өткізілген іс-шара әрдайым түсінікті келесі қадамға айналмайды.

Жасөспірімдердің мазмұндық мотивациясы екі жылда да «ересек» және прагматикалық болып қалады, бұл ретте әлеуметтік бағыттылық сақталған. 2025 жылы бірінші орында «жоғары жалақы» (58,6%) және «қызықты жұмыс» (56,3%), «адамдарға көмек» (37,4%) және «өсу мүмкіндігі» (34,1%) маңызды; бұл оқушыларға мамандықтың тек шабыттандыратын көрінісі ғана емес, сонымен бірге таңдаудың экономикалық шеңбері де қажет екенін растайды. 2025 жылы ашық жауаптардағы қызығушылық көздері медициналық және педагогикалық рөлдер төңірегінде тоғысады, медициналық блок 22,2% жинайды, ал мектеп мұнда қызығушылық теңгерімін толықтыру үшін технологиялық және инженерлік мысалдардың көрінуін күшейте алады. 2024 жылы да «қызығушылық плюс табыс және өсу» ұқсас байланысы болған, бірақ өлшеу құралдарында аз егжей-тегжейлі болған.

Қорытындылай келе, 2025 жылы отбасының және цифрлық арналардың рөлі күшейгенін, «түсінікті кіру нүктелеріне» деген сенім индексі

төмендегенін, форматтар палитрасы кеңейгенін, бірақ «басқа» үлесі өскенін, демек, оқушы үшін нәтижелерді ресімдеу әлі тұрақсыз екенін айтуға болады. 2024 жылы қамту жоғары және неғұрлым «мектеп-центристік» болған, 2025 жылы назар сапаға және жекелендіруге ауысады. Мұны қазірдің өзінде қалай пайдалану керектігі туралы айтатын болсақ, мектептің үш тірегі бар. Біріншіден, әрбір іс-шара оқушы мен отбасы үшін қысқа және түсінікті «келесі қадамды» алады, бұл «кейде ұнайды» және «білмеймін» аймағын «иә»-ге айналдыру үшін қажет. Екіншіден, негізгі хабарламалар үш арна бойынша синхрондалады: мектеп плюс отбасы плюс жасөспірімдердің цифрлық алаңдары, бұл отбасылық рөлдің өсуінің жалпы нәтижеге жұмыс істеуі үшін қажет. Үшіншіден, нәтижені тіркеудің ортақ тілі енгізіледі, оқушы нақты не істеді, нені түсінді, қайда барады, бұл «басқа» санатының әсерді «жойып жіберуін» тоқтатады. Осы байланыста 2024 жылғы кең қамту бойынша тәжірибе және 2025 жылғы мотивациялық бағыттар бойынша жұмыстар бірлесіп жұмыс істей бастайды және жетінші сынып оқушыларының қызығушылығын жеке траекторияларға ауыстырады.

Жетінші сынып оқушылары үшін кәсіптік бағдар беруді тиімді ету жолдары:

Біріншіден, негізді айқын «кіру нүктелеріне» құру керек: әр оқушы кімге және қашан жүгіну керектігін білуі үшін, параллельдер бойынша жауапты ересектерді бекітіп, олардың түсінікті консультация сағаттары мен күнделіктерде/чаттарда бірыңғай байланыс схемасы болуы ұсынылады.

Екіншіден, әрбір іс-шараны әрекетке айналдыру пайдалы: жасөспірім тек әңгіме тыңдамай, нақты жұмыстың элементін сынап көруі үшін сабақтарға жиырма-отыз минуттық қысқа кәсіби сынамалар енгізу ұсынылады.

Үшіншіден, «мағына, пайда және экономика» ұғымдарының байланысы маңызды: маманның не істейтінін, ол кімге көмектесетінін және алғашқы қадамдардан бастап мансаптық сатыларға дейінгі өсу жолының бағдарлы табыс деңгейлерімен қалай көрінетінін қарапайым тілмен түсіндіру ұсынылады.

Төртіншіден, нәтижелерді тіркеген жөн: әр белсенділіктен кейін оқушыға қорытынды мен келесі қадам ұсынылған бір парақ ұсынылады, мысалы, үйірмеге жазылу, шағын-тесттен өту, тәлімгермен сөйлесу.

Бесіншіден, мектеп хабарламаларын үймен және цифрлық ортамен синхрондау керек: білім беру траекториясы немесе болашақ мамандық туралы отбасылық талқылаулардың жалпы нәтижеге жұмыс істеуі үшін, хабарландырулар мен қорытындыларды сынып, ата-аналар чаттарында және оқушылар қауымдастықтарында қайталау ұсынылады.

Алтыншыдан, кәсіптік бағдар беру жұмысының форматтарын бірыңғай тілмен атаған пайдалы: кездесуді, экскурсияны, шеберлік сыныбын және кәсіби сынаманы ажырату үшін әрқайсысы оқушының нақты не істейтінін және қандай өнімді өзімен бірге алып кететінін алдын ала айту ұсынылады.

Жетіншіден, диагностикаға мән беру керек: мұғаліммен және ата-аналармен бірге күшті жақтарын, қызығушылықтарын және таяу қадамдарын

талқылайтын кейінгі талдаумен қысқа және ерікті тесттер ұсыну ұсынылады.

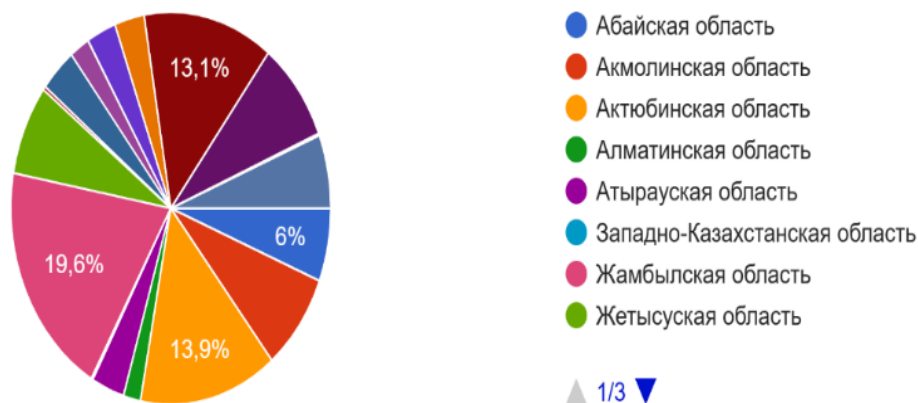
Сегізіншіден, барлық кәсіптік бағдар беру іс-шараларына тең қолжетімділікті сақтау маңызды: мүмкіндіктер мекенжайға тәуелді болмауы үшін, ауыл және шалғай мектептер үшін көшпелі белсенділіктер мен онлайн-баламаларды алдын ала жоспарлау ұсынылады.

Тоғызыншыдан, оқушылардың жетістіктер портфолиосын қолдау пайдалы: әр оқушы өзінің жеке прогресін көруі үшін сынамалардың, шағын-жобалардың және рефлексиялардың қорытындыларын бір жерге жинау ұсынылады.

Соңында, оныншыдан, мектептің кәсіптік бағдар беру командасына ырғақ қажет: мысалы, қанша оқушы келесі қадамға жетті, «білмеймін» дегендердің үлесі қалай өзгереді және қандай форматтар ең үлкен жауап береді деген сияқты қарапайым көрсеткіштерді тоқсан сайын қарап отыру ұсынылады. Бұл күш-жігерді ең көп әсер беретін бағыттарға жұмсауға мүмкіндік береді.

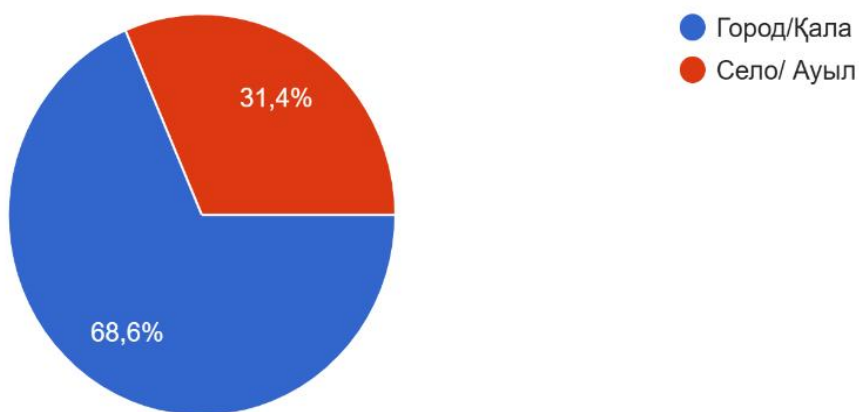
9-сынып оқушыларымен кәсіптік бағдар беру жұмысы

2025 жылы орта білім беру ұйымдарындағы кәсіптік бағдар беру жұмысының тиімділігін зерттеуге ҚР 200 мектебінен 4484 тоғызыншы сынып оқушысы қатысты (78-сурет).

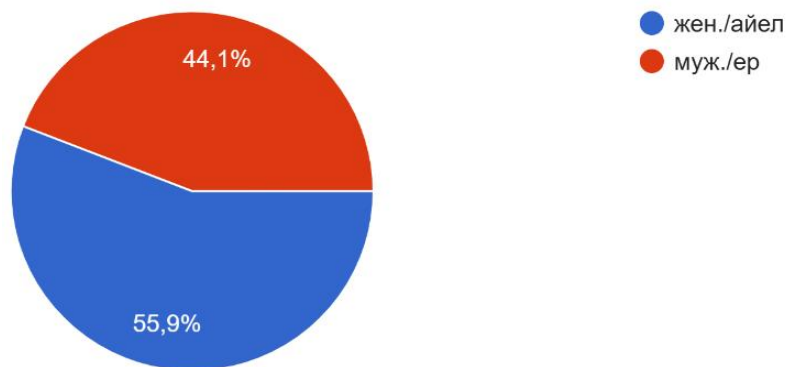
78-сурет. Өз өңіріңізді таңдаңыз?

Берілген іріктеу массивінен оқушылардың 68,6%-ы қалада тұрады және 31,4%-ы ауылдық жерде тұрады (79-сурет).

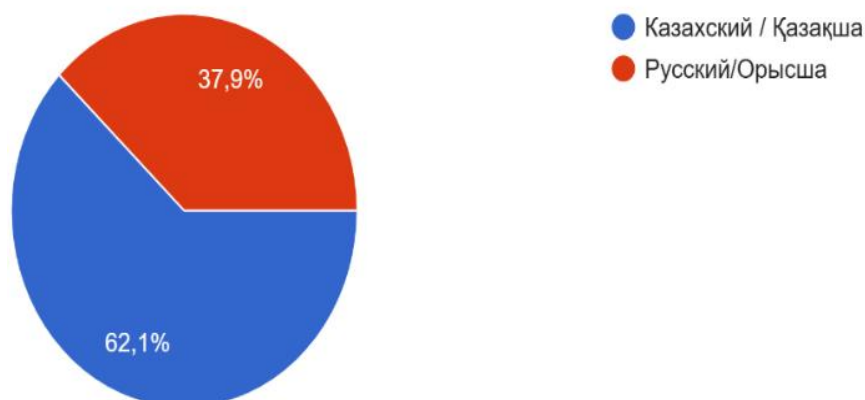
79-сурет. Сіздің мектебіңіз қай жерде орналасқан?

Мониторингтік зерттеуге қатысқан респонденттердің құрамында қыздар 55,9%-ды және ұлдар 44,1%-ды қамтыды (80-сурет).

80-сурет. Жынысы?

Оқу тілі туралы сұраққа респонденттердің басым бөлігі қазақ тілін көрсетті – 62,1% құрады, ал орыс тілді сыныптар 37,9% болды. Іріктеудің мұндай құрылымы жетінші сынып оқушыларының келесі жауаптары негізінен қазақ тілді ортада қалыптасқанын білдіреді, алайда елеулі орыс тілді үлес сақталғанын. Практикалық тұрғыдан, бұл қарапайым шешімді ұсынады: кәсіптік бағдар беру материалдарын, хабарландыруларды және қорытынды карточкаларды екі тілде шығарған жөн. Бұл негізгі хабарламалар екі топқа да бірдей жетуі үшін аударма кезінде жоғалмауына ықпал етеді (81-сурет).

81-сурет. Язык обучения?

Респонденттердің 9-сыныпты бітіргеннен кейін не істеуді жоспарлайтыны туралы сұраққа берген жауаптары бойынша, көпшілігі өзін жоғары сыныпта көреді – 63,5%-ы он-он бірінші сыныптарда қалуды жоспарлайды. Төрттен бірі колледжге бағытталған – бұл респонденттердің 23,9%-ы. Шағын, бірақ маңызды топ әлі анықталмаған – 12,6%-ы. Бұдан келесідей қорытынды жасауға болады:

Біріншіден, жоғары мектепте «оқуды жалғастыруға сұраныс» айқын бар. Қызығушылық жолда жоғалмауы үшін, бейіндік пәндерді, оқу бағыттарын және ҰБТ-ға алғашқы қадамдарды алдын ала көрсеткен жөн. Екіншіден, колледжді таңдағандар үшін колледждермен кездесулер, шеберханаларға экскурсиялар және «9-сынып – қабылдау – бейімделу» деген түсінікті жолдар пайдалы, бұл шешімнің тек мамандықтар туралы әңгімелерге емес, нақты

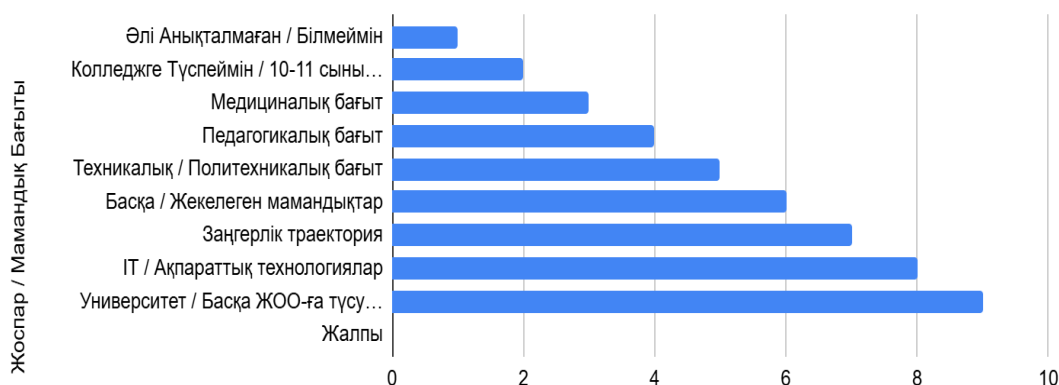
тәжірибеге негізделуі үшін қажет. Үшіншіден, «әлі шешпеген» топқа қысқа қадамдар жиынтығын беру қажет. Қызығушылықтар бойынша шағын-диагностикадан өту, мектепте және колледжде бір-бір кәсіби сынамаға қатысу, қорытындыларды сынып жетекшісімен және отбасымен талқылау, жақын тоқсанға арналған бағдарды анықтау ұсынылады. Жасөспірімде екі нақты бағыт туралы түсінік және өзінің келесі қадамы болғанда, анықталмағандардың үлесі төмендейді, ал таңдау саналы болады (82-сурет).

82-сурет. 9-сыныптан кейін не істеді жоспарлайсың?

«Егер колледжге түсуді жоспарласаңыз, оның атауын және мамандығын көрсетіңіз» деген ашық сұраққа жауаптар келесідей бөлінді (83-сурет). Ең үлкен топ әлі анықталмаған немесе білмейтінін – 42,0%-ы, ал екінші орында колледжді жоспарламайтын және 10-11 сыныпта қалуға ниетті екендіктерін – 23,0%-ы көрсеткен.

Нақты траекториялар арасында жиі медициналық бағыт айтылады – 10,0%, одан кейін педагогикалық блок – 8,0%, содан соң политехникалық және техникум мамандықтары – 5,0%, сондай-ақ басқа да жекелеген бағыттар – 5,0%. Заңгерлік траектория сиректеу кездеседі – 4,0%, IT эпизодты түрде аталады – 2,0%. Шағын үлес (1,0%) 11-сыныптан кейін университетке түсуді жоспарлап отырғандарын көрсеткен (83-сурет).

83-сурет. Егер колледжге түсу жоспарың болса, оның атауын және мамандығын көрсет (егер білсең)

Қалыптасқан жағдай оқушылар ұстанымының белгісіздігінің жоғары деңгейін және сонымен бірге медицина мен педагогикаға деген тұрақты қызығушылықтың бар екенін көрсетеді. Практикалық қорытынды қарапайым: «білмеймін» тобына сынама әрекеттерге көшуге және жалпы қызығушылықты нақты қадамға айналдыруға көмектесу қажет. Қысқаша бағыттауды ұсыну пайдалы, мысалы, қызығушылықтар бойынша шағын-диагностикадан өту, екі түрлі бағыт бойынша (мысалы, медицина және политехника) бір-бір кәсіби сынамаға қатысу және сынып жетекшісімен, отбасымен бірге келесі қадамды тіркеу ұсынылады. Медициналық және педагогикалық блоктар үшін колледждермен «бетпе бет» кездесулер ұйымдастырып, фельдшер, мұғалім көмекшісі сияқты алғашқы рөлдерді көрсеткен жөн, бұл жоспардың нақты көрініске негізделуі үшін маңызды. Жасөспірімде сынама тәжірибесі және түсінікті жол болған кезде, белгісіздік үлесі төмендейді, ал таңдау мағыналы болады.

Мектепте оқуды жалғастыруды жоспарлаған тоғызыншы сынып оқушылары арасында мақсаттардың бөлінуі келесідей (84-сурет). ҰБТ-ға дайындық – 24,2% жауапта аталған. Толық орта білім алу – 21,7% көрсетілген. «Басқа» деген нұсқа – 22,1% жинады. ЖОО-ға түсуге дайындалу ниетін – 18,8% білдірді. Белгісіздік – 13,2%-да сақталған.

Диаграмма оқуды жалғастырудың екі негізгі себебін көрсетеді: ҰБТ-ға дайындық және жоғары білімге бағдарлану, бұл екеуі бірге жартысына жуығын құрайды. «Басқа» деген үлестің жоғары болуы себептердің бір бөлігі стандартты тұжырымдамалардан тыс қалатынын, яғни оқушыларда әлі бірдей тілмен айтылмаған жеке сұраныстар бар екенін көрсетеді. Анықталмағандардың 13,2% болуы бағыттауға және түсінікті қадамдарға деген қажеттілікті көрсетеді.

84-сурет. Мектепте қалу мақсатың қандай?

Біріншіден, оқуды жалғастырудың мағынасын неғұрлым айқын түсіндіру керек. Бейіндердің нұсқалары, ЖОО үлгілері және күшейту қажет пәндер тізімі көрсетілген «маршруттар картасын» он-он бірінші сыныптарға арнап қысқаша беру ұсынылады.

Екіншіден, ҰБТ-ға дайындықты нақты траекториялармен байланыстырған пайдалы. Пәндер бойынша нәтижелердің колледждер мен ЖОО-да әртүрлі бағыттарды қалай ашатынын көрсету ұсынылады.

Үшіншіден, «басқа» деген жауаптарды шифрдан шығарудың маңызы бар. Мектеп жасырын мотивтерді көруі және оларды қолдай алуы үшін сыныпта себептер тізімі көрсетілген қысқаша сауалнама жүргізу ұсынылады.

Төртіншіден, «әлі шешпеген» топқа қарапайым әрекеттер жиынтығы қажет. Қызығушылықтар бойынша шағын-диагностикадан өту, кем дегенде бір кәсіби сынамаға қатысу және таңдауды сынып жетекшісімен және отбасымен консультацияда талқылау ұсынылады. Мұндай тәсіл жалпы ниеттерді түсінікті қадамдарға ауыстырады және белгісіздік үлесін төмендетеді.

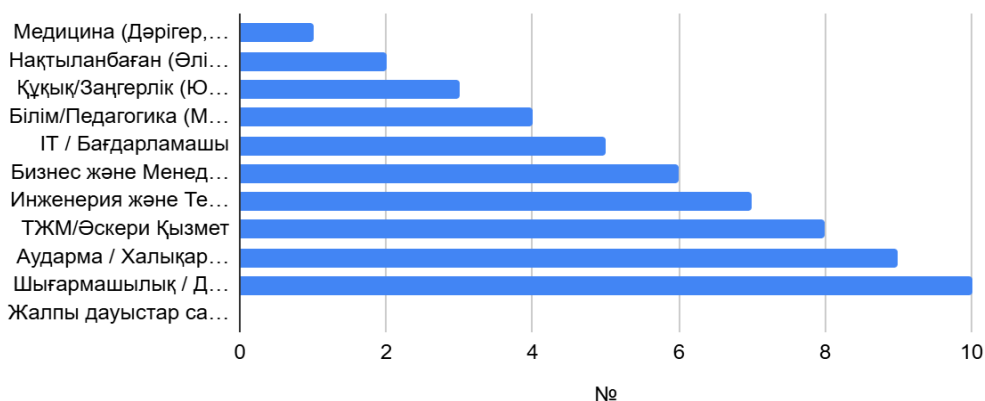
Келесі сұраққа, яғни тоғызыншы сынып оқушыларының болашақта кім болуды армандайтыны туралы сұраққа жауаптар келесідей бөлінді (85-сурет). Ашық сұрақ бойынша медициналық блок көш бастап тұр. Денсаулық сақтау бағыттарына 22,3% тиесілі, бұл жерде дәрігер, стоматолог, хирург, фельдшер және ветеринар қамтылған.

Екінші орында әлі анықталмағандардың жауаптары тұр, олар 13,6% құрайды. Одан кейін заңгерлік мамандықтар келеді, оларды 10,7% таңдаған, мұғалім және педагог бар білім беру саласы 8,7% жинаған, ал IT және бағдарламашы сияқты цифрлық мамандықтар 7,8% береді.

Үш топтың үлестері ұқсас: бизнес және менеджмент, инженерия және техника, сондай-ақ ТЖМ және әскери қызмет, олардың әрқайсысы 5,8% алады.

Аударма және халықаралық қатынастар 4,9% тіркелген, шығармашылық бағыттар мен «басқа» жеке жауаптардың да үлесі осындай. Ұшқыш және стюардесса бар авиация саласы 3,9% жинайды, аспаз тұлғасындағы қызмет көрсету саласы 1,0%-бен аталған.

Яғни, оқушылардың қызығушылықтары неғұрлым әлеуметтік және жасөспірімдерге түсінікті болып қалады, медициналық және заңгерлік сюжеттер басқаларды айтарлықтай басып озады. Бұл ретте анықталмағандардың үлесі 13,6%-ға жетеді, ал цифрлық және инженерлік бағыттар жиынтығы бірінші орынға шықпайды.

85-сурет. Болашақта кім болғың келеді? (Қалаған мамандығың):

Осылайша, біріншіден, медицина және құқық салаларындағы практиктермен қысқа кәсіби сынама-лар мен кездесулер арқылы тұрақты қызығушылықтарды қолдаудың маңызы бар, бұл балаларда алғашқы қадамдар пайда болуы үшін қажет. Екіншіден, технологиялық және инженерлік маршруттарды неғұрлым көрінетін ету маңызды. Сабақтарда инженер немесе бағдарламашының «өмірден алынған» міндеттерде немен айналысатынын және мектеп пен колледжде бұған қалай келуге болатынын көрсететін шағын-кейстер қолайлы. Үшіншіден, «әлі білмеймін» тобы үшін әртүрлі салалардағы екі сынамадан тұратын қысқа бағыттау және үйде және сынып жетекшісімен талқылауға арналған қорытындылар парағы пайдалы. Қызығушылықтың артынан іс-әрекет және түсінікті келесі қадам пайда болғанда, белгісіздік үлесі төмендейді, ал таңдау мағыналы болады.

Мамандық таңдаудағы мотивация туралы сұраққа тоғызыншы сынып оқушылары ең алдымен осы қызмет түріне деген қызығушылықты айтады, жеке әуестікті респонденттердің 38,3%-ы атап өткен (86-сурет).

Прагматикалық мотив те айтарлықтай тірек болып қалады: табыс пен мансаптық өсу 25,0% үшін маңызды. Саяхаттау және әртүрлі жерлерде жұмыс істеу мүмкіндігі 15,2%-ды тартады, адамдарға және қоғамға көмек көрсетуді 12,2% көрсетеді. Шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі көрсету және «басқа» санаты туралы жауаптардың үлесі аз болып қалады, яғни жиынтығы бірнеше пайызды құрайды және негізгі мотивтерден айтарлықтай төмен.

Бұл мектеп үшін нені білдіреді. Материалдық жағы және жеке қызығушылық қатар жүреді, сондықтан кәсіптік бағдар беру сабақтары жұмыстың мазмұнын, адамдарға пайдасын және таңдаудың түсінікті экономикасын бір уақытта көрсетсе, тиімді болады. Практикалық тұрғыдан бұл, кәсіби мамандармен кездесулерде қонақтардан тек «немен айналысатынын» ғана емес, сонымен бірге алғашқы қадамдар, өсу нұсқалары және дағдылар қай жерде жұмыс істеуге мүмкіндік беретіні туралы айтуды сұрау керек дегенді білдіреді, бұл қызығушылық пен прагматиканың бір әңгімеде бірігуі үшін маңызды.

86-сурет. Неліктен дәл осы мамандықты таңдадың?

Келесі ашық сұраққа – «Болашақ мамандық үшін қандай қасиеттер қажет?» – оқушылардың 25,7%-ы қандай қасиеттердің маңызды екенін әлі білмейтінін жазады (87-сурет). Одан кейін жасөспірімдердің түсініктерінде сүйенетін базалық тіректер көрсетілген: білім және жалпы құзыреттілік 14,9%, шыдамдылық пен сабырлық – 12,9%, жауапкершілік – 7,9% жинайды.

Сәл сиректеу еңбексүйгіштік пен тәртіп – 5,9%, сенімділік пен батылдық – 5,9%, зейінділік пен ұқыптылық – 5,0% аталған. Арнайы дағдылар жауаптардың 4,0%-ында, тілдік дағдылар – 3,0%-ында, дене дайындығы мен ептілік – 2,0%-ында кездеседі. Креативтілік, стресске төзімділік және адалдық жеке-жеке – 1,0%-дан тіркелген. «Басқа» блогы әр түрлі сипаттамалардың 9,9%-ын жинайды.

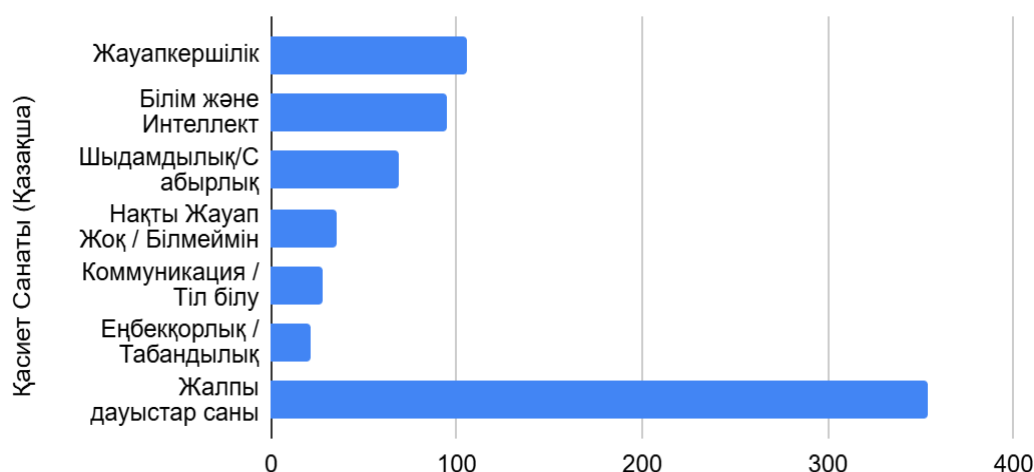
Сауалнама нәтижелері тоғызыншы сынып оқушыларының бір бөлігінде мамандық талаптарының нақты үлгісі жоқ екенін көрсетеді, сондықтан жалпы қызығушылық әрқашан «қазірден бастап нені дамыту керектігін» түсінуге ауыспайды.

Практикалық әрекет қарапайым:

Біріншіден, кәсіби мамандармен кездесулерде қонақтардан үш-бес негізгі қасиеттерді тізіп, оларды үйреншікті мектеп жағдайларымен салыстыруды сұрау керек, бұл жасөспірімнің сабақтар мен нақты жұмыс арасындағы байланысты көруі үшін қажет.

Екіншіден, әрбір қасиет тоқсанға арналған нақты іс-әрекетпен бекітілген бағыттар бойынша қысқа чек-парақтарды тарату пайдалы, мысалы: «зейінділік – биология бойынша зертханалық жұмыстарда жаттығамын», «жауапкершілік – топтық жобада үйлестіруші рөлін аламын».

Үшіншіден, тілдік және цифрлық құрамдастарды қажет жерлерде күшейтудің маңызы бар, бұл «тілдік дағдылар» және «арнайы дағдылардың» сирек айтылудан саналы мақсаттарға өтуі үшін қажет.

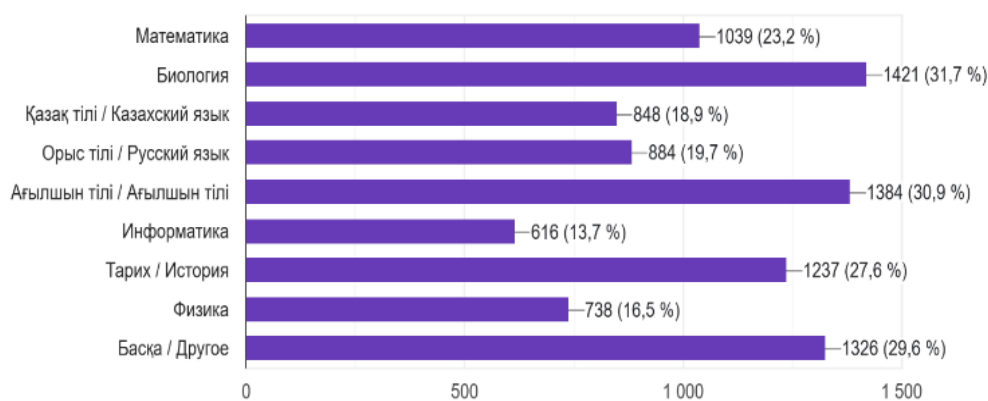
87-сурет. Бұл мамандыққа қандай қасиеттер қажет? (бірнеше нұсқаны таңдауға болады)

Тоғызыншы сынып оқушыларының пәндік қалауларына қарағанда, тізімнің жоғарғы жағында биология 31,7%-бен және ағылшын тілі 30,9%-бен тұр. Осыған жақын «басқа» блогы 29,6%-бен тұр, оған әдетте элективті және

шығармашылық курстар кіреді (88-сурет). Тарих 27,6%-бен тұрақты қызығушылықты көрсетеді, математика респонденттердің 23,2%-на ұнайды, орыс тілі – 19,7%, қазақ тілі – 18,9%. Жаратылыстану-ғылыми пәндерінен физика 16,5%-бен байқалады, ал информатика 13,7% алады, бұл цифрлық дағдылардың жоғары рөлі аясында күтілгеннен төмен.

Мұндай конфигурация STEM-ге деген орташа талпыныс кезінде күшті тілдік және гуманитарлық мотивацияны көрсетеді, бұл ретте биологияға деген қызығушылық басқа жаратылыстану ғылымдарынан ерекшеленіп тұр.

Мектеп практикасы үшін бұл мынаны білдіреді: көпшілікке, яғни биология мен ағылшын тілін таңдағандарға сүйеніп, физика мен информатиканың қолданбалы мағынасын көрсету үшін пәнаралық шағын-жобалар арқылы оларды тарту керек. Мысалы, биология үшін деректерді талдау немесе оқу тәжірибелері үшін сенсорларды бағдарламалау. «Басқа» деп көрсеткендердің жоғары үлесі әртүрлілікке деген қажеттілікті көрсетеді, сондықтан элективтерді түсінікті бағыттармен ресімдеп, оларды кәсіби сынамалармен және колледжге немесе ЖОО-ға келесі қадамдармен байланыстырудың маңызы бар.

88-сурет. Қай мектеп пәндері саған көбірек ұнайды?)

Тоғызыншы сынып оқушыларының жауаптары бойынша кәсіптік бағдар беру ақпаратын алудың басты арнасы болып мектеп педагогтері қалады, оларды сауалнамаға қатысқандардың 48,6%-ы көрсеткен (89-сурет). Отбасы екінші орында тұр, ата-аналар 23,8% үлес береді. «Басқа» блогы 11,2% жинайды және негізгі санаттарға кірмеген әр түрлі көздерді жинақтайды. Қалған бөлігі интернет пен кәсіптік бағдар беру тесттері және кәсіптік бағдар берушілермен кездесулер сияқты нүктелік мектеп форматтары арасында бөлінген, бұл жиынтығы 16,4% құрайды.

Бұл мектеп үшін нені білдіреді.

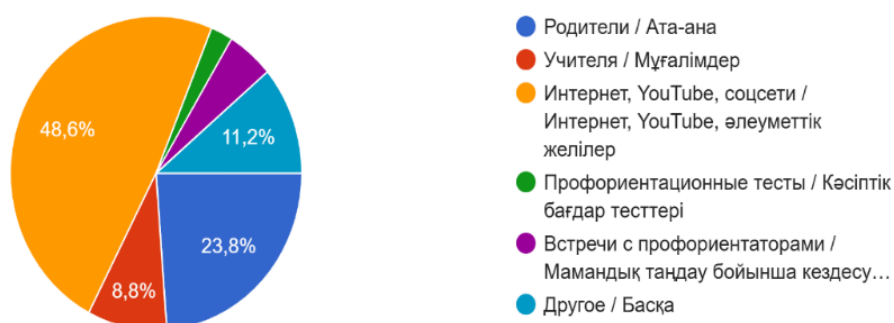
Біріншіден, коммуникацияның негізін мұғалімдер – төңірегінде құрған дұрыс, негізгі хабарламалар бірдей жеткізілуі үшін оларға сынып сағаттарына және сабақтарға арналған қысқа дайын материалдар беру ұсынылады.

Екіншіден, «басқа» деген жауаптардың жоғары үлес салмағы кәсіптік

бағдар беру белсенділіктерінің бір бөлігі түсінікті атау алмағанын көрсетеді, форматтарды бірыңғай тілге келтіріп, оқушы үшін күтілетін нәтижені алдын ала түсіндіру ұсынылады.

Үшіншіден, интернеттің және нүктелік форматтардың үлесі әлі де аз, сондықтан мектеп хабарламаларын оқушылардың цифрлық арналарында қайталап, оларды нақты іс-әрекеттерге, мысалы, шағын-тестке және кәсіби сынамаға байлаған пайдалы.

Мұндай тәсіл жетекші мектеп арнасын нығайтады және сонымен бірге жасөспірім үйренген алаңдар есебінен қамтуды кеңейтеді.

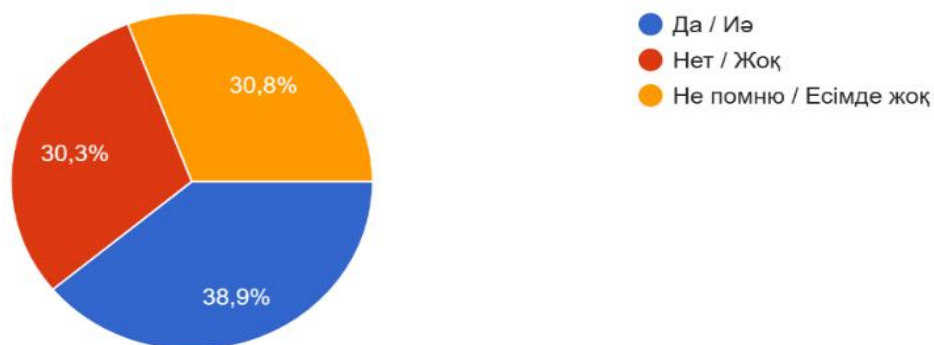

89-сурет. Мамандықтар туралы ақпаратты қайдан аласың?

Тоғызыншы сынып оқушыларының кәсіптік бағдар беру тесттерінен өткен-өтпегені туралы сұраққа 38,9% оқушы оң жауап берді, 30,3% өтпегенін хабарлады, ал тағы 30,8% есіне түсіре алмады (90-сурет). Бұл жағдай диагностикалық тәжірибе елеулі бөлігінде бар екенін, алайда үштен бірі бөлшектерін есіне түсіре алмағанын, ал тағы үштен бірінде мұндай тәжірибе мүлдем болмағанын білдіреді.

Аталған нәтижелер диагностикалық құралдардың педагогтер тарапынан нүктелік және біркелкі емес қолданылатынын көрсетеді, сондықтан жасөспірімдердің бір бөлігі оларға қатыспай қалады. Егер кәсіптік бағдар беру тесті өткізілген болса да, оның нәтижелері әрдайым дұрыс ресімделмейді. Бұл «есімде жоқ» деген жауаптардың жоғары үлесіне себеп болады. Мектепте бұл екі нәрсенің жетіспеушілігі ретінде түсіндіріледі: түсінікті қамту және тесттен кейінгі түсінікті із.

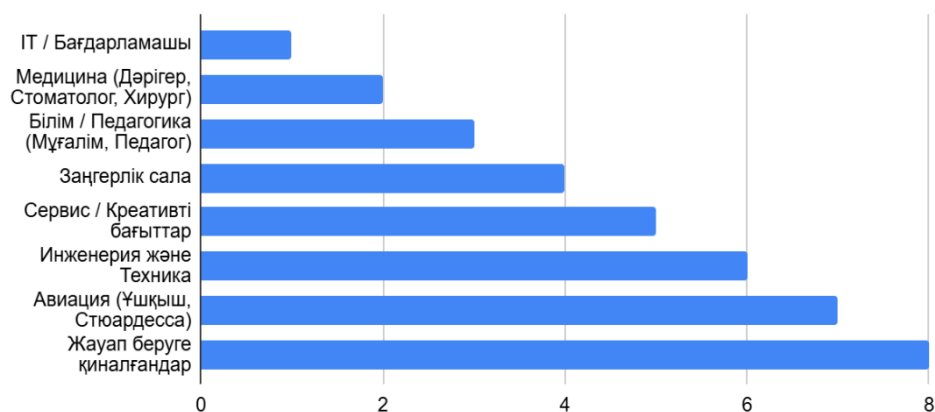
Осы оқу жылында кәсіптік бағдар беру әсерін күшейту үшін мектеп диагностиканы әрбір тоғызыншы сынып оқушысы үшін міндетті мүмкіндік ретінде жоспарлауы керек, бұл ретте өтудің еріктілігін сақтау қажет. Сынып сағаты немесе сабақ кезінде қысқа сессияларды қосып, бірден үш түсінікті қорытындысы бар жеке нәтижені беру тиімді болып табылады. Одан кейінгі әңгімені сынып жетекшісімен және ата-аналармен бекітіп, келесі қадамды ұсыну пайдалы, мысалы, қызығушылық тудырған бағыт бойынша шағын-сынама немесе колледжбен кездесу. Тесттің анық мақсаты, көрінетін нәтижесі және жалғасы болғанда, «есімде жоқ» деген үлес төмендейді, ал таңдауға нақты қолдау алған жастар саны артады.

90-сурет. Сен кәсіптік бағдар тесттерінен өттің бе?

Тоғызыншы сынып оқушыларының жауаптары бойынша цифрлық блок көш бастап тұр, «IT/бағдарламашылар/айти мамандар» санатын оқушылардың 32,7%-ы атаған (91-сурет). Медициналық сала шамамен сол деңгейде, оны оқушылардың 31,7%-ы айтқан, сонымен қатар дәрігер, стоматолог және хирург қамтылған. Мұғалім және педагог мамандықтары бар білім беру саласы оқушылардың 9,6%-ын тартады. Заңгерлік саласын оқушылардың 5,8%-ы атап өткен, дәл осындай 5,8% оқушы сервис-креативті бағыттарды, мысалы, аспаз, туризм, бизнес, дизайнер және блогерді атайды. Инженерлік мамандықтар электрикпен бірге оқушылардың 3,8%-ында тіркелген, ұшқыш тұлғасындағы авиация оқушылардың 1,0%-ында айтылған. Оқушылардың 8,7%-ы жауап беруге қиналған, осы дерек жасөспірімдердің бір бөлігінде еңбек нарығының түсінікті көрінісінің жетіспейтінін көрсетеді.

Оқушылардың басым бөлігі IT және медицинаны атайды, осы екеуі бірге 64,4% құрайды, сондықтан мектепке осы бағыттарға сүйеніп, олар бойынша қысқа кәсіби сынамалар мен нақты мамандармен кездесулер ұйымдастырған жөн. Сонымен қатар, инженерлік және заңгерлік маршруттарды жақсырақ көрсету қажет, сабақтарда шағын-тапсырмалар және 9-сыныптан колледж бен ЖОО-ға дейінгі түсінікті жолдар сәйкес келеді. Әрбір оқушы тек мамандық атауын ғана емес, сонымен бірге дайындықтың алғашқы қадамдарын, нақты талаптарды және нақты жұмыс рөлдерін көргенде, таңдау сенімдірек болады, ал «білмеймін» деген жауаптардың үлесі заңды түрде төмендейді.

91-сурет. Қазіргі таңда ең өзекті мамандықтар қандай деп ойлайсың? Неліктен?

Сауалнаманың келесі сұрағы – мамандық таңдауға кімнің күштірек әсер ететіні туралы – тоғызыншы сынып оқушылары ең алдымен жеке қызығушылықты атайды: жауаптардың 67,6%-ы «жеке қызығушылық» нұсқасына тиесілі, бұл шешімнің сыртқы кеңестерден емес, ең алдымен ішкі мотивациядан қалыптасатынын білдіреді (92-сурет).

Отбасы маңызды тірек болып қала береді, ата-аналардың ықпалын оқушылардың 18,3%-ы атап өткен, ол мамандық таңдау туралы үй әңгімесін мектеп жұмысының табиғи әріптесі етеді. Тағы 10,1%-ы «басқа» блогын жинаған, оған әдетте жеке жағдайлар мен жергілікті көздер кіреді. Қалған факторлар – достар, мұғалімдер және интернет – диаграммада өте аз үлестерді алып, эпизодтық, нүктелік ықпал ретінде көрінеді.

Жеке қызығушылыққа сүйенетін кәсіптік бағдар беру шынымен де «жұмыс істейді», бірақ оған түсінікті қадамдардан тұратын жол қажет: сабақтардағы қысқа кәсіби сынамалар, «бірінші қолдан» практикалық мамандармен кездесулер, сезілетін нәтижесі бар шағын-жобалар және осы сынаманың несімен пайдалы болғаны туралы кейінгі әңгіме. Отбасы ресурсын нақты тарту маңызды, бұл үшін әрбір белсенділікті «үйде қалай талқылау керек» деген қысқаша жадынамамен және қорытындылары бар жеке парақтармен сүйемелдеу қажет, өйткені 18,3% ықпал – бұл мектеп пен ата-аналардың әріптестігі үшін мүмкіндік. Ал аз сыртқы ықпалдар – достардың кеңестері, мұғалімдердің ұсыныстары, интернеттегі сюжеттер – кездейсоқ сигналдарға бөлініп кетпеуі үшін, оларды «не білдім – нені сынап көрдім – келесі қадам қандай» деген ортақ тілге келтірудің маңызы бар. Сонда ішкі қызығушылық жақсы бекітіліп, жеке іс-әрекет жоспарына айналады.

92-сурет. Мамандық таңдауыңа кім әсер етеді?

Сауалнаманың келесі сұрағы ата-аналардың баланың кәсіби таңдауын қаншалықты қолдайтынын анықтауға бағытталған. Тоғызыншы сынып оқушыларының көпшілігі оң жауап берген: 74,8% «иә, толығымен» десе, тағы 16,1% «көбінесе иә» нұсқасын таңдаған, яғни отбасы тарапынан жалпы қолдау 90,9%-ға жеткен (93-сурет). Респонденттердің аз ғана бөлігі таңдау тақырыбы үйде әлі талқыланбағанын көрсеткен, олар 7,2%-ды құрайды, ал тікелей «жоқ»

деп жауап бергендер тек 1,9%.

Мұндай жағдай отбасылық ортаның жалпы алғанда мейірімді екенін және кәсіптік бағдар беруде мектептің әріптесі болуға дайын екенін көрсетеді, алайда үй әңгімесі жетіспейтін немесе айқын қолдау ала алмайтын жасөспірімдердің елеулі сегменті әлі де қалып отыр.

Қолдау деңгейі жоғары болғандықтан, «отбасы ресурсына» сүйенудің маңызы бар. Әрбір іс-шарадан кейін оқушыға үйде талқылауға арналған қысқаша қорытындылар беру, мысалы, қорытындылар мен келесі қадам ұсынылған бір парақ беру пайдалы. Әңгіме жүргізілмеген немесе келісім айқын емес жерлерде, алаңдаушылықты сейілту және күтулерді теңестіру үшін дайын «отбасыға арналған сұрақтар» және ата-аналарды кәсіби мамандармен ашық кездесулерге шақыру көмектеседі. Мұндай формат оқушылардың 90,9%-ында бар қолдауды нығайтады және таңдау туралы әлі сөйлеспейтіндердің немесе қарсылыққа тап болатындардың үлесін біртіндеп қысқартады.

93-сурет. Ата-анаң сенің мамандық таңдауыңды қолдай ма?

Тоғызыншы сынып оқушыларына жүргізілген сауалнама нәтижелері саналы мамандық таңдау үшін қажетті құралдардың әртүрлілігін көрсетеді (94-сурет).

Тоғызыншы сынып оқушыларының 51,3%-ы (2 302 оқушы) көбірек түсінікті ақпарат сұрайды. Бұл ауқымды көрсеткіш іс-шаралардың тапшылығын емес, «маманның нақты қызметі, оқу траекториясы, алғашқы кәсіби рөлдері және маңызды пәндер» сияқты критерийлерді қамтитын анық, қысқа және салыстырмалы материалдардың жетіспеушілігін айқындайды.

Екінші орында еңбек әлемімен тірі байланыс түр: кәсіби мамандармен кездесулерді 30,1%-ы (1 349 оқушы) таңдаған. Осы формат қызығушылықтың «үдеткіші» ретінде функция атқарады, мұнда әңгіме нақты міндеттерді көрсетумен толықтырылады.

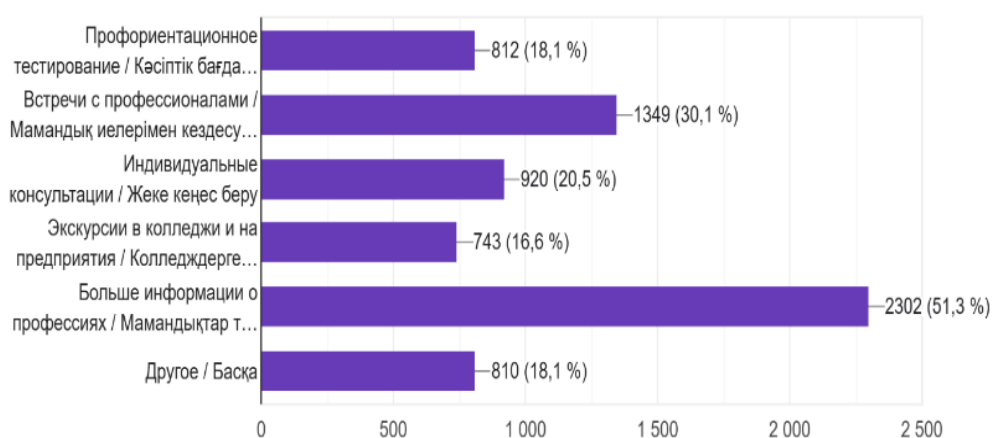
Жеке консультацияларды 20,5%-ы (920 адам) сұраған. Бұл көрсеткіш елеулі топқа жеке бағыттаудың қажет екенін көрсетеді, мұнда тәлімгер (ересек адам) жалпы қызығушылықты жеке даму жоспарына ауыстыруға көмектеседі.

Одан кейін колледждерге және кәсіпорындарға экскурсиялар 16,6% (743

белгі) деңгейінде, ал кәсіптік бағдар беру тестілеуі 18,1% (812 жауап) деңгейінде тіркелген. «Басқа» блогы да 18,1% үлеспен осындай көрсеткіш береді, бұл көптеген жергілікті идеялар мен форматтарды сипаттайды.

Бұл мектеп үшін нені білдіреді. Бұл жағдай қолдаудың өзара байланысты «баспалдағына» бірігеді: алдымен бағыттар бойынша қысқа және бірдей ресімделген ақпараттық карточкалар, содан кейін практикалық мамандармен кездесулер, кейін – жеке әңгіме және кәсіби сынама (сабақта немесе үйірмеде), ал күмәнданғандар үшін – талдаумен диагностикалық тест.

Егер әрбір қадам оқушы мен отбасы үшін бір қорытынды парағымен сүйемелденсе және келесі қадам бірден ұсынылса, «жай ғана көбірек ақпарат беріңіз» деген сұраныс үлесі табиғи түрде азаяды, ал қызығушылық жылдамырақ іс-әрекетке және саналы таңдауға айналады.

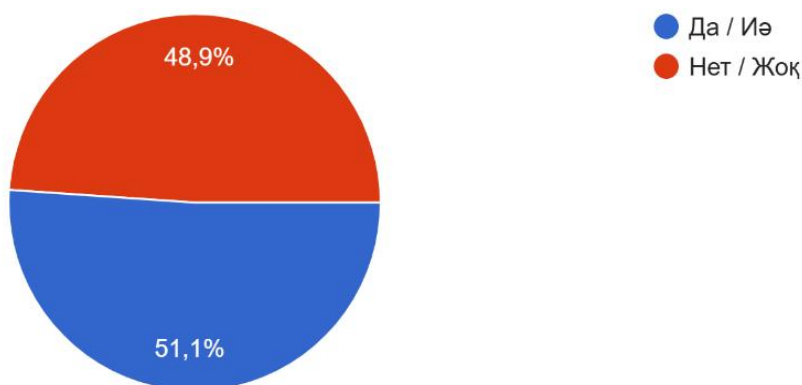
94-сурет. Мамандық саналы түрде таңдау үшін не қажет?

Алдымен оқушыда мүмкін болатын кәсіби бағыттар туралы қысқа және бірдей ресімделген парақтар мен түсінікті сипаттама болуы тиіс. Содан кейін кәсіби мамандармен бетпе бет кездесулер пайдалы. Осыдан кейін жеке әңгіме және сабақта немесе үйірмеде шағын кәсіби сынама маңызды. Күмәнданғандарға диагностикалық тест және нәтижені қысқаша талдау ұсынылуы керек. Егер әрбір қадам оқушы мен отбасы үшін бір қорытынды парағымен сүйемелденсе және бірден келесі қадам ұсынылса, «жай ғана көбірек ақпарат беріңіз» деген сұраныс біртіндеп азаяды, ал қызығушылық жылдам іс-әрекетке және саналы таңдауға ұласады.

Тоғызыншы сынып оқушыларының өздерінің кәсіби анықталу мәселелері бойынша маманның консультациясын алған-алмағаны туралы сұраққа жауаптар шамамен тең жағдайда қалыптасқан: оқушылардың 51,1%-ы консультация алған, ал 48,9%-ы мұндай қолдауды алмаған. Аталған статистикалық арақатынас жасөспірімдер тарапынан қызығушылықтың жетіспеушілігін емес, керісінше, оқу жылы ішінде әр сынып үшін консультациялардың қолжетімділігіне кепілдік беретін тұрақты тәжірибенің жоқтығын көрсетеді (95-сурет).

Мектеп жұмысы үшін бұдан тікелей мынадай қорытынды шығады:

консультацияларды түсінікті жазылу жүйесімен, жауапты педагогтерде бекітілген уақыт аралықтарымен және қысқа жеке қорытынды парағымен тұрақты қызмет ретінде жоспарлау қажет. Бұл әңгіменің бір реттік эпизод болып қалмауына, керісінше, кәсіби сынама, колледж өкілдерімен кездесу немесе бейіндік пәнді таңдау сияқты келесі қадамға айналуы үшін маңызды. Оқушыда болжамды кіру нүктесі және әңгімеден кейінгі сезілетін нәтиже болған кезде, консультациясыз қалғандардың үлесі заңды түрде қысқарады, ал таңдаудың сапасы айтарлықтай жоғарылайды.

95-сурет. Сіз кәсіби бағдар және өзін-өзі анықтау бойынша кеңес алдыңыз ба?

«Мамандық таңдауда маманның көмегін алғыңыз келеді ме?» деген сұраққа тоғызыншы сынып оқушыларының көпшілігі оң жауап береді: оқушылардың 58,1%-ы мұндай қолдауды қажет деп санайды, респонденттердің бір бөлігі дербес шешімді қалайды және 48,9% жағдайда «жоқ» нұсқасын таңдайды, тағы 13,2%-ы мектепте мұндай маманның жоқтығын көрсетеді.

Алынған жағдай кәсіби сүйемелдеуге деген айқын сұранысты көрсетеді, сонымен бірге қызметтің қолжетімділігін оқушылардың барлығы сезінбейтінін және елеулі топ сыртқы көмексіз анықталуға тырысатынын білдіреді.

96-сурет. Мамандық таңдауда маманнан көмек алғыңыз келе ме?

Практика үшін бұл көрінетін және тұрақты қызмет қажет екенін

білдіреді. Мектеп жауапты мамандарды және олардың жұмыс режимін белгілеп, күнделік немесе сынып чаттары арқылы қарапайым жазылуды ұйымдастыруы керек, сондай-ақ кеңесті іс-әрекетке ауыстыру үшін консультацияларды қысқа кәсіби сынамалармен және шағын-тесттермен байланыстыруы қажет.

Қатысудың ерікті форматын сақтау және өз бетінше шешуді қалайтындардың ұстанымын құрметтеу пайдалы, бұл ретте оларға «жеңіл» қолдау нұсқаларын ұсыну қажет, мысалы, тоқсанға арналған қадамдары мен ресурстарға сілтемелері бар өзін-өзі бағыттау парағы. Оқушылар маманның жоқтығын атап өткен жерлерде, көмекке қолжетімділік мектептің мекенжайына тәуелді болмауы үшін, қашықтықтан оқыту нұсқалары және мектеп аралық консультациялық терезелер маңызды.

Келесі сұраққа жауаптар тоғызыншы сынып оқушыларының мектептік кәсіптік бағдар беру іс-шараларына қатысу көрсеткіштерін көрсетеді (97-сурет). Тоғызыншы сынып оқушыларының көпшілігі оларға әлі қатыспағанын хабарлаған, мұндай нұсқаны оқушылардың 61,1%-ы таңдаған, ал қатысу тәжірибесін респонденттердің 38,9%-ы растады. Мұндай үлестер маңызды бөлігі таңдау тақырыбына қызығушылық танытқанына қарамастан, параллельдің елеулі бөлігі қамтудан тыс қалып отырғанын көрсетеді.

97-сурет. Сіз қандай да бір кәсіби бағдарлау іс-шараларына қатыстыңыз ба?

Мектептік кәсіптік бағдар беру практикасы үшін бұл әр сыныпқа қолжетімділікті кеңейту және форматтарды «қолжетімді» ету қажеттігін білдіреді, осы тоқсандар бойынша болжамды күнтізбе, сабақтар базасындағы қысқа іс-шаралар, әртүрлі күндерде қайталанатын уақыт аралықтары және хабарландыруларды оқушылар мен отбасылық арналарда қайталау есебінен қол жеткізіледі. Әрбір оқиға жеке қорытынды парағымен және келесі қадам ұсынысымен (мысалы, шағын-сынама немесе консультация) аяқталған кезде, әсер күшейеді, ал мектептер қосымша түрде сыныптар бойынша қарапайым қамту метрикасын қадағалап, «бос» топтарды мақсатты түрде қамтамасыз етеді. Мұндай тәртіп кәсіптік бағдар беруді біртіндеп бір реттік эпизодтардан жүйелі жұмысқа ауыстырады және мамандықтармен нақты танысу тәжірибесі бар оқушылардың үлесін арттырады.

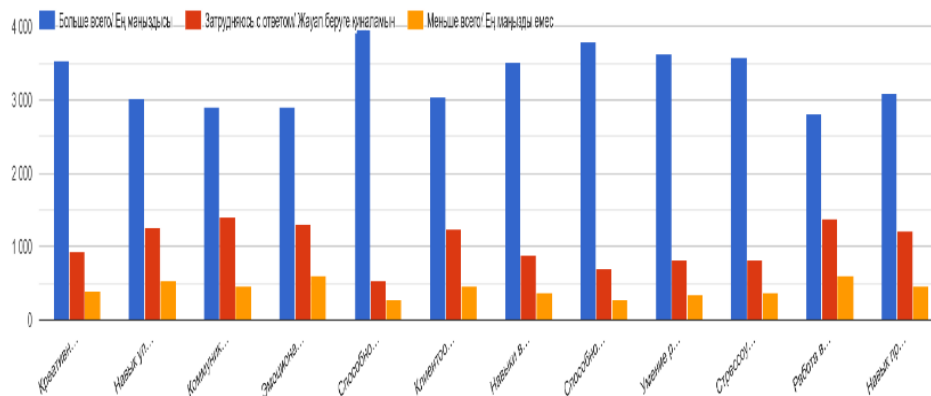
Тоғызыншы сынып оқушыларының анкетасының соңғы сұрағы оқушылардың қазіргі әлемде қандай дағдыларды сұранысқа ие және перспективалы деп санайтынын зерттеуге бағытталған (98-сурет).

Келтірілген пәндер бойынша оқушылардың басымдықтары «тиімділік өзегі» төңірегінде қалыптасқаны көрінеді: шешім қабылдау қабілетін осы дағды бойынша үш нұсқаның ішінде жауаптардың 83,0%-ы «ең маңызды» деп атап өткен, жаңаны үйрену қабілеті – 79,5%, жанжалды жағдайларды шешу білігі – 75,9%, стресске төзімділік – 74,8%, келіссөз жүргізу дағдылары – 73,8%, креативтілік – 72,8%; мұндай үлестер тоғызыншы сынып оқушылары маманның сұранысқа иелігін міндеттерді жылдам түсіну, жүктеме кезінде тұрақтылықты сақтау және келісе білу қабілетімен интуитивті түрде байланыстыратынын көрсетеді.

Сәл төмен, бірақ сонымен бірге жоғары деңгейлерде клиентке бағдарланушылық 63,8%-бен, адамдарды басқару дағдысы 62,5%-бен, коммуникабельділік 60,5%-бен әрі эмоционалды интеллект 60,1%-бен орналасқан. Мұндай көрсеткіштер әлеуметтік құзыреттердің маңыздылығын мойындауды білдіреді, бірақ олардың айқындығы төмен. «Көп міндеттілік режимінде жұмыс істеудің» ең төменгі салыстырмалы мәндері бар, мұнда «ең маңызды» деген белгіні 58,7% қойған. Осы деректі шамадан тыс жүктемеге немесе бір уақытта көптеген міндеттерді орындауға деген сақтық қатынасы ретінде түсіндіруге болады.

«Қиналамын» үлестерін талдау қай жерде анықтық жетіспейтінін түсінуге көмектеседі. Ең үлкен белгісіздік коммуникабельділікте 29,6% және көп міндеттілікте 28,7% байқалады, сондай-ақ адамдарды басқаруда 26,3% және жобалық жұмыста 25,6% тіркелген. Аталған мәндер осы біліктердің оқу мен сабақтан тыс практикада нақты қалай көрінетіні туралы түсінікті мысалдарға деген қажеттілікті көрсетеді. Шешім қабылдау қабілетінде 5,6% және жаңаны үйрену білігінде 5,8% «ең аз маңызды» үлестерінің төмен болуы тұрақтықты растайды: бұл құзыреттерсіз заманауи даму траекториясы қиын.

Осылайша, негізгі дағдыларды дамытуды сабақтарға және кәсіптік бағдар беру белсенділіктеріне қысқа әрекеттердің дәйектілігі ретінде «енгізу» қажет деген қорытынды жасауға болады. Шешім қабылдауға және келіссөздерге арналған шағын-кейстерді тұрақты түрде беру, жобалық тапсырмаларды жоспарлауға және командадағы рөлге қойылатын талаптармен сүйемелдеу, сондай-ақ микро-зерттеулер және цифрлық құралдармен жұмыс арқылы жаңаны үйренуді жаттықтыру маңызды. «Қиналамын» үлесі жоғары жерлерде «дағдының іс-әрекетте қалай көрінетінін» бағалаудың және көрсетудің мөлдір айдарларын беру пайдалы, сонда жауаптардың бөлінісі біртіндеп белгісіздіктен саналы өзін-өзі бағалауға және өсуге ауысады.

98-сурет. Қазіргі әлемде маманды ең сұранысқа ие әрі болашағы бар ететін қандай дағдылар?

Қорытындылар

Тоғызыншы сынып оқушыларына жүргізілген сауалнама нәтижелері бойынша келесідей қорытындылар жасауға болады: кәсіптік бағдар беру мектеп өмірінде бар, бірақ қамту және тереңдігі бойынша әлі де біркелкі емес.

Іріктеуде қалалық мектептер басым (68,6% ауылдық 31,4%-ға қарсы), ал оқыту көпшілігінде қазақ тілінде жүргізіледі (62,1% орыс тілді сыныптардың 37,9%-ына қарсы), бұл мағынаны жоғалтпайтын екі тілді қарым-қатынас пен материалдарды талап етеді.

Тоғызыншы сыныптан кейін «таңдау жасау кезінде» көпшілігі жоғары сыныпта қалуды жоспарлайды (63,5%), төрттен бір бөлігі колледжге бағытталған (23,9%), ал 12,6% әлі күмәнданады. Бұл мектептің екі траекторияны – 10–11-сыныптар бейінін және колледжге түсінікті маршруттарды – бір уақытта қолдауын және белгісіздік топпен мекен-жай бойынша жұмыс істеп, күмәнді кішкентай, бірақ нақты қадамдарға айналдыруын қажет етеді.

Мамандық таңдауға деген мотивация жеке қызығушылық пен прагматикалық ойлардың үйлесімінен құралады.

Құндылықтар деңгейінде жеке әуестіктер мен іске деген қызығушылық жетекші негіз болып табылады (38,3%), таңдау бағытында табыс пен мансаптық өсуден тұратын «таңдау экономикасы» түр (25,0%), одан кейін саяхаттау және мобильділік (15,2%) және адамдарға пайда әкелу ниеті (12,2%). Мұндай «екі контурлы» мотивация мектеп форматындағы қызметтің мазмұнын да, нақты өсу перспективаларын да бір уақытта көрсетуі пайдалы екенін көрсетеді.

Бұл ретте шешімнің «қозғалтқышы» ретінде жасөспірімдер ең алдымен өздерін атайды: жеке қызығушылықтың ықпалын оқушылардың 67,6%-ы атап өтеді, отбасы 18,3% қолдайды және «жарықтандырады», ал достар, мұғалімдер және интернет қосалқы рөлдер атқарады.

Отбасылық қолдау жалпы алғанда жоғары: 74,8% «иә, толығымен» дейді, тағы 16,1% «көбінесе иә» (жиынтығы 90,9%), алайда 7,2%-да тақырып талқыланбайды, бұл нүктелік мектеп-отбасылық қарым-қатынастар және

әрбір белсенділіктен кейінгі үй «әңгімеге арналған себептер» үшін терезе қалдырады.

Ақпараттық контурлар әзірге негізінен мектепке негізделген.

Кәсіптер туралы мәліметтердің басты көзі – мұғалімдер (48,6%), одан кейін отбасы (23,8%), ал «басқа» 11,2% жинайды, бұл бірыңғай сипаттау тілі жоқ көптеген жергілікті тәжірибелер туралы сигнал береді; интернет және нүктелік форматтар (кездесулер, тесттер) бірге 16,4% құрайды.

Бұл ретте диагностикалық және консультациялық қызметтер біркелкі қолданылмайды: кәсіби тестілеуден нақты өткендер 38,9% (тағы 30,3% - «жоқ», 30,8% - «есімде жоқ»), жеке консультацияларды 51,1% алған (48,9% жоқ), ал кәсіби көмекке деген сұраныс айқын білінген – 58,1% оны алғысы келеді, 28,7% өздері шешкенді жөн көреді, ал 13,2% мектепте мұндай маманның жоқ екенін айтады.

Кәсіби іс-шараларға қатысу да «әлсірейді»: қатысу тәжірибесін 38,9% растайды, ал 61,1% қамтудан тыс қалады, және бұл «саналы таңдау үшін не қажет» деген тізімде бірінші нөмірмен неліктен бағыттар туралы анық, салыстырмалы ақпараттың (51,3%), содан кейін кәсіби мамандармен кездесулердің (30,1%), жеке консультациялардың (20,5%), кәсіби тестілеудің (18,1%) және колледждер мен кәсіпорындарға экскурсиялардың (16,6%) тұрғанын түсіндіреді; бұл үлестердің жиынтығы іс жүзінде базалық ақпарат, тірі байланыс, қысқа кәсіби сынама және «бетпе-бет» әңгіме қызығушылықты дәйекті түрде іс-әрекетке айналдыратын қолдау баспалдағын көрсетеді.

Болашақ бейнелері жауаптарда тұрақты және сонымен бірге мектептік ұсынуға қатаң талап қояды.

«Өзекті мамандықтар» арасында IT және медицина көш бастап тұр, оларды бірге оқушылардың 64,4%-ы атайды (сәйкесінше 32,7% және 31,7%); білім беру 9,6%, юриспруденция және сервис-креативті бағыттар – 5,8%-дан, инженерия – 3,8%, авиация – 1,0%, «білмеймін» үлесі 8,7%-ға жетеді.

Пәндік қалаулар суретінде биология (31,7%) және ағылшын тілі (30,9%) күшті, тарих (27,6%) және математика (23,2%) байқалады, ал информатика цифрлық мамандықтардың жоғары танымалдығы кезінде күтілетін деңгейден төмен (13,7%), бұл сабақ мазмұны мен мамандық бейнесі арасындағы қажетті «көпірдің» бар екенін көрсетеді.

Болашақ мамандыққа қажетті қасиеттер туралы сұраққа респонденттердің төрттен бірі «білмеймін» (25,7%) деп жауап береді, одан кейін білім және құзыреттілік (14,9%), шыдамдылық пен сабырлық (12,9%), жауапкершілік (7,9%) және еңбексүйгіштік, сенімділік және зейінділік блоктары (5–6%) келеді, бұл қасиеттерді түсінікті мектеп жағдайларымен байланыстыратын «түсіну үлгілерінің» жетіспеушілігін көрсетеді.

Сұранысқа ие дағдылар мәселесіне тоғызыншы сынып оқушылары жеткілікті түрде жетілген көзқараспен қараған.

«Ең маңызды» деп жиі шешім қабылдау қабілетін (83,0%), жаңаны үйрену білігін (79,5%) атайды; одан кейін жанжалды жағдайларды шешу білігі (75,9%) және стресске төзімділік (74,8%) келеді. Әлеуметтік құзыреттер –

клиентке бағдарланушылық (63,8%), адамдарды басқару (62,5%), коммуникабельділік (60,5%) және эмоционалды интеллект (60,1%) – маңызды деп танылады, алайда оларды бағалаудағы белгісіздік «көшбасшыларға» қарағанда жоғары.

«Қиналамын» үлесінің ең көп бөлігі коммуникабельділікке (29,6%), көп міндеттілікке (28,7%), адамдарды басқаруға (26,3%) және жобалық жұмысқа (25,6%) келеді, демек, дәл осы жерде «дағдының іс-әрекетте қалай көрінетінін» мөлдір көрсетулер және оқу тапсырмаларында түсінікті бағалау айдарлары қажет.

Қорытындылай келе, 2025 жылғы тоғызыншы сыныптағы кәсіптік бағдар беру жағдайын ресурстық, бірақ төрт сезімтал нүкте бойынша жетілдіруді талап ететін деп бағалауға болады. Біріншіден, қамту: маңызды форматтарды – кәсіби іс-шараларды, тесттерді және консультацияларды – параллельдің тек бір бөлігі ғана көреді, сондықтан тоқсандар бойынша болжамды күнтізбе, қайталанатын уақыт аралықтары және түсінікті жазылу қажет, бұл «әркімге жету» үшін маңызды. Екіншіден, бірыңғай тіл және «белсенділіктен кейінгі із»: «басқа» және «есімде жоқ» үлестерінің жоғары болуы бағыттар бойынша қысқа карточкалардың және әрбір кездесу, экскурсия немесе тест қорытындысы бойынша оқушы үйге алып кетіп, отбасымен талқылайтын жеке қорытынды парақтарының қажеттілігін көрсетеді. Үшіншіден, практикалық сипат: IT мен медицинаға деген айқын қызығушылық және инженерия мен информатиканың орташа көрінуі кезінде сабақтарды нақты міндеттермен және шағын-кәсіби сынамалармен байланыстыру маңызды, бұл пәндердің одан бөлек өмір сүрмей, мамандыққа «жұмыс істеуі» үшін қажет. Төртіншіден, жеке бағыттау: маман көмегіне 58,1% сұраныс және тоғызыншы сыныптан кейін 12,6% анықталмағандар болғанда, консультация эпизод емес, «диагностика – сынама – келесі қадам» логикасы бар түсінікті қызмет болуы тиіс.

Осылайша, тоғызыншы сынып оқушылары дағдыларға жетілген көзқараспен, ішкі мотивацияның күшті рөлімен және мектеп пен отбасыға деген жоғары сеніммен ерекшеленеді, алайда оларға практикаға тең қолжетімділік, айқын «бағыттар картасы» және қызығушылықты іс-әрекетке айналдыратын жеке сүйемелдеу жетіспейді. Осы үш компонент жүйелі болғанда – қамту кеңейеді, «білмеймін» үлесі азаяды, ал 9-сыныптан кейінгі таңдау неғұрлым мағыналы және тұрақты болады, өйткені мектепте қалатындардың үлесінің өсуі, IT мен медицинаға деген жоғары қызығушылық және дағдылардың «өзегінің» басымдығы сияқты негізгі акценттер бірлесіп жұмыс істей бастайды.

Екі жылдық мониторингтік зерттеулерді салыстыру тоғызыншы сыныптан кейінгі кәсіби таңдау контурларының айқынырақ бола бастағанын көрсетеді, дегенмен белгісіздік артқан. 2025 жылы мектепте қалуды жоспарлағандардың үлесі 63,5%-ға дейін өсті (бір жыл бұрын 59,7% болған), ал колледжге деген қызығушылық төрттен бір деңгейінде сақталды: 2025 жылы 23,9% және 2024 жылы 23,6%. Сонымен бірге күмәнданушылар тобы

кеңейді: 2025 жылы бұл 12,6% (2024 жылы 8,8% болған), бұл шешім қабылдау кезінде навигацияға деген сұраныстың күшейгенін көрсетеді.

Ең сезімтал айырмашылық «көмек нүктелеріне» қатысты. 2025 жылы жеке консультацияларды 51,1% оқушы алған (2024 жылы 64,3% болған), ал маман көмегін алу тілегі 52,3%-дан 58,1%-ға дейін өсті. Сұраныс пен нақты қолжетімділік арасындағы сәйкессіздік ұйымдастырушылық алшақтық ретінде оқылады, оны іс-шаралар санын көбейту арқылы емес, әрбір әңгімені жазылу және қысқа жеке қорытындысы бар болжамды қызметті құру арқылы жоюға болады.

Кәсіби іс-шараларға қатысу кеңеймеген, керісінше, мұндай тәжірибесі жоқ оқушылардың үлесі 2024 жылмен салыстырғанда артқан. 2025 жылы 61,1% қамтудан тыс қалды, ал 2024 жылы бұл көрсеткіш төмен болған және 48,8% құраған. Бұдан тікелей қорытынды: сабақ және сынып сағаты шеңберінде «әркімге жететін» форматтар, сондай-ақ қайталанатын уақыт аралықтары және хабарландыруларды оқушылар мен отбасылық арналарда қайталау қажет.

Кәсіптер туралы ақпаратты тоғызыншы сынып оқушылары көбінесе мектепте алады, бірақ сонымен бірге олар өз пікірі мен қызығушылығына неғұрлым айқын сүйенеді. 2025 жылы жеке қызығушылықты басты фактор ретінде 67,6% оқушы атайды, ал жиынтық отбасылық қолдау жоғары деңгейде сақталады, бұл 90,9% «иә, толығымен» және «көбінесе иә» жауаптары. Мұндай конфигурация мектеп пен отбасының әріптес болып қалатынын, бірақ таңдаудың өзі жиірек жеке деп айтылатынын білдіреді, демек, әрбір іс-шара оқушыда бір қорытынды парағы және келесі қадам түрінде түсінікті «із» қалдыруы тиіс.

Мазмұндық ұмтылыстар неғұрлым қолданбалы және технологиялық болып келеді. 2025 жылы «өзекті» деп жиі цифрлық және медициналық бағыттар аталады, олар бірге 64,4% жинайды, және бұл тоғызыншы сынып оқушыларына мамандық туралы тек әңгіме ғана емес, сонымен бірге түсінікті өсу траекториясы, сондай-ақ мектепте немесе колледжде қол жеткізуге болатын алғашқы рөлдер де қажет екенін растайды. IT-дің жоғары танымалдығы аясында информатика оқу көпірі ретінде әлсіз қабылданады, сондықтан пәнаралық шағын-кейстер мен сабақтардағы қысқа кәсіби сынамалар негізгі байланыстырушы буынға айналады.

Диагностика қызығушылықтары әлі күнделікті практикаға айналған жоқ. 2025 жылы кәсіби тесттерден нақты өткендер 38,9%, тағы 30,8% мұндай тәжірибенің болғанын есіне түсірмейді, бұл оларды өткізудің танымал нәтижесінің жоқтығын көрсетеді. Шешім айқын, тест үш анық қорытындымен және мұғаліммен, отбасымен қысқаша әңгімемен аяқталуы керек, бұл «тест болды» дегенді «мен өзім туралы түсіндім және келесі қадамды жасадым» дегенге ауыстырады.

Сұранысқа ие дағдылар бойынша нәтижелер екі жылда да ұқсас, алайда 2025 жылы оқушылар қазіргі әлемде қажетті көп дағдыны атады. Ең маңыздысы: шешім қабылдау білігі – 83,0% және жаңаны тез үйрену қабілеті

– 79,5%; одан кейін жанжалды жағдайларды шешу білігі – 75,9% және стресске төзімділік – 74,8%. Әлеуметтік құзыреттер маңызды деп танылады, алайда олар бойынша жиірек күмәндар туындайды, демек, тапсырмаларда мөлдір критерийлер және «дағдының іс-әрекетте қалай көрінетінін» көрсету қажет.

Осылайша, 2025 жылы мектептерде кәсіптік бағдар берудің сол негізгі элементтері қалды, бірақ оларға қолжетімділік біркелкі бөлінбеген: бір сыныптарда кездесулер, сынамалар, консультациялар және түсінікті қорытындылар бар, ал басқаларында бұл эпизодтық түрде және оқушы мен отбасы үшін жеке нәтижесіз тез «жоғалып кетеді». Жасөспірімдердің технологиялар мен медицинаға деген қызығушылығы жоғары, бірақ оларға қарапайым әрекет жолы жетіспейді – қысқа ақпарат, практикпен кездесу, шағын сынама, жеке әңгіме және келесі қадам. Кәсіби тесттер мен консультациялар осы тәртіпке енгізілген жерде жақсы жұмыс істейді және әрқашан жеке қорытынды парағымен аяқталады.

Екі жылдағы айырмашылықтар мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысының анық жоспарына бірігеді. Атап айтқанда, консультацияларға және іс-шараларға қолжетімділікті теңестіру, нәтижелердің бірыңғай тілін ресімдеу және ақпараттан, практикпен кездесуден және кәсіби сынамадан жеке әңгімеге және келесі қадамға дейінгі қысқа баспалдақты құру қажет. Осы дәйектілік тұрақты болған жерде, күмәнданушылардың үлесі азаяды, қатысу артады, ал 9-сыныптан кейінгі таңдау неғұрлым мағыналы болады, өйткені мектепте қалатындардың үлесінің өсуі, IT мен медицинаға деген жоғары қызығушылық және дағдылардың «өзегінің» басымдығы сияқты негізгі акценттер бірлесіп жұмыс істей бастайды.

11-сыныптардағы кәсіптік бағдар беру жұмысы

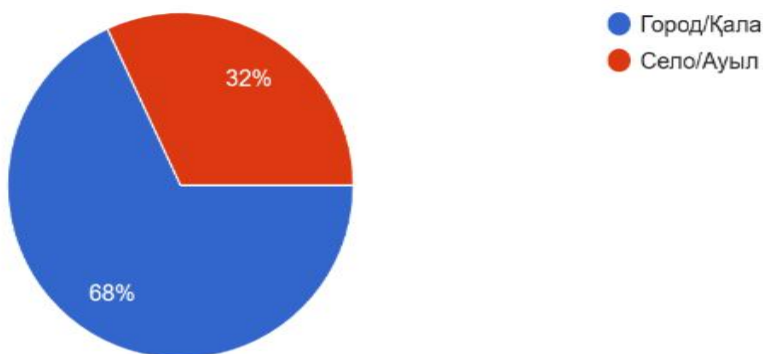
2025 жылы орта білім беру ұйымдарындағы кәсіптік бағдар беру жұмысының тиімділігіне жүргізілген мониторингтік зерттеуге Қазақстанның барлық өңірлерінен 200 мектептің **2763** он бірінші сынып оқушысы қатысты (99-сурет).

99-сурет. Өз өңіріңізді таңдаңыз?

Он бірінші сынып оқушыларының жауаптары бойынша қалалық мектептер басым: респонденттердің 68%-ы қалада, 32%-ы ауылдық жерде оқиды. Іріктеудің урбанизацияланған аумақтарға қарай ығысқанын растайды (100-сурет).

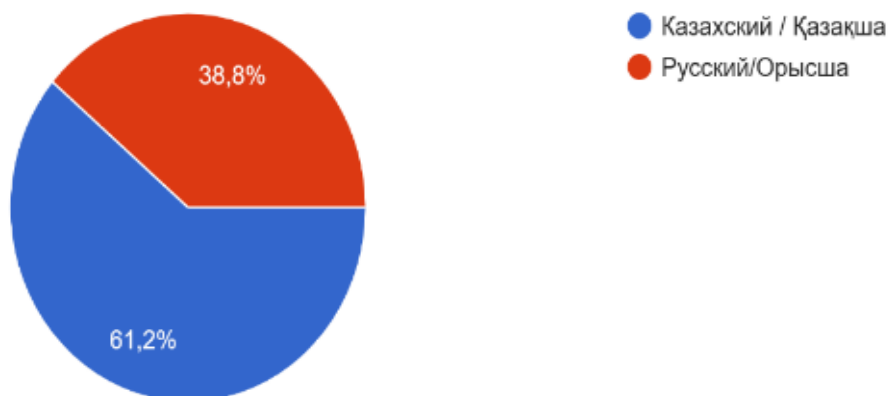
Практикалық тұрғыдан, мұндай құрылым мектептік кәсіптік бағдар беру форматтарын екі контексті ескере отырып жоспарлау қажет екенін білдіреді: қалада – жұмыс берушілермен кездесулер мен ЖОО және технопарктер базасындағы кәсіби сынамаларды кеңірек пайдалану керек, ауылда – мүмкіндіктерге қолжетімділік салыстырмалы болуы үшін көшпелі іс-шараларды, қашықтықтан консультацияларды және өңірлік колледждерді қосуды күшейту қажет.

100-сурет. Сіздің мектебіңіз қай жерде орналасқан?

Іріктеудің оқу тілі бойынша құрамы қазақ тілді сыныптардың басымдығын көрсетеді, олардың үлесі 61,2% құрайды, ал орыс тілділер 38,8% береді (101-сурет).

Мұндай бөлініс ақпараттық материалдар мен кәсіптік бағдар беру қызметтерін екі тілді форматта дайындау қажет екенін білдіреді, бұл ретте мазмұны мен мысалдары екі тілде де бірдей нақты және түсінікті болуын қадағалау қажет, өйткені тілдік қолжетімділік он бірінші сынып оқушыларының қамтылуына және кері байланыс сапасына тікелей әсер етеді.

101-сурет. Оқыту тілі?

«Мектепті бітіргеннен кейін немен айналысуды жоспарлап отырсыз?» деген сұраққа он бірінші сынып оқушылары келесідей жауап берді: басым көпшілігі ЖОО-ға түсуді жоспарлайды, мұндай мақсатты респонденттердің 89,6%-ы атаған (102-сурет). Ал қалған үлес колледжге түсу, жұмысқа шығу, бір жыл демалу және «әлі анықталмаған» деген жауаптар арасында бөлінген, бұл топтар негізгі топтан айтарлықтай аз және жалпы жағдайды өзгертпейді. Мұндай арақатынас түлектер үшін жоғары білімнің негізгі бағдар екенін, ал таңдау көбінесе отбасының алдын ала құрылған күтулеріне және жеке академиялық жоспарларына сүйенетінін көрсетеді.

Осы нәтижелерге сүйене отырып, мектептер жоғары сыныптардағы кәсіптік бағдар берудің басымдықтарын іс жүзінде қолдауға ауыстыруы керек: емтихандарға дайындық және портфолио бойынша нақты жол, бағдарламалар мен гранттар бойынша бағыт беру, факультеттер мен студенттік клубтардың қатысуымен «ЖОО күндері», сондай-ақ ілеспе хаттар мен өтінімдер бойынша шағын-консультациялар. Сонымен қатар, колледжді немесе жұмысты таңдайтын шағын топтар үшін мақсатты қызметтерді ұстап тұру қажет, оның ішінде жұмыс берушілермен және әріптес колледждермен кездесулер, қысқа кәсіби сынамалар және жеке әңгімелер; екіұштылықта тұрғандар немесе «бір жыл үзілісті» қарастыратындар үшін жеке консультация және жақын арадағы қадамдардың түсінікті жоспары маңызды, бұл мектептен келесі білім деңгейіне немесе еңбек нарығына өтудің саналы және қауіпсіз болуы үшін қажет.

102-сурет. Мектепті бітіргеннен кейін не жоспарлап отырсыз?

Он бірінші сынып оқушыларының жауаптары бойынша болашақ бағыттардың контуры бірнеше ірі блоктар төңірегінде қалыптасқан.

Медицина кең мағынада – дәрігерлік мамандықтар, жалпы медицина, стоматология және фармация – бірге жауаптардың 18,3%-ын жинайды (103-сурет).

Одан кейін экономикалық бағытта – экономика, менеджмент, қаржы, маркетинг және логистика – 14,0%, оның артынан педагогикалық бағыт 11,8% үлеспен келеді, бұл мұғалім мамандығына деген тұрақты қызығушылықты растайды.

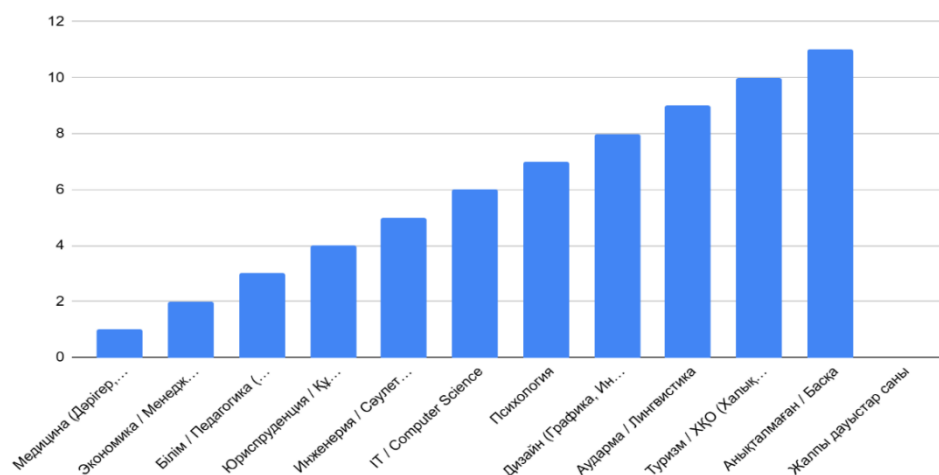
Заңгерлік сала, оның ішінде құқық және күштік ведомстволар, сондай-ақ инженерлік-сәулеттік блок әрқайсысы 9,7%-дан орын алады.

IT/Computer Science 7,5%, психология – 6,5% таңдаған. Дизайн және аударма бағыттары әрқайсысы 4,3% , туризм және халықаралық қатынастар – әрқайсысы 3,2% көрсетсе; авиация, журналистика және экология шағын топтарды құрайды (әрқайсысы 1–2%).

Анықталмағандардың және «басқа жауаптардың» үлесі 3,2% құрайды, бұл оқудың аяқталу сатысында екіұштылық деңгейінің төмен екенін көрсетеді.

Мектеп үшін қорытынды мынада: негізгі күш-жігерді үш «дәліздік бағытқа» шоғырландыру қажет: медицина, экономика-менеджмент және педагогика, бұл жерде мақсатты кеңес берулер, бейінді факультеттермен кездесулер және негізгі рөлдер бойынша қысқа кәсіби сынамалар қажет. Сонымен қатар, инженерлік-технологиялық және құқықтық траекторияларды қолдау маңызды, ол үшін сабақтарға нақты практикадан шағын-кейстер енгізіп, түсудің «жолын» ресімдеу қажет: емтихандар тізбесі, портфолио талаптары, гранттық маршруттар, колледж-ЖОО нұсқалары болуы қажет.

Орташа үлесі бар бағыттар үшін (IT, психология, дизайн және аударма) бірдей логика жұмыс істейді: бірінші курс студентіне арналған «алғашқы рөлдерді» көрсету, оқу жобалары мен тағылымдамаларды көрсету, сондай-ақ түскеннен кейінгі жақын семестрге арналған нақты жоспар. Мұндай ұсыныс таңдауды түсінікті етеді және ЖОО-н таңдаудағы қателіктер қаупін азайтады.

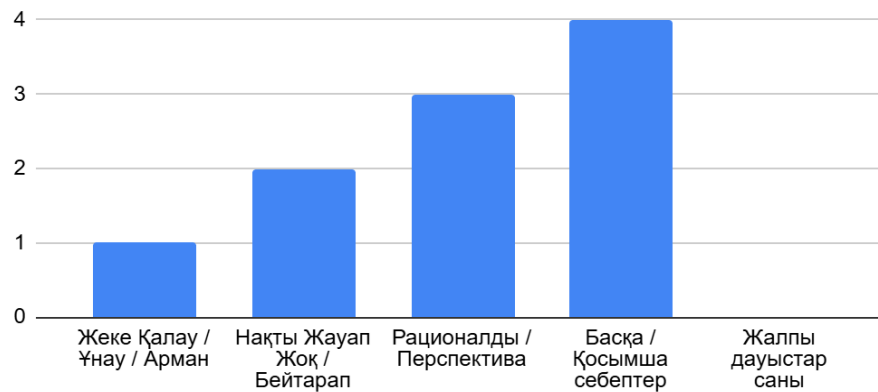

103-сурет. Егер ЖОО/колледжге түсу жоспарыңыз болса, қандай мамандықты таңдадыңыз?

Оқушылардың жауаптарында жеке мотивация басым. «Ұнайды / жан қалауы / қалаймын / армандаймын» санатына хабарламалардың 60%-ы кірген: он бірінші сынып оқушылары көбінесе өз қызығушылығына және «менің ісім» деген сезімге сүйенеді. Тағы 24%-ы негіздемесіз бейтарап тұжырымдар берген – «жай», «осылай шештім», «білмеймін», бұл таңдау себептерін айту және оларды нақты түсу қадамдарымен, оқу жоспарларымен байланыстыру қажеттігін көрсетеді. Рационалды дәлелдер сиректеу естіледі: «перспективалы / сұранысқа ие / қажет» деген жауаптар 5% жинайды; қалған 11% – негізгі топтарға кірмеген әр түрлі жауаптар.

Бұл түлектердің бір бөлігінде таңдаған бағытқа қызығушылық бар, бірақ өз таңдауын түсіндіру дағдысы жоқ және «ұнайды» дегенді нақты түсу қадамдарымен байланыстыру әдеті жоқ екенін білдіреді. Бұл кәсіптік бағдар беру көп әсер бергенде және аз рефлексия бергенде, анкета тез толтырылғанда, дәлелдер үлгісі болмағанда және шешім әлі жоспарға дейін жеткізілмегенде орын алады. Осыдан «жай», «осылай шештім», «білмеймін» деген қысқа жауаптар туындайды, олар немқұрайлылық туралы емес, құрылымдалған ойлаудың жетіспеушілігі және қызығушылық пен оқу әрекеттері арасындағы байланыстың айтылмағаны туралы.

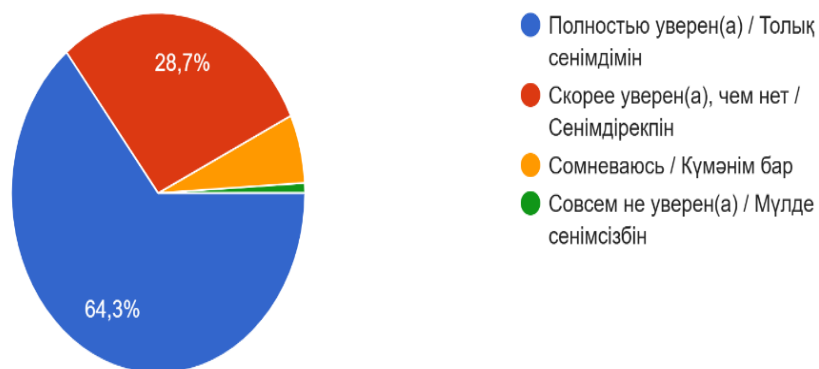
Мектеп үшін практикалық қорытынды қарапайым: күшті жеке қызығушылыққа түсінікті дәлелдер мен әрекеттердің «қанқасын» қосу керек. Мұндай жағдайларда түлек «неліктен бұл бағдарлама қызықты», «қандай пәндер мен портфолио қажет», «түскенге дейін нені сынаймын» деп тұжырымдайтын шағын-сессиялар, сондай-ақ қысқа кәсіби сынама-лар мен бағыт өкілдерімен кездесулер жақсы жұмыс істейді. Бұл «ұнайды» деген бағаны саналы таңдауға ауыстыруға және «жай/білмеймін» деген жауаптардың үлесін төмендетуге көмектеседі.

104-сурет неліктен жоғары сынып оқушыларының дәл осы мамандықты таңдағанын көрсетеді.

Он бірінші сынып оқушыларының 64,3%-ы таңдаған мамандығына толық сенімді, тағы 28,7%-ы «көбінесе сенімді» (105-сурет). Қалған жауаптар «күмәнданамын» және «мүлдем сенімді емеспін» нұсқалары арасында бөлінген, олардың жиынтық үлесі аз және жалпы жағдайды өзгертпейді. Бұл басым көпшіліктің таңдау жасағанын және түсу бойынша қолданбалы қолдауды күтіп отырғанын білдіреді.

Негізгі респонденттер тобы үшін іс-әрекетке көшудің қолданбалы қолдауы маңызды түсу жолы, портфолио, бағдарламалар мен гранттар бойынша консультациялар. Күмәнданушылардың шағын тобы үшін нүктелік шаралар қажет: қызықтыратын бағыт бойынша қысқа кәсіби сынама, «неліктен бұл бағдарлама және одан әрі не істеймін» деген жеке әңгіме, сондай-ақ «В жоспары» (балама бағдарлама немесе дайындық жылы) түсінікті болуы қажет, бұл алаңдаушылықты азайтуға және білім беру немесе кәсіби таңдауды нығайтуға көмектеседі.

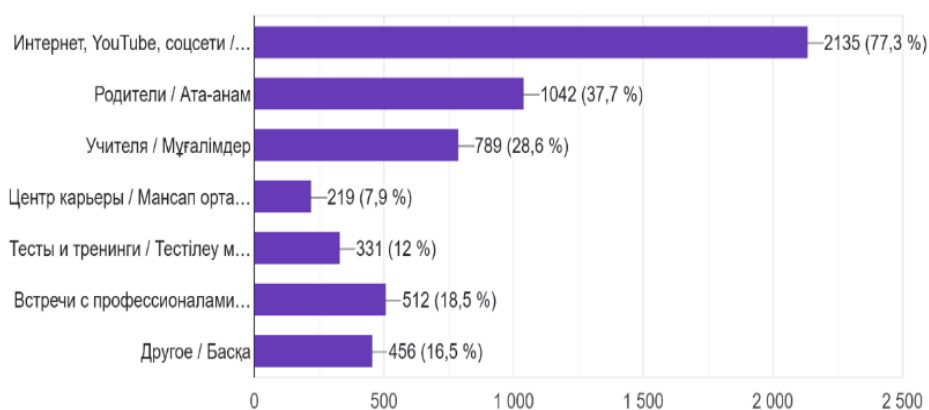

105-сурет. Кәсіби таңдауыңызға қаншалықты сенімдісіз?

Жоғары сынып оқушыларының жауаптарына сүйенсек, мамандықтар әлемі туралы білімнің негізгі «ағыны» цифрлық ортадан келеді: интернет, YouTube және әлеуметтік желілерді түлектердің 77,3%-ы атайды. Бұл олардың күнделікті арнасы, онда ЖОО роликтері, мамандардың блогтары және құрдастарының кеңестері аралас орналасқан (106-сурет).

Екіншіден отбасы: ата-аналар 37,7% белгі жинайды және маңызды сүзгі мен кеңесші болып қалады. Мектеп арнасы байқалады, бірақ күші бойынша үшінші орында: мұғалімдерді 28,6% атайды, ал кәсіби мамандармен тірі кездесулер – 18,5%. Яғни, «практикпен әңгімеге» деген сұраныс бар, бірақ ол қажетті деңгейде жиі жүзеге асырылмайды. Диагностикалық форматтар – тесттер мен тренингтер – 12,0% жинайды, мансап орталықтары – 7,9%, олардың жоғары сынып оқушылары үшін көрінбейтіндігін көрсетеді. «Басқа» блогы (16,5%) көптеген жергілікті көздерді тіркейді – телеграм-арналардан бастап ЖОО-дағы ашық есік күндеріне дейін.

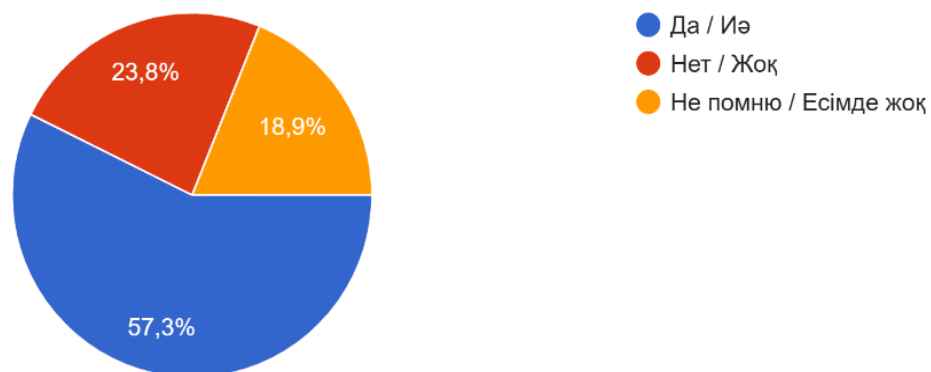
Қорытынды: «Жылдам» онлайн мен «сенімді» офлайнды байланыстыру керек: түлектер үшін тексерілген бейнелер мен сайттардың қысқа топтамаларын бақылау, ал мектепте бағыт өкілдерімен тұрақты кездесулерді іске қосу және әркімнің жеке нәтижесі болуы үшін тесттерді сынып сағатына енгізу. Ата-аналардың серіктес ретіндегі рөлін күшейту пайдалы, әрбір белсенділіктен кейін қорытындылар мен сілтемелер бар бір парақты беру арқылы, осылайша отбасылық әңгіме арнадағы сыбыстарға емес, нақты фактілерге негізделіп үйде жалғасады.

106- сурет. Мамандықтар туралы ақпаратты қайдан аласыз? (Бірнеше жауап)

Түлектердің басым бөлігі диагностикамен таныс: 57,3% «иә» деп жауап береді (107-сурет). Төрттен біріне жуығы тесттен өтпеген, бұл 23,8%, тағы 18,9% есіне түсіруге қиналады. Мұндай жағдай құралдарға қолжетімділік жалпы бар екенін, бірақ тестілеудің «ізі» жиі жоғалып кететінін білдіреді, сондықтан оқушылардың бір бөлігі нәтижені атай алмайды және одан әрі не істеу керектігін түсінбейді.

Тестті болжамды уақытта, мысалы, сынып сағатында өткізіп, бірден үш қысқа қорытындысы және пәндер, үйірмелер мен бағдарламалар бойынша ұсыныстары бар жеке парақты беру қажет. Сынып жетекшісімен және ата-аналармен қысқа әңгіме жүргізуді бекіту және шағын келесі қадамды ұсыну пайдалы, сонда «есімде жоқ» деген жауаптардың үлесі төмендейді, ал диагностика таңдауды нақты қолдауға айналады.

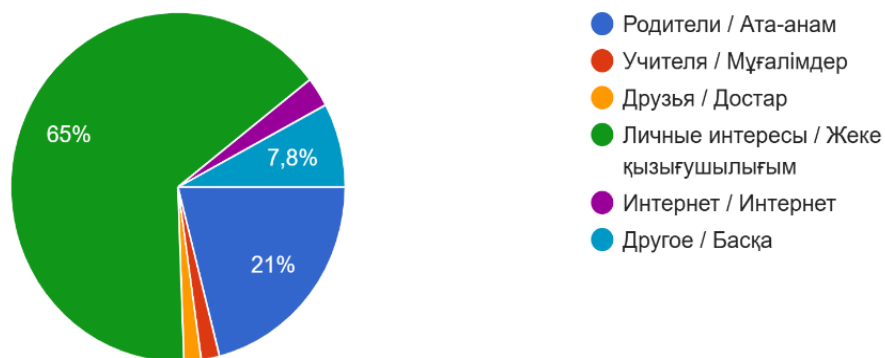
107- сурет. Сіз кәсіптік бағдар тесттерінен өттіңіз бе?

Болашақ мамандықты таңдаудағы шешуші фактор түлектің жеке қызығушылығы болып табылады: 65% «жеке қызығушылық» деп белгілеген (108-сурет). Отбасы екінші орында, ата-аналардың ықпалы 21% құрайды.

Қалған көздер – мұғалімдер, достар, интернет және «басқа» санаулы пайыздарды жинайды және екі негізгі тіректен айтарлықтай қалыс қалады.

Он бірінші сыныпқа қарай таңдау жеке міндетке айналады: жоғары сынып оқушысында пәндік жетістіктер, күшті жақтарын түсіну және қажетті рөл туралы түсінік бар, сондықтан «ішкі дауыс» қаттырақ естіледі. Ата-аналар бұл ретте маңызды қолдау болып қала береді – ЖОО туралы ақпарат, қаржы және тұрмыстық шешімдермен көмектеседі, бірақ көбінесе мамандықты «анықтаушы» емес, «сүйемелдеуші» ретінде әрекет етеді. Мектептік және желілік көздер фон береді – білім мен мысалдар, алайда олар жеке мотивациясыз сирек түпкілікті дәлелге айналады.

Мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысы жеке қызығушылықты басты «қозғалтқыш» ретінде қарап, оны бірден іс-әрекетке айналдыруы керек: қысқа кәсіби сынамалар, бағыт өкілдерімен кездесулер және түлек «қалаймын» дегенді нақты бағдарламамен, пәндермен және түсу жоспарымен байланыстыратын жеке консультациялар. Отбасын әріптес ретінде тарту пайдалы әрбір белсенділіктен кейін қорытындылар мен «келесі қадам» көрсетілген бір парақты беру арқылы, бұл үй әңгімесінің дербес таңдауды алмастырмай, оны нығайтуы үшін қажет.

108 -сурет. Сіздің кәсіби таңдауыңызға кім көбірек әсер етеді?

Түлектердің 88,7%-ы ата-аналарының мамандық таңдаудағы толық қолдауын сезінеді, тағы 8,7%-ы ішінара қолдау бар екенін айтады (109-сурет). Бас тарту және талқылаудың болмауы эпизодты түрде кездеседі және тұрақты үрдіс қалыптастырмайды.

Осылайша, отбасы – 11-сыныпты аяқтау кезеңіндегі мектептің күшті одақтасы. Ата-аналарға болашақ мамандық туралы әңгімеге арналған түсінікті «себептер» беру пайдалы: кәсіби тесттер мен кездесулердің қорытындылары бар қысқа парақтар, «үйде нені талқылау керек» жадынамалары, түсу және қаржы туралы сенімді ресурстарға сілтемелер. Мұндай материалдар кәсіптік бағдар беру белсенділіктерінен кейін бірден берілген кезде, үй талқылаулары нақты мәселеге бағыттталып, таңдау неғұрлым сабырлы және сенімді болады.

Түлектердің көпшілігі отбасының толық қолдауын сезінгенде, саналы таңдау және түсуге шоғырланған дайындық үшін кеңістік пайда болады. Қолдау алаңдаушылықты азайтады, жоспарлар мен қаржы туралы келісуге көмектеседі және әдеттегі тәуекелдерді (таңдаудағы қателік, асығыс шешімдер) азайтады. Қолдаусыз немесе талқылаусыз қалған шағын топқа мектептің нүктелік көмегі қажет: жеке консультациялар, сынып жетекшісін қосу және алғашқы әңгіме үшін сұрақтар бар «отбасыға арналған жадынама».

Әлеуметтік мағынада – бұл жетілу белгісі: көптеген отбасыларда мамандық таңдау қақтығыс алаңы болудан қалып, «ата-аналар – түлек – мектеп» атты бірлескен жобаға айналады. Мұндай тепе-теңдік білім беру жүйесіне деген сенімді арттырады және ересек өмірге өтуді болжамды етеді. Тек отбасының дұрыс рөлін ұстап тұру маңызды: мамандықты «тағайындамай», қолдау және бағыттау; сонда ата-аналардың жоғары деңгейде араласуы қысым емес, ресурс болады және әртүрлі мектептер мен елді мекендердің түлектерінің мүмкіндіктерін теңестіруге көмектеседі.

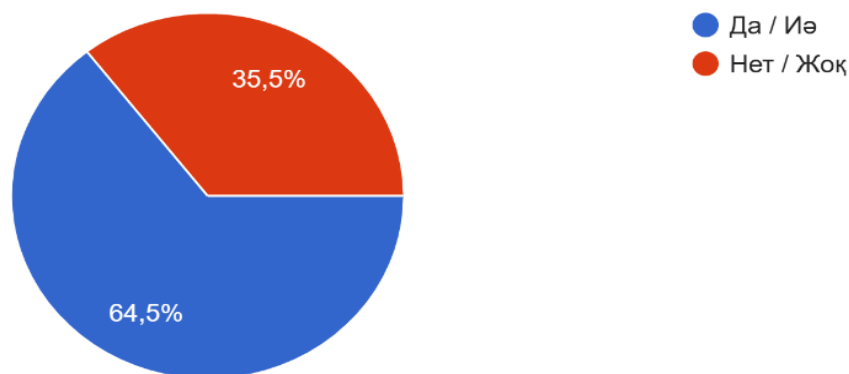

109-сурет. Ата-анаңыз сіздің мамандық таңдауыңызды қолдай ма?

Мақсатты көмекке қолжетімділік басым көпшілікте бар екені 110-суретте көрсетілген. Түлектердің 64,5%-ы кәсіптік бағдар беру бағытындағы консультацияны алған, ал 35,5%-ы мұндай қолдауға ие болмаған. Яғни, қызмет көрсету жұмыс істеп тұр, бірақ қамту әлі де біркелкі емес.

Барлық параллельдер үшін болжамды форматты бекіту ұсынылады: түсінікті қабылдау сағаттары мен жазылу, жарты жыл ішінде әр он бірінші

сынып оқушысы үшін кемінде бір қысқа консультация, сондай-ақ «жеке із» - қорытындылар және келесі қадам көрсетілген бір парақ. Мұндай тәртіп қолжетімділікті теңестіреді, мақсатты қолдаусыз қалғандардың үлесін азайтады және түлектердің сенімділігін нақты түсу жоспарына ауыстыруға көмектеседі.

110-сурет. Сіз кәсіби бағдар және өзін-өзі анықтау бойынша кеңес алдыңыз ба?

«Мамандық таңдауда маманның көмегі қажет пе?» деген сұраққа он бірінші сынып оқушыларының үштен бірі – 36,9%-ы кәсіби консультанттың көмегі шынымен қажет екенін айтты (111-сурет). Жартысынан сәл астамы өз бетінше шеше алатынына сенімді – 53,6%, бұл таңдау сенімділігі туралы сұрақта да байқалған өзін-өзі анықтаудың жоғары деңгейін көрсетеді. Тағы 9,5%-ы өз мектебінде мұндай маманның жоқ екенін атап өтеді, яғни қажеттілік қызметтің болмауымен жасырылуы мүмкін.

Жоғары сынып оқушыларының «өзім шешемін» деген ұстанымы кәсіби қолдаудан бас тартуды білдірмейді: бұл көбінесе «қайда түсу керек» деген кеңес емес, түсінікті бағыттауға – емтихан және портфолио жоспарын тексеруге, бағдарламаның қызығушылықтарға сәйкестігін тексеруге және «В жоспарына» деген сұраныс. Консультация алғысы келетін топқа нақты мақсатты жұмыс қажет: қысқа диагностика, күшті жақтарын талқылау, бағдарламалар мен гранттарды іріктеу, жақын арадағы қадамдарды келісу (шағын-кәсіби сынама, факультетпен кездесу, өтінімдерді ресімдеу). Мектептердің бір бөлігінде кәсіптік бағдар беру маманының болмауы – ұйымдастырушылық сигнал: жеке консультациялар өткізілсе де, түлектер «кіру нүктесін» көрмейді.

Кәсіптік бағдар беру қызметін жүргізуде бірыңғай тәртіпті бекіту қажет: барлығы үшін түсінікті консультация сағаттары мен жазылу, әрбір түлекке кемінде бір 15–20 минуттық консультация және міндетті «жеке із» – қорытындылар мен келесі қадам көрсетілген бір парақ. «Өзім шешемін» тобына ұзақ әңгімесіз «жоспарды жылдам тексеру» форматын ұсыну; ал көмекке мұқтаждарға – маршруттарды іріктеумен кеңейтілген сессия ұсыну. Мұндай схема жұмыс істеген жерде, ресми бас тарту үлесі төмендейді, ал өз таңдауына деген сенімділік түсу бойынша нақты іс-әрекеттерге ауысады.

111-сурет. Мамандық таңдауда маманнан көмек алғыңыз келе ме?

Он бірінші сынып оқушыларының кәсіптік бағдар беру іс-шараларына қатысуы туралы жауаптар бойынша, түлектердің 46,4%-ы қатысу фактісін тіркеген, ал 53,6%-ында мұндай тәжірибе болмаған. Сөз оқушының кәсіп өкілдерімен және ЖОО-мен кездесетін, кәсіпорындар мен колледждерде болатын, сабақтарда және сабақтан тыс жұмыстарда шағын-кәсіби сынамаларда өзін сынап көретін нақты іс-әрекеттер туралы болып отыр. Бұл деректер әрбір екінші түлектің практикалық форматтарға жетпейтінін, яғни кәсіптік бағдар беру жұмысының сыныптар мен мектептер арасында біркелкі емес ұйымдастырылғанын көрсетеді.

Кәсіптік бағдар беру жұмысының оң тұстары бар: он бірінші сынып оқушыларының айтарлықтай бөлігі практикалық тәжірибе алған – кәсіп өкілдерімен және ЖОО-лармен кездескен, экскурсияларда болған, нақты жұмыстағы тапсырмаларды сынап көрген. Кемшіліктер де айқын көрінеді: мұндай мүмкіндіктерге қолжетімділік біркелкі бөлінбеген, сондықтан қатысу әрбір түлек үшін әдеттегі тәжірибе емес, мектеп пен сыныпқа тәуелді.

Кәсіптік бағдар берудің тиімділігін арттыру үшін әр мектепте бірыңғай тәртіпті белгілеу маңызды: оқу уақытында тоқсандар бойынша қысқа іс-шараларды жоспарлау, оған барлық оқушылар үшін қарапайым жазылуды жасау және әрбір оқиғадан кейін үш нақты тармақтан тұратын жеке парақты беру – кәсіп туралы не түсіндім, келесі не істеймін және қолдау үшін кімге жүгінемін. Мұндай тәртіп тұрақты болғанда, қатысушылар саны өседі, ал мектептен кейінгі таңдау неғұрлым саналы болады.

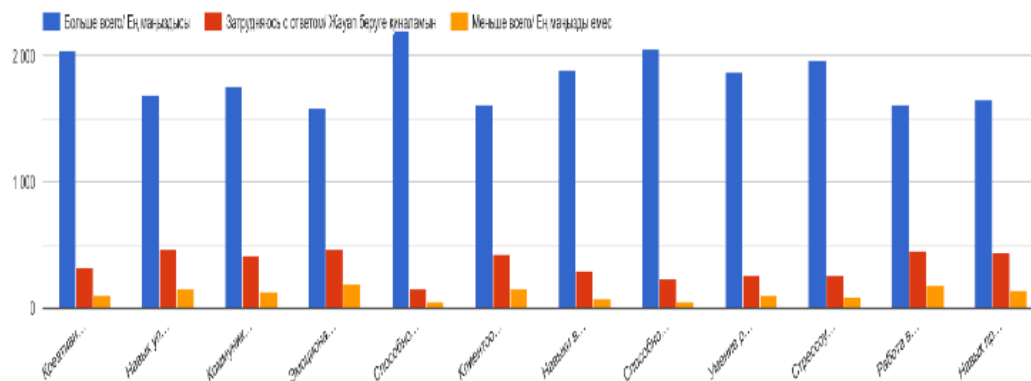
«Тағы бір акция» емес, кәсіптік бағдар беру жұмысының біркелкі ұйымдастырылуы қажет: тоқсандар бойынша бекітілген уақыт аралықтары, сынып сағатында немесе тікелей сабақта өткізуге болатын қысқа форматтар (шағын-кәсіби сынама, факультетпен кездесу, нақты кейсті талдау) және оқушы үшін міндетті жеке қорытынды – қорытындылар мен «келесі қадам» көрсетілген бір парақ. Мұндай тәртіп орнаған жерде, қатысу тез теңеседі, ал түлектердің қызығушылығы бір реттік әсермен емес, іспен бекітіледі.

112-сурет. Сіз қандай да бір кәсіби бағдарлау іс-шараларына қатыстыңыз ба?

Он бірінші сынып оқушыларының бағалауы бойынша, кәсіби бейіннің өзегін шешім қабылдау және жаңаны тез үйрену қабілеті құрайды. Шешім қабылдау дағдысы абсолютті көшбасшы болып табылады, бұл дағдыны түлектердің 80,1%-ы «ең маңызды» деп таңдады. Жаңаны тез үйрену қабілеті сәл төмен көрсеткіш жинады, бұл тармақ 74,7% «ең маңызды» белгісіне ие болды, ал үштікті креативтілік аяқтайды, оны оқушылардың 73,9%-ы қолдады. Одан кейін қазіргі жұмыс үшін негізгі ретінде қабылданатын және «ең маңызды» деген шамамен бірдей мәндерді жинайтын дағдылар тобы келеді. Стресске төзімділік 71,1%, шиеленісті жағдайларды шешу қабілеті – 67,9%, келіссөз жүргізу дағдылары – 68,3%, коммуникабельділік – 63,5% белгіленген, бұл түлектер арасында кең келісім бар екенін көрсетеді. Адамдарды басқаруды жоғары сынып оқушыларының 61,2%-ы атап өтті, ал клиентке бағдарлану және көп тапсырмалы режимде жұмыс істеу салыстырмалы деңгейде тұр, оларда басым жауаптар сәйкесінше 59,6% және 58,6% құрайды.

Жалпы сурет тұтас және жетілген көрінеді, өйткені түлектер жеке техникалық әдістерді емес, өзгермелі ортадағы дербестікті және бейімделуді қамтамасыз ететін мета-дағдыларды бірінші орынға қояды. Барлық позициялар бойынша «ең аз маңызды» бағанындағы төмен мәндер «кемшіліктердің» жоқтығын көрсетеді, яғни жоғары сынып оқушылары қазіргі жұмысты міндеттерді шешудің, қарым-қатынастың, стресске төзімділіктің және үнемі оқуға дайындықтың үйлесімі ретінде көреді. Мектеп практикасы үшін бұл сабақтар мен сабақтан тыс жобаларды таңдау және жауапкершілік жағдайлары төңірегінде құру керектігін, қысқа келіссөздік және жанжалды шешу кейстерін қосуды, жобалық жоспарлау және рефлексия элементтері бар тапсырмаларды беруді, сондай-ақ күнделікті өзара әрекеттесудің түсінікті мысалдары арқылы эмоционалды интеллектті айтуды білдіреді – осылайша жарияланған дағдылар құрылымы тізімнен нақты кәсіби қызмет тәжірибесіне айналады.

113-сурет. Қазіргі әлемде маманды ең сұранысқа ие әрі болашағы бар ететін қандай дағдылар?

Қорытындылар

2025 жылғы он бірінші сынып оқушысының портреті жүргізілген мониторинг нәтижелері бойынша жетілген және тұтас болып шықты, ал кәсіптік бағдар беру жұмысының өзі күшті жақтары мен түсінікті өсу аймақтары бар жүйе ретінде көрінеді.

Әрбір түлек дерлік жоғары білімге ұмтылады, және бұл жай ғана декларация емес, отбасы мен оқушының тұрақты өмірлік ұстанымы. ЖОО-ға түсу жоспары басты траекторияға айналады, сондықтан мектептік қолдау білім беру және кәсіби жолдағы навигатор ретінде жұмыс істеуі керек, яғни емтихандарға, портфолиоға және бағдарламаларды таңдауға көмектесуі тиіс, ал колледжді немесе жұмысты қарастыратындар үшін дәл сондай түсінікті және құрметті маршрутты қамтамасыз етуі керек.

Таңдау көп жағдайда ішкі мотивацияға сүйенеді, және бұл оқушылардың дүниетанымындағы маңызды өзгеріс.

Ашық жауаптарда «ұнайды» мамандық, «жан қалауы», «осы мамандықта жұмыс істеуді армандаймын» деген сөздер естіледі, ал өз шешіміне деген сенімділік жоғары: толық сенімділердің үлесі 64,3%-ға жетеді, ал тағы 28,7% «көбінесе сенімді». Бұл мектептің аз сендіріп, «қалаймын» дегенді нақты іс-әрекеттерге ауыстыруға көбірек көмектесуі керек дегенді білдіреді, мұнда пәндер тізімі, портфолиоға қойылатын талаптар, факультеттермен кездесулер тізбесі және алдағы айға арналған қадамдар бар. Осылай істелген жерде, күмәндар тез сейіледі, ал шешім саналы және тұрақты болады.

Кәсіптік бағдар берудегі ақпараттық әдеттер болжамды және сонымен бірге жұмысты жоспарлау үшін пайдалы.

Ақпараттың басты арнасы – цифрлық орта, интернет және әлеуметтік желілер, осылай деп респонденттердің төрттен үші атап өтеді, отбасы екінші ақпарат көзі және кәсіби таңдауды қолдаушы ретінде тұрақты қалады, ал мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысы мұғалімдер мен практиктермен

кездесулер арқылы да нәтиже береді. Мұндай конфигурация жылдам онлайн мен сенімді офлайн форматты байланыстыру қажеттігін білдіреді, бұл тексерілген ресурстардың кураторлық топтамалары, тұрақты тірі кездесулер және оқу уақытына енгізілген тесттер, мұның бәрі түлекке жылдамдықты да, таңдау сапасын да, ата-аналармен талқылауға болатын жеке нәтижені де береді.

Кәсіптік бағдар берудің практикалық түрлерінің әртүрлілігі байқалады, бірақ қамту әлі де біркелкі емес. Кәсіби іс-шараларға қатысу туралы сұраққа тек 46,4% оң жауап береді, яғни әрбір екінші түлекте экскурсия, кәсіби сынама немесе кәсіп өкілімен әңгіме болмаған. Бұл қызығушылықтың жоқтығы туралы емес, ұйымдастыру туралы. Іс-шаралар түсінікті күнтізбе бойынша өтіп, әр сыныпқа жеткен жерде, кәсіптік бағдар беру іс-шараларына қатысу тез теңеледі, сондықтан мектептерге тоқсандар бойынша қысқа форматтарды бекітіп, оларды тікелей оқу уақытында өткізу және әр оқушыға қорытындылар мен «келесі қадам» көрсетілген жеке парақты беру ұсынылады.

Диагностика жалпы қолжетімді, алайда оның нәтижесі жиі көрінбейді. Тесттерден түлектердің 57,3%-ы өткен, бірақ бестен біріне жуығы оның нәтижесін есіне түсірмейді. Себебі – рәсім бар, ал оқушы үшін жеке «орамы» жоқ. Жоғары сынып оқушысы бірден үш нақты ұсынысы бар өзінің қысқа бейінін алғанда, ал педагог-бағдарлаушы немесе сынып жетекшісі әңгіме және шағын тапсырмамен бекіткенде, тест эпизод болудан қалып, таңдауға тірекке айналады.

Кәсіби жоспарларға шешуші ықпал оқушының өзіне тиесілі, және бұл «жеке қызығушылық» жауаптарының үлесі 65 пайызға жеткенінен көрінеді.

Бұл ретте ата-аналар таңдауды қолдайды, бұл толық қолдаудың 88,7 пайызға жетуімен расталады, және бұл қолдау қысым емес, ресурс болып табылады. Мұндай «түлек – отбасы – мектеп» байланысында нақты қадамдар туралы келісу, жауапкершілікті бөлу және түсу алдындағы алаңдаушылықты сейілту оңай.

Қазіргі әлемде қажетті дағдылар картасы жоғары сынып оқушыларының заманауи ойлайтынын көрсетеді. Жоғары сынып оқушыларының пікірінше, ең бастысы – шешім қабылдау және жаңаны тез үйрену қабілеті, оларды сәйкесінше 80,1% және 74,7% «ең маңызды» деп атаған, осыған жақын креативтілік 73,9%-бен тұр. Одан кейін стресске төзімділік, келіссөздер, жанжалдарды шешу және коммуникабельділік келеді, яғни жас маманды дербес, сенімді және командаға тартылған ететін қасиеттер. Бұл кәсіптік бағдар беру сабақтары мен сабақтан тыс жобалар үшін тікелей нұсқау: таңдау және салдары бар міндеттерді көбейту, қысқа келіссөздер мен жанжалды кейстерді көбейту, ненің шыққанын және нені жақсарту керектігін айтатын рефлексиясы бар жобалық жұмыстарды көбейту.

Кеңістіктік және тілдік аспектіде деректер маңызды детальді еске салады. Іріктеу қалалық және екі тілді, демек, ауыл мектептері үшін көшпелі және қашықтықтан оқыту формалары есебінен және мағыналары мен мысалдары жоғалмайтын ұқыпты екі тілді ұсыныс есебінен қолжетімділіктің

теңдігін қамтамасыз ету қажет. Тіл мен логистика кедергі болмағанда, қатысу артады және біреудің мүмкіндігі аз деген сезім жоғалады.

Қорытындылай келе, 11-сыныптағы кәсіптік бағдар беру жүйесі жұмыс істейді деп айтуға болады, өйткені жоғары мотивация, күшті отбасылық қолдау, түсу түріндегі түсінікті мақсат және қажетті дағдылардың дұрыс бейнесі бар. Бұл жүйе әрбір он бірінші сынып оқушысы үшін бірдей қолжетімді болуы үшін, тірі форматтар мен консультациялардың қамтылуын теңестіру, әрбір іс-шара мен тесттен кейін жеке «ізді» бекіту және онлайн-ресурстарды тірі кездесулермен байланыстыру қажет. Осы элементтер күнделікті нормаға айналғанда, тіркелген сенімділік түлектердің ересек өмірге тыныш және мағыналы өтуіне айналады.

Екі жылдық салыстыру түлек портретінің неғұрлым жетілген және сабырлы болғанын көрсетеді. 2025 жылы көбірек оқушылар келесі қадамды жоғары біліммен сенімді байланыстырады, және бұл тек жауаптардан ғана емес, қайда және не үшін баратынын түсіну және жеке мотивацияның жиі естілетін ашық пікірлердің үнінен де көрінеді. 2024 жылы ЖОО-ға бағдарлану басым болды, бірақ ол көбінесе отбасы мен мектептің үйреншікті түсініктеріне сүйенді, ал 2025 жылы оқушының өзінің дауысы қаттырақ естіледі, ол «бұл менің бағытым» дейді және кеңес емес, іс-әрекет жоспарын ресімдеуге көмек сұрайды. Бұл өзгеріс әсіресе мамандық таңдау себептері туралы жауаптарда айқын көрінеді, мұнда жеке қызығушылық қаттырақ естіледі, ал «жай ғана» сериясындағы қысқа тұжырымдар ұстанымның жоқтығы емес, пайымдауға уақыттың жетіспеушілігі ретінде қабылданады.

Кәсіптер және білім беру бағдарламалары туралы ақпарат көздерінің суреті айқынырақ болады. 2024 және 2025 жылдары да басты арна интернет және әлеуметтік желілер болып қалады, алайда соңғы толқында олардың ықпалы отбасылық әңгімелермен және мектеп форматтарымен жақсы толықтырылады, мұнда мұғалімдер мен шақырылған мамандар әр түрлі мәліметтерді анық жоспарға ауыстыруға көмектеседі. Бұл жылдам онлайн-шолу мен тексерілген офлайн-практикалардың байланысының айқынырақ жұмыс істей бастағанын білдіреді. Мұғалімдер мен кәсіп өкілдері оқушылармен байланыс саны бойынша цифрлық арналардан әлі де қалып келеді, бірақ мектеп сенімді ресурстардың қысқа топтамаларын беріп, оларды тірі кездесулер мен сынама тапсырмаларға айналдырған жерде, түлектер өз таңдауын сенімдірек тұжырымдайды. Отбасы тұрақты тірек болып қалады, және 2025 жылғы толық қолдаудың жоғары үлесі балалардың алаңдаушылығын азайтады және нақты қадамдар туралы келісуге көмектеседі.

Практикалық форматтар көрінуде айтарлықтай артты, бірақ әлі әрбір он бірінші сынып оқушысы үшін үйреншікті нормаға айналған жоқ. 2024 жылы қатысқандар аз болды, ал 2025 жылы мұндай іс-шараларға жартысына жуығы барған, бірақ сыныптардың елеулі бөлігі әлі де қосылмаған. Мұндай динамика мектептің түсінікті және қызықты іс-шараларды ұсынуды үйренгенін, бірақ күнтізбе мен жазылудың біркелкі ұйымдастырылмағанын, сондықтан қатысу нақты сыныпқа және нақты мұғалімге тәуелді екенін көрсетеді. Екі толқынның

тәжірибесі қарапайым ережені ұсынады. Егер іс-шара оқу уақытында өткізілсе, аз уақыт алатын болса және жеке қорытындылар мен таяудағы қадам көрсетілген парақпен аяқталса, қызығушылық жойылмай, іспен бекітіледі.

Диагностика және консультациялармен байланысты жағдай аралас. 2024 жылы жеке консультациялар 2025 жылға қарағанда көп болған, мұнда мақсатты көмек алғандардың үлесі сәл төмендеген, сонымен бірге тест нәтижесін есіне түсірмегендердің үлесі артқан. Мұндай жағдай болжамды уақыт аралықтары мен персоналды ораудың жетіспеушілігіне байланысты ұйымдастырушылық проблема ретінде көрінеді. Мұнда оқушы бірден үш түсінікті ұсынысы бар қысқа бейінді алып, оларды сынып жетекшісімен және ата-аналармен талқылайтын жерде, тестілеу эпизод болудан қалып, таңдаудың тірегіне айналады, ал «есімде жоқ» деген жауаптар кетеді.

Таңдау критерийлері екі жылда жетілді. 2024 жылы көбінесе саладан күтілетін жалпы үміттер және сұраныс туралы пайымдаулар айтылса, 2025 жылы бірінші орынға жеке қызығушылық және мазмұндық дәлелдеме шықты, содан кейін бағдарламалар мен гранттар бойынша навигацияға сұраныс және қосалқы маршрут тұрды. Мұндай конфигурация қолдаудан бас тартуды білдірмейді, ол пәндерді, портфолионы және дедлайнды тексеру қажет болатын және алдағы айға арналған нақты әрекеттерді көруге болатын маршрутты дәл баптауды сұрауды білдіреді. Мұндай форматты мектептер нүктелік түрде қолданып жатыр, және 2025 жылы оның үлесі артты, бірақ тұрақты стандартқа әлі жетпейді.

Ниеттер бейіні де өзгерді. 2024 жылы көбінесе мектеп үшін үйреншікті бағыттар, оның ішінде білім беру және медицина көш бастаған, ал 2025 жылы карта әртараптанып, неғұрлым практикалық болды, экономика мен басқаруға деген қызығушылық өсті, ал IT дербес траектория ретінде бекітілді, дегенмен ең жаппай болмаса да. Мұндай сурет түлектердің қызығушылықтарын нақты рөлдермен және бағдарламалардың талаптарымен жиірек салыстыратынын білдіреді, демек, мектеп оқу тақырыптарын салалардан алынған шағын практикалық тапсырмалармен сенімдірек байланыстырып, кесте бойынша қысқа сынамалар бере алады.

Қажетті дағдылар туралы түсініктер айтарлықтай жетілуде. 2024 жылы баса назар жиі креативтілікке және қарым-қатынасқа аударылса, 2025 жылы шешім қабылдау білігі және жаңаны тез үйрену қабілеті жоғарыға шықты, қатарда стресске төзімділік, келіссөздер және жанжалдармен жұмыс ұсталды.

Мұндай өзгеріс жоғары сынып оқушыларының болашақ жұмысты таңдаулар мен бейімделулердің дәйектілігі ретінде көретінін және белгісіздік жағдайында тұрақтылықтың құндылығын түсінетінін көрсетеді. Сабактар үшін бұл тікелей сигнал. Нақты таңдау және салдары бар тапсырмалар, қысқа келіссөздер мен жанжалды жағдайлар кейстері, ненің шыққанын және келесі жолы нені өзгертетінін оқушы айтатын рефлексиясы бар жобалық жұмыс қажет.

Егер суретті толығымен жинасақ, екі жыл ішінде кәсіптік бағдар беру түсініктірек және практикаға жақынырақ болды, түлектің дауысы күшейді,

отбасылық қолдау өсті және тірі форматтар көбейді, алайда мектептер бойынша қамту біркелкі емес болып қалады, ал консультациялар мен диагностика бірыңғай тәртіпті және жеке ізді талап етеді. Қорытынды практикалық және анық болып қалады. Жүйе қазірдің өзінде жұмыс істейді және көпшілікке көмектеседі, ал оның әрбір он бірінші сынып оқушысы үшін бірдей қолжетімді болуы үшін, үш тіректі – оқу уақытындағы қысқа формалардың тұрақты күнтізбесін, әрбір іс-шара мен тесттен кейінгі жеке қорытындыны және онлайн-ресурстарды тірі кездесулермен байланыстыруды – стандартқа жеткізу маңызды. Осы элементтер күнделікті нормаға айналғанда, түлектердің сенімділігі жылдамырақ іс-әрекетке және мектептен ересек өмірге тыныш, мағыналы өтуге айналады.

Қорытынды

2025 жылы мектептердегі кәсіптік бағдар беру жұмысы неғұрлым жинақы және алға қойған мақсатқа сәйкес болды, өйткені мұғалімдер оны жеке іс-шаралар жиынтығы ретінде емес, қысқа ақпараттан бастап практикалық әрекетке және жеке консультацияға дейінгі қадамдардың дәйектілігі ретінде жиі жоспарлайды.

2024 жылы «мамандықтар туралы айту» форматы басым болса, 2025 жылы «оқушымен бірге жұмыс істеу» форматы қосылды: сабақтарда шағын-сынамалар өткізу, шағын кейстерге талдау жасау, нақты бағыттар бойынша практик-мамандар шақырылатын болды, ал отбасы үшін есептер неғұрлым түсінікті және қысқа болды. Кәсіптік бағдар беру форматының «әңгімеден әрекетке» көшуі балалар мен отбасылардың алдағы кәсіби таңдау бағытын талқылауға деген қызығушылығын айтарлықтай арттырды, өйткені ата-аналарға диагностика қорытындыларын талқылау және балаларына мамандық таңдауға көмектесу оңайырақ болды.

Кәсіптік бағдар беру іс-шараларын ұйымдастыру ашық форматта болды, алайда осы бағытта одан әрі жүйелі жұмыс істеу қажет етіледі. 2025 жылы мектептердің бір бөлігінде консультациялар үшін болжамды «уақыт аралықтары» және оған жазылудың нақты ережелері қалыптасты, ал іс-шаралар әрбір оқушының қатысуы үшін оқу уақытында жиі өткізіледі. Алайда жұмыс әлі де жекелеген педагогтердің ынтасына тәуелді болып қалатын мектептер бар, демек, бір оқушы әртүрлі сыныптарда мүлдем басқа кәсіптік дайындық тәжірибесінен өтуі мүмкін.

Сондықтан 2025 жылы кәсіптік бағдар беру іс-шараларының күнтізбесін параллель сыныптар бойынша теңестіру және оларды өткізудің жалпы тәртібін бекіту міндеті қойылып отыр, бұл қатысу кезінде оқушының қай сыныпта оқитынына және кәсіптік бағдар беру қызметін кім жүргізетініне тәуелді болмауы үшін қажет.

Кәсіптік бағдар берудің мазмұндық бөлігі нақтылыққа бағытталды. Мұғалімдер сабақ тақырыптарын кәсіби рөлдермен жиі байланыстырады, медицина, экономика, инженерия және IT салаларынан шағын-кейстерді қолданады, нақты кәсіби үлгі көрсету үшін түлектер мен сала өкілдері шақырылады. 2024 жылы мұндай форматтар болғанымен олар бір реттік акциялар ретінде өткізілген, ал 2025 жылы олар кәсіптік бағдар беру желісінің «негізін» құрай бастады. Бұл әсіресе мектеп әрбір кездесуден немесе сынамадан кейін оқушыға және ата-аналарға айға арналған қысқа ұсыныстары бар жеке қорытынды парағын берген кезде айқын байқалады, өйткені қызығушылық жойылмай, әрекетке ұласады.

Диагностикалау және консультациялар жиі өткізіледі, бірақ бірыңғай стандартты талап етеді. Педагогтер тестілеуді және жеке әңгімелерді тұрақты өткізетінін атап өтеді, алайда оқушылардың бір бөлігі нәтижелерді есте сақтамайды, демек, жеке қадамдарды пысықтау қажет етіледі. 2025 жылы көп мектептер үш түсінікті ұсынысы бар қысқа бейін сабақтарын бере бастады

және келесі қадам туралы (мысалы, кәсіби сынамаға жазылу немесе факультетпен кездесу) келісе бастады, алайда жаппай практикаға енгізу жолы әлі де қалыптаспай жатыр. Мұғалімдерге еріктілікті сақтау, бірақ әрбір түлек үшін қолжетімділікті қамтамасыз ету маңызды, себебі әрбір оқушы міндетті түрде көмек алуы қажет.

Отбасылармен өзара іс-қимыл жасау әлдеқайда өнімді болды. 2024 жылы ата-аналар көбінесе мектептен жалпыланған ақпарат алуды күткен, ал 2025 жылы олар жеке жоспар жасауды сенімді түрде қолдады және бағдарламалар, портфолио және мерзімдер туралы нақты сұрақтар қоя бастаған. Мұғалімдер кері байланыс форматын тез реттеп, оқиғалардан кейін қысқа жадынамалар мен дайджесттер шығара бастады, ал бұл түсінбеушілікті тікелей төмендетеді және мектеп пен баланың ата-анасы арасындағы жауапкершілікті бөлуге көмектеседі. Мұндай байланыс, әсіресе, оқуға түсу мәселесі шешілетін уақытта және мотивация беру кезінде ғана емес, мамандық таңдау кезінде сапалы бағыт беру жоғары сынып оқушылары үшін маңызды болады.

Педагогтердің кәсіби дефициттері түсінікті болды. 2025 жылы мұғалімдер абстрактілі «кәсіптер туралы материалдарды» емес, дайын жиынтықтарды: кәсіптік бағдар беру материалдарын, бағыт бойынша қысқа карточканы, сабаққа арналған шағын-кейсті және оқушы үшін жеке қорытындыны қалай ресімдеу керектігі туралы нұсқаулықты жиі сұрайды.

Кез келген педагог нәтиже алуы үшін оқушы пайдалана алатын он минуттық кәсіптік бағдар беру элементін сабаққа енгізуі қажет және жинақталған материалдардың ыңғайлы кітапханасы болуы қажет. Сонымен қатар, мұғалім дағдыларды сипаттау тілін, келіссөздер жүргізу және жанжалды жағдайларды реттеу, жобалық рөлдерді және «келесі қадамды» тіркеу тәсілдерін пысықтайтын әдістемелік ықшамды жаттығуларды қалыптастыруы қажет.

Қорытындылай келе 2025 жылы педагогикалық кәсіптік бағдар беру жұмысының ұйымдастыру жағынан жетілдірілгені, технологиялық, мазмұны бойынша практикаға жақын бағытталғаны және оқушы мен отбасы үшін нәтижелі болғанын көрсетіп отыр. Жақын кезеңдегі басты резервтің мақсаты кәсіптік бағдар беру іс-шараларының санын арттыру ғана емес, қазіргі кезде жұмыс істеп тұрған шешімдерді стандартқа жеткізу болып табылады: барлық сыныптар үшін бірыңғай тоқсандық күнтізбе жасау, әрбір қадамнан кейінгі міндетті түрде жеке қорытынды шығару және консультациялар өткізу үшін түсінікті уақыт аралықтарын қалыптастыру. Осы жұмыстар бір жүйеге келтірілген жағдайда педагог-бағдарлаушыға жұмысын тиімді түрде құруына оңайырақ болады, өйткені ол дайын әрекеттер «баспалдағын» басшылыққа алады, ал оқушыға әрбір элемент түсінікті нәтиже беріп, оны сабырлы түрде келесі қадамға жетелейтін болады.

Екі жылда оқушылармен кәсіптік бағдар беру бойынша жұмыс жүргізіліп қана қоймай, оларды нақты тәжірибеге жетелейтінін көрсетеді, алайда біркелкілік әлі де жетіспейді. Бастауыш мектепте балалар бұрынғыдай

түсінікті рөлдерді атайды және бір жыл бұрынғыға қарағанда оны сенімді түрде жасайды, өйткені қысқа кездесулер мен шағын-экскурсиялардан кейін оларға өзін кім ретінде көретінін тұжырымдау оңай. Балалар «Білмеймін» деген жауапты сирек айтады, егер сабақтарда кәсіптен бастап қарапайым міндетті сынақ сияқты кішкентай әрекеттер жасалса және мұғалім әсерді бала мен отбасына бағыттап, нақты қорытынды шығарса, онда балалардың бойында қызығушылық ұзақ сақталады.

Орта буында қызығушылық бар, бірақ олар қалыптасқан форматқа қатты тәуелді болып қалады және бір жыл ішінде тәуелділік одан да қатты сезіледі. Жетінші сынып оқушылары практиктермен ұйымдастырылған әңгімелесу форматына және шағын сынамаларға белсенді қатысады, ал ұзақ баяндамаларды тез ұмытылатын фон ретінде қабылдайды. Іс-шарадан кейін оқушы түсінікті қорытындылар мен келесі қадам ұсынылған парақ алған кезде қызығушылық әрекетке ауысады.

Оқушыларға жеке пайда маңызды, сондықтан олар нақты нені сынап көретінін және қандай нәтижені алып кететінін түсінген кезде белсенді қатысады.

Тоғызыншы сыныпқа қарай сұраныс неғұрлым практика жүзінде болады, өйткені одан әрі оқуға түсу туралы шешім қабылдау кезеңі жақындап келеді. Бір жыл ішінде оқушы үшін тәлімгермен өткізілген маңызды әңгімені, шағын-практиканы және колледж өкілдерімен кездесуді қоса алғанда, кем дегенде жақын арадағы оқу жылына арналған маршрутты оқушының көре алатындай түсінігін қалыптастыруға қажеттілік күшейді. Диагностикалау мен тесттерден барлығы өте алмайды, ал балалардың бір бөлігі нәтижелерді есіне түсіре алмайды, демек, жай ғана жүргізіп қана қоймай, әрбір жолы жеке бейіндеу жұмысына мән беріп, бір ай алға қадам жасау туралы келісу маңызды. Бұл жастағы кәсіби басымдықтар реалистік болып қалады, цифрлық және медициналық бағыттар нақты үлесті қалыптастырады және бұл оқу тақырыптары шағын нақты кәсіби рөлдермен және тапсырмалармен байланыстырылған кезде ғана жақсы жұмыс істейді.

Түлектердің сыныптарында сенімділік артты және бір жыл бұрынғыға қарағанда дайындыққа сабырмен қарайды. Он бірінші сынып оқушыларының көпшілігі жоғары білімді таңдайды және кеңес алуға емес, жоспарларды ресімдеуге көмек сұрайды. Бұл жеке мотивацияның және бейтарап емес тұжырымдардың жиі кездесетін ашық жауаптарында байқалады. Ата-ананың қолдауы өте жоғары деңгейде қалады, толық қолдау 88,7 пайызымен расталады. Бұл ретте практикалық форматтар әлі де біркелкі бөлінбеген, түлектердің шамамен жартысы практикадан өткен, ал қалғандарына олар әлі қолжетімсіз, сондықтан тиімділік кестесіндегі қысқа кездесулердің, жеке қорытындының және түсінікті қадаммен аяқталатын сынамалардың бар-жоғына байланысты.

Екі жыл ішінде мазмұндағы басымдықтар «сұранысқа ие мамандықтар» туралы жалпы әңгімеден жеке мотивацияға бағытталуға және қазірдің өзінде әрекет етуге болатынын көрсетіп отыр. Орта және жоғары сыныптарда шешім

қабылдау және жаңаны үйрену қабілеті айқынырақ бағаланады, стресске төзімділік, келіссөздер жүргізу және жанжалдардың алдын алу, жұмысты таңдай білу мен бейімделу дәйектілігін білдіретін көзқарастың жетілгенін көрсетеді. Мұндай өзгеріс пен таңдау, салдар мен міндеттер қысқа келіссөздер көрсетілген кейстері бар сабақтарда және мұғалім дағдының іс-әрекет жасау кезінде қалай көрінетінін көрсететін рефлексиясы бар жобалық жұмыс арқылы жақсы қолдау табады.

Егер суретті толығымен жинасақ, екі жылда кәсіптік бағдар беру неғұрлым түсінікті және практикаға жақынырақ болды, түлек өз ойын еркін айта алатын болды, отбасылық қолдау артты және форматтардың түрі қосылды, алайда мектептер бойынша қамту біркелкі емес, ал консультациялар мен диагностикалау бірыңғай тәртіпті және жеке ізденуді талап етеді. Қорытынды практикалық және анық болып қалады. Жалпы жүйе жұмыс істейді, мотивация жоғары, отбасын қолдайды, ал мектеп практиканы бере алады, ендігі міндет - саны көп акцияларды арттыру емес, қолжетімділікті теңестіру және қадамдардың қайталануын қамтамасыз ету. Оқушы үшін қысқа ақпарат, практикпен кездесу, сабақта сынамадан өту, консультация алу мәселесі және келесі қадам схемасы бойынша маршрут неғұрлым түсінікті болса, қызығушылық соғұрлым тұрақты болады және таңдау соғұрлым сенімді болады. Мұғалім үшін дайын форматтар мен қорытындылар үлгілері неғұрлым тұрақты болса, кездейсоқ мүмкіндіктерге тәуелділік соғұрлым аз болады және әрбір сынып үшін қолдау сапасы соғұрлым жоғары болады. Мұндай жүйесіз күш-жігерден болжамды дәйектілікке көшу кәсіптік бағдар беруді сенімді етеді және процеске қатысушылардың күтетіні де осы.

Екі жылдағы айырмашылықтар кәсіптік бағдар беру жұмысының айқын жоспарына бірігеді. Атап айтқанда, консультациялар мен іс-шараларға қолжетімділікті теңестіру, нәтижелердің бірыңғай жолын ресімдеу және ақпараттан, практикпен кездесуден және шағын-кәсіби сынамадан жеке әңгімеге дейінгі қысқа баспалдақты құру, содан кейін келесі қадамды тіркеу қажет. Осы дәйектілік тұрақты және болжамды болған кезде күмәнданушылардың үлесі азаяды, қатысу артады, ал 9-сыныптан кейінгі таңдау неғұрлым мағыналы болады.